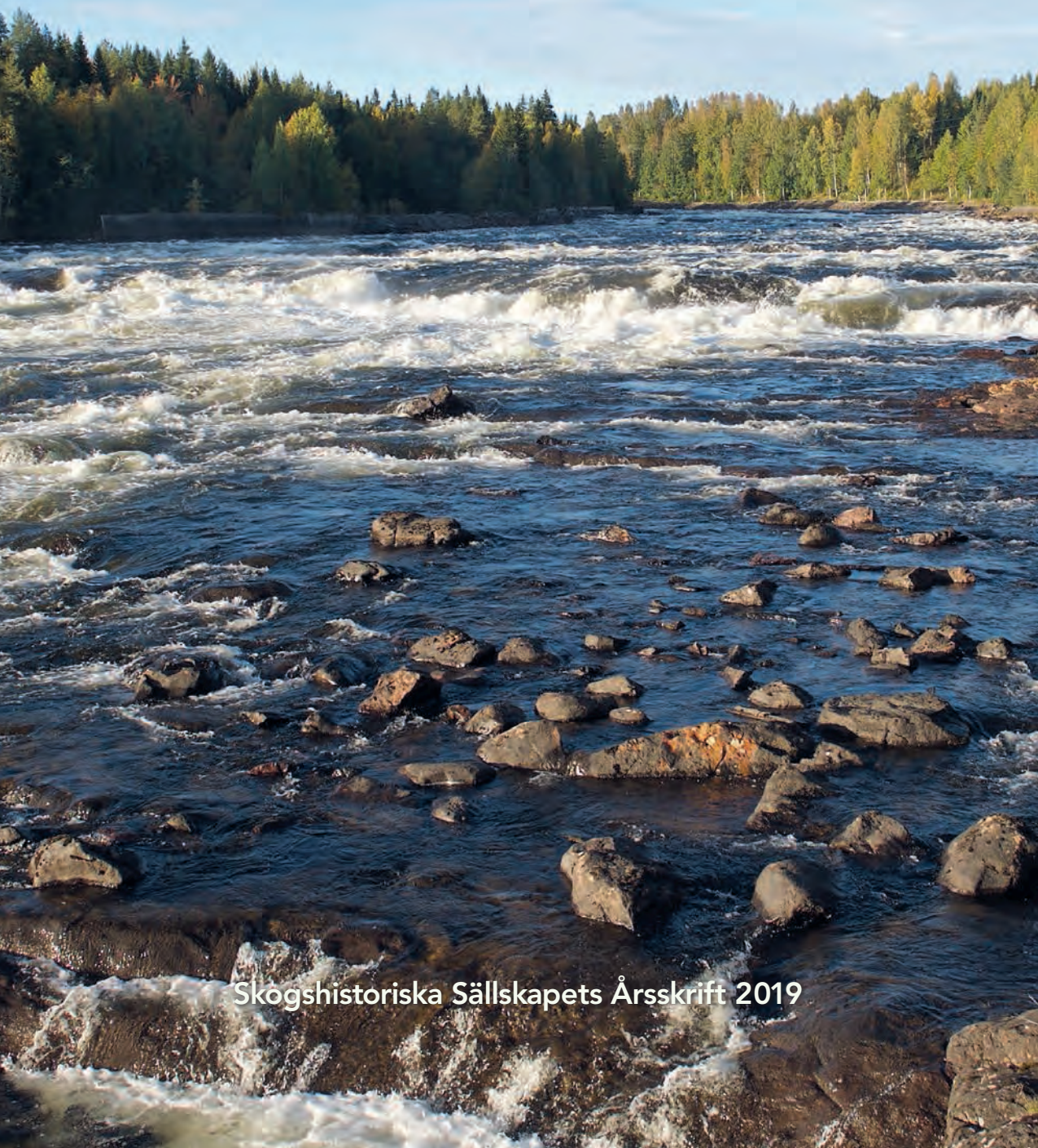

Skogen, vattnet och välfärden

Skogshistoriska Sällskapetets Årsskrift 2019

För kunskapen vidare

I skogen finns mycket mer än träd, mossa och myror. Här finns en historia och biologisk mångfald. I skogen växer också framtiden, genom en förnybar råvara.

På Norra Skogsskolan har vi utbildningar för dig som vill lära dig mer, eller föra kunskapen vidare till nästa generation. Du hittar allt från skogsspyssel, kostnadsfria webbkurser till fördjupande gallringsutbildningar.

Lär dig mer på norraskogsskolan.se

 NORRA
Skogsskolan

Skogshistoriska Sällskapetets Årsskrift 2019

Skogshistorien i våra hjärtan

*Stigen slingrar bland mossiga stenar och väldiga träd.
Den är trampad av många i många tider:
På väg hem, på väg till milan, på väg någonstans.
Alla upplevde de sin vandring på samma sätt.
Tystnaden en stilla höstdag.
Vinterns förstelning – bruten blott av en hackspetts
ensliga knackande.
Bruset och knarrandet i träden när vårvinden tar i.
Dofterna och droppandet efter sommarens regn.
Inte konstigt att också vi – idag – minns precis samma saker.
Och sorgset inser att så här ser det numera
nästan bara ut i minnenas skog.
Och i våra hjärtan.*

Lars Klingström

Skogshistoriska Sällskapetets Årsskrift 2019

Redaktör: Lars Klingström

Layout: Energi Reklambyrå

Tryck: DanagårdLITHO, upplaga: 1 500

ISSN 1650-0962

Innehåll

- 4** Förord
- 5** Om Skogshistoriska Sällskapetets Årsskrift
- 6** Trender och tankar i skogen för hundra år sedan
- 12** Det hände i Sverige och världen för hundra år sedan
- 14** Rumpan har gått
Fotografen **Stig T. Karlsson** följde den sista flottningen på Lilla Lule älv 1957 och poeten **Stig Sjödin** skrev texter. Det blev senare en bok som vi här plockar russin ur.
- 24** Lustenbåtarna på Klarälven
Helena Lundgren-Landin berättar om Lustenbåtarna, som högt älskade av värmlänningarna drog timmer till industrierna nere vid Väneren.
- 34** Ådalen, industrierna och bogserbåtarna
Bengt Westin sammanfattar delar av sin utgivna bok om sjötrafiken i Ådalen under sågverkens och massaindustriernas drygt sekellånga blomstringstid.
- 46** Munksjö – ett stycke skogs- och industrihistoria i Jönköping
Ulla Ekedahl berättar om hur Janne Lundström och Ottonin Ljungqvist under 1800-talet förvandlade Jönköping till en sjudande industristad med skog och trä som bas.
- 56** Christina Piper – storföretagare i slott, herresäten och alun
Gert Lagerstedt berättar om en av 1700-talets märkligaste och mäktigaste kvinnor och om alunbruket i Andrarum som hade ensamrätt på skogen i en stor del av Skåne.
- 66** Här startade den högre skogliga utbildningen i Sverige
Henrik Niklasson fördjupar bilden av Israel Adolf af Ström som började utbilda skogsmän bland hjortar, flanörer och övande militärer på Kungl. Djurgården.
- 76** Skogsvaktaren – en gång en utsatt befattning
Lars Kardell har gått tillbaka i historien och följt hur skogsvaktarnas roll förändrats från att en gång bokstavligen vakta skogen till att vid 1900-talet istället sköta den.
- 86** Biologernas inträde i skogsvården
Jimmy Jönsson konstaterar att biologen Henrik Hesselmanns studier av skogens markbiologi vid 1900-talets början gav kunskaper som ökade dess produktionsförmåga.
- 96** Skogsägarrörelsens historia
Sven Sjunnesson tecknar bilden av ett antal föreningar som utvecklades till ett kraftcentrum med stor betydelse för såväl enskilda skogsägare som hela skogsnäringen.
- 108** Skogshistoriska Sällskapetets aktiviteter 2019
- 113** Tidigare artiklar i årskriften
- 118** Aktiviteter 1990–2018
- 124** Örtugar 2019
- 125** Tidigare Örtugar
- 126** Om Skogshistoriska Sällskapet
- 128** Styrelse och regionala kontaktpersoner

Hans-Jöran Hildingsson
Ordförande i Skogshistoriska Sällskapet

Skogen, vattnet och välfärden

SOM DE FLESTA BODDE JAG I MIN BARNDOM nära naturen. Inte så långt från hemmet rann en bäck med bra vattenflöde, särskilt vår och höst. Vi lekte ofta vid – och till och med i – denna bäck. Dämde och byggde dammar. Experimenterade med vattenhjul. Byggde små båtar och tävlade om vilken som kom först till en viss punkt. Samlade småfisk och grodyngel. Så här i efterhand framstår det som den bästa lekplats man kan tänka sig. Superpedagogisk och med betydande frihetsgrader, mätt med dagens mått.

SPONTANT DÖK DESSA BARNDOMSMINNEN UPP när flottningen och vattendragens historiska betydelse för åtkomsten av avverkat virke presenteras i årsskriften. För att ge innehåll åt temat ”Skogen, vattnet och välfärden” har vi samlat artiklar som berättar om framgångsrikt företagande, skogsutbildningens framväxt, skogsvaktarjobbets farofyllda vardag, skogsägarrörelsens tillblivelse och som sagt flottningen ur olika aspekter. Bilderna från flottarlivet är fantasieggande att ta del av. Och var, om inte i Värmland, döper man sina timmerbogserare till ”Lusten”.

SKOGSHISTORISKA SÄLLSKAPET ÄR EN IDEELL FÖRENING som enligt vår ändamålsparagraf verkar för att skogshistoriska värden uppmärksammas, bevaras och används samt främjar skogshistorisk forskning och kunskapspridning. Med denna årsskrift har vi lagt ytterligare ett tiotal artiklar till arkivet. Det är en författarskatt som helt och hållet bygger på frivillighet, stor entusiasm och en stark vilja att dela med sig av sitt kunnande. Totalt har vi under åren publicerat omkring 240 artiklar med de mest skiftande skogshistoriska aspekter. Självklart är de numera också åtkomliga och fullt sökbara på vår webbsida.

REGELBUNDET PRESENTERAR VI ARTIKLAR UR denna skatt på Facebook. Det lockar till läsning. Det gillas och delas. Fler får kännedom om skogshistorien. Blir nyfikna och löser medlemskap i vårt sällskap. Vår kassör berättar att det regelbundet tickar in nya anmälningar om medlemskap. Det är roligt och mycket stimulerande att antalet nu närmar sig 1 500. Med ödmjukhet noterar vi att det är lite drag under galoscherna!

ETT VARMT TACK TILL ÅRETS ARTIKELFÖRFATTARE och annonsörer. Trevlig läsning önskar vi alla våra medlemmar – och de presumtiva som förhoppningsvis också får ögonen på denna årsskrift.

Om årsskriften

Skogshistoriska Sällskapets Årsskrift har getts ut sedan 1991. Den är ett forum där såväl professionella forskare som personer med skogshistoriskt intresse eller med egna minnen från skogen skapar innehållet.

Vi välkomnar bidrag till årsskriften. Ämnet skogshistoria är i princip hur stort och brett som helst. Det rymmer oändligt många infallsvinklar och skeenden som väntar på att bli belysta. Inte minst efterlyser vi personliga minnen, sådana som ger liv och färg åt skeendena. Vi är också tacksamma för tips om nya skogshistoriska böcker, och även tidigare utgivna böcker som kanske inte fått så stor spridning.

Skogshistoriska Sällskapet har tyvärr ingen möjlighet att arvodera publicerade artiklar. Detta har dock hittills inte hindrat ett rikt inflöde av texter. Istället brukar författarna uppskatta att vara med om att skriva den svenska skogens historia.

Har du idéer och tankar eller rentav ett halvfärdigt manus liggande, så hör av dig till någon av medlemmarna i Skogshistoriska Sällskapets styrelse eller i nätverket av regionala kontaktpersoner. Adresser finns på sidan 128.

Omslagsbilden

Det var det rinnande vattnet som gjorde att skogen fick ett värde. När behovet av virke ute i Europa ökade dramatiskt under 1800-talet var bäckarna, åarna och älvarna lika viktiga som skogen och sågarna för att Sverige skulle kunna inta huvudrollen på den nyväckta trävarumarknaden. Och lika viktiga var de för Sveriges förvandling från fattigt bondeland till ett så småningom välmående industriland.

Bilden är tagen vid det storslagna forslandskapet i Vindeln, Västerbotten. Här brusar Vindelälven fortfarande lika otämjtt och mäktigt som den gjort i alla tider.

Foto: Lars Klingström

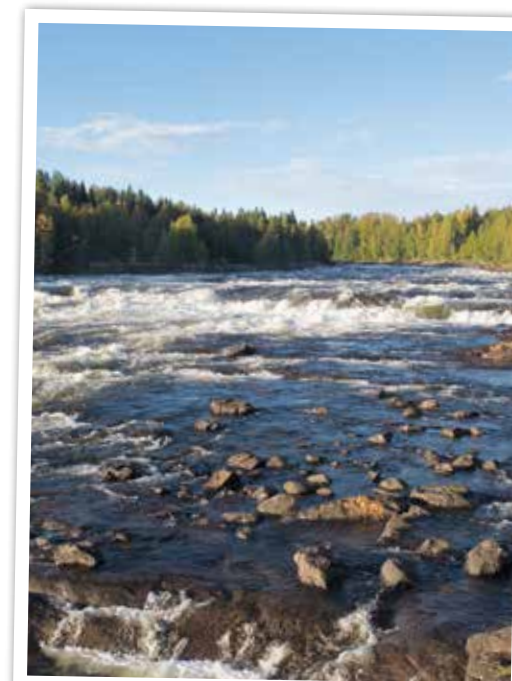

Bild: Sveriges Museer

Erik Valinger är professor emeritus i skogsskötsel vid institutionen för skogens ekologi och skötsel, SLU Umeå. Han är också vice ordförande i Skogs-historiska Sällskapet.

Nu var det 1919

Trender och tankar i skogen för 100 år sedan

Att det för första gången på fem år rådde fred i Europa avspeglade sig föga i de skogliga tidskrifterna 1919. Däremot skrevs det mycket om behovet av skoglig forskning som grund för besluten om det framtida svenska skogsbruket.

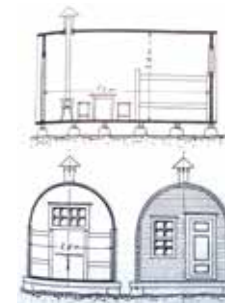
DÅ SVERIGE UNDER SENARE ÅR DRABBATS AV många skogsbränder kan det vara av intresse att jämföra med läget för hundra år sedan. Skogsvårdsföreningens tidskrift publicerade en sammanställning av skogsbränderna 1919. Där konstaterade man att det brann på 38 platser och att den totala arealen som "övergåtts av eld" var 261 hektar. Kostnaden för dessa bränders skador och släckning beräknades till drygt 23 000 kronor. De vanligaste brandorsakerna var gnistor från lokomotiv, åsknedslag, risbränning och fiskare som orsakade sex bränder var. Värmland var det län som drabbades i flest fall, 10 stycken. Den största arealen drabbade Kopparbergs län, 108 hektar, det vill säga drygt 40 procent av hela den brandskadade arealen i landet.

Som jämförelse till detta kan nämnas att bränderna den varma sommaren 2018 omfattade totalt 25 000 hektar i framför allt Gävleborgs-, Jämtlands-, Dalarnas- och Västernorrlands län.

Skogsarbetarnas arbetsförhållanden

En annan fråga som engagerade under 1919 var skogsarbetarnas villkor, både vad avsåg löneutvecklingen och arbetsförhållandena. I tidningen Skogen redovisade Gösta Mellström en undersökning av skogsarbetarnas löner under åren 1913-1918 för överjägmästardistriktet i Värmland, Dalarna och Norrland. Han konstaterar att huggarna under perioden fått en ökad medelförtjänst per dag med 9,69 kronor, vilket motsvarar en procentuell ökning med 271 procent. Under samma period ökade medelförtjänsten per dag för körare, det vill säga häst och hästkarl, med 25 kronor, vilket är en procentuell ökning med 330 procent. Mellström anser att denna kraftiga ökning berodde på en ökad efterfrågan på arbetskraft, vilken var en effekt av den goda konjunktur som rådde för trävarubranschen samt det ökade behovet av inhemskt bränsle. Ökningen under krigsåren berodde också på att den allmänna prisnivån stigit och de fortsatta svårigheterna att inhandla livsmedel och foder för hästar. Han konstaterade vidare att skogsarbetarna i de nordliga länen hade de högsta lönerna i landet, vilket han ansåg berodde på att de inte, liksom skogstorp- och skogsarbetare i södra Sverige, hade kontrakterade och fixerade villkor. I de norra länen avlönades skogsarbetarna enligt samma villkor som de "lösa" arbetarna.

I SAMMA ÅRGÅNG AV TIDNINGEN SKOGEN publicerades också en artikel om den transportabla trästugan *Diogenes* som var ett försök att på ett enkelt och billigt sätt lösa skogsarbetarnas behov av tillfälliga bostäder vid arbete långt hemifrån. Stugan var en norsk patenterad uppfinning som tillverkades av Svenska Trärörs AB i Härnösand. Namnet *Diogenes* härstammar från den grekiske filosofen med samma namn som levde fram till 323 f.Kr. Om honom berättas det att han var känd för att bo i en tunna. Stugan var avsedd för fyra personer och kostade 1 300 kronor med spis. Huruvida den norska stugan blev någon succé i det svenska skogsbruket eller inte låter jag vara osagt, men stugan kan sägas vara startskottet till ett nytänkande kring de usla arbetsförhållanden som rådde för skogsarbetarna.

Den transportabla huggarkojan

Diogenes var en norsk konstruktion som skapats i ett försök att göra levnadsvillkoren lite bättre för de skogsarbetare som bodde vintrarna igenom på avlägsna platser i primitiva på-plats-byggda timmerkojor. Om det blev så mycket bättre om fyra män skulle samsas på det snålt tilltagna utrymmet i *Diogenes* är nog mycket tveksamt. Ritning i Skogen – Populär tidskrift.

Huggarkojans namn

härör från den grekiska filosofen Diogenes, känd för sitt asketiska leverne. Han lär ha framlevt sina dagar boende i en tunna utan alla bekvämligheter. Målning av Jean-Léon Gérôme (1860).

Landshypotek Bank

Till skogs sedan 1836
– vi har ett bra erbjudande till dig

Läs mer på landshypotek.se/skog

Tidskriften Skogsvännen

Under året 1919 förekom en del artiklar kring hur det svenska skogsbruket skulle utvecklas. I tidskriften Skogsvännen som gavs ut av Norrlands skogsvårdsförbund, konstaterade professor *Gustaf Lundberg* att utifrån de förhållanden som rått under första världskriget hade prisutvecklingen för trävaror, pappersmassa och papper varit jämn och kontinuerligt stigande. Dock var den inte lika stor som för järnet och en del andra produkter. Den inhemska marknaden baserades främst på bränsle och den största prisstegringen konstaterades för de ädla lövträden samt för kvalitetsvirke. Krigsåren pekade således på skogarnas betydelse för landet. Därför föreslog Lundberg en starkare specialisering

av skogens produkter eftersom snickerierna ofta arbetade med utländskt trä, vilket gjorde Sverige allt för beroende av import. Då han även propagerade för ökad bränsleproduktion i framtiden beskrev han vikten av att öka andelen björk i bestånden. På bördigare marker accepterade han gran med kort omloppstid. Han skriver att föryngring av hyggen inte bara ska göra dem gröna utan generera en föryngring som ger lön för mödan! Eftersom det rådde brist på arbetskraft propagerade han för att bofasta skogsarbetare ska etableras ute i landet och att effektivisera arbetet. Han noterade att skogsarbetet 1919 i mångt och mycket liknade det som rådde 100 år tidigare, det vill säga att det fortfarande utfördes med handsåg, yxa och häst!

HAN NÄMNER ATT MOTORBANDSÅGEN "Gerber" kan bli en viktig pusselbit till ett förändrat skogsarbete. Enligt Lundberg så skulle även motorns tidevarv kunna förenkla transportarbetet i skogen, där motorvinsch och provisoriska linbanor skulle kunna bli lösningen för att transportera virket till lastageplatserna. Han ansåg också att milkolning var en "urmodig hantering" som fötts i en tid då arbetskraften var i det närmaste gratis, och att den slösade med råvaran. Sitt ställningstagande mot kolning-

en kryddade han med argumentet att den nuvarande generationen inte finner "någon poesi i det sotiga kolningsarbetet, som mycket effektivare kunde drivas kontinuerligt året runt med hjälp av mindre kolugnar".

I sin artikel propagerade han slutligen starkt för att koncentrera avverkningar eftersom spridd avverkning genererar betydligt fler hyggen och därför leder till avsevärt större arbetsåtgång och kostnad. Han lyfte också fram den mer vetenskapligt baserade skogsskötseln som han menar medför ökad biologisk hänsyn i skogen.

Meddelanden från Statens Skogsförsöksanstalt

Den vetenskapligt baserade skogsskötseln var fortfarande i sin linda. *Forstliga försöksanstalten* som etablerats av Domänstyrelsen 1902 bytte namn till *Statens skogsförsöksanstalt* 1905. En stor del av verksamheten koncentrerades även fortsatt på att anlägga och följa försöksytor som skulle kunna ge den vetenskapliga grunden till de åtgärder som utfördes. Vid Skogsavdelningen, som leddes av *Gunnar Schotte*, reviderades provyta 131 på Svartbergets kronopark utanför Vindeln i Västerbotten

där olika tall-proveniensers utsatthet för snöskytte studerades.

DEN NATURVETENSKAPLIGA AVDELNINGEN, som leddes av *Henrik Hesselman*, redovisade att fil.kand. *Carl Malmström*

bearbetade och slammade torvprov som han hade samlat in på Degerö stormyr på Kulbäckslidens kronopark i Västerboten. Målet med hans studie var att utröna om torvmossarna var på väg att breda ut sig och därmed döda stora delar av den svenska skogen.

Den av *Ivar Trädgård* ledda avdelningen för entomologi reviderade försöksytan 273 på Tönnersjöhedens kronopark avseende mörghorngrepp.

Avdelningen för föryngringsförsök i Norrland, som leddes av *Erland Wibeck*, anlade en mängd försöksytor under året med avsikt att utreda värdet av markberedning vid sådd. Behandlingarna som studerades var bränning, plöjning med Widéns kulturplog och finnplög samt harvning med fjäderharv. En av försöksytorna var endast föryngrad genom naturlig självsådd medan de övriga såddes "konstlat av ett eller annat slag" direkt efter markberedningen. Några föryngringsförsök anlades med avsikt att belysa fröspridningens storlek på ett trakthygge vid olika avstånd från beståndskant. Andra såddförsök anlades för att studera olika såddmetoder (strecksådd, rutsådd med och utan djupluckring) samt vår- och höstsådder. Vidare studerades resultatet av de planteringsmetoder som utvecklats under den aktuella tiden, det vill säga plantering i öppna gropar, i spethål och vid klämplantering i håll stuckna med knivliknande järn. Analyser av planteringsresultat gjordes även med avseende på olika planteringsförband, varvid förbanden 1,5, 2 och 2,5 meter mellan plantorna användes. Resultaten från något av de beskrivna försöken ovan stod dock inte att finna vid redovisningen av vad som utförts under året.

Utöver den forskningsverksamhet de fyra avdelningarna utförde i landets olika delar, varav det här nämnda endast utgör en bråkdel, så genomförde personalen tunga undervisningsinsatser vid Skogshögskolans jägmästarutbildning.

År 1919 levde man i Skogssverige fortfarande med föreställningen om att Sveriges torvmossor växte och på sikt hotade skogen. Carl Malmström arbetade med frågan, men det dröjde ända till 1932 innan han slutgiltigt kunde avliva den seglivade myten om torvmossornas tillväxt. Mediabanken SLU.

Tongivande professor. Henrik Hesselman ledde den naturvetenskapliga avdelningen vid Statens skogsförsöksanstalt och anförde att han behövde tillgång till arbetsrum vid alla de nya försöksparkerna. Kanske av den här modellen? Bilden togs redan 1903 och visar jägmästarkojan i Hamra kronopark i Dalarna. Mediabanken SLU.

Med dagens ögon ser motorsågen Gerber märklig ut. Det skärande verktyget var ett bandsågsblad i en triangelformad ram med en förbränningsmotor i ena hörnet. Enligt tillverkaren var fördelen med bandsågsblad de jämna, fina snitten och det låga kraftbehovet jämfört med en skärande kedja. Gerber var en tvåmanssåg och klarade stammar på upp till 65 cm. Vikten var 30 kg. Bild ur Skogen – Populär tidskrift.

KSLA har norra Europas största agrar- & skogshistoriska bibliotek

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Drottninggatan 95 B
Box 6806, 113 86 Stockholm
Tel: 08-54 54 77 00
akademien@ksla.se
www.ksla.se

Försöksyta nr 1 i kronoparken Bocken utanför Lycksele i Västerbotten. Den hade anlagts 1902 av Forstliga försöksanstalten och kom att ingå i det nätverk av statliga försöksparker i Sverige som på professor Gunnar Schottes inrådan fattades beslut om år 1919. Foto: Erik Valinger.

Planer på skogliga försöksparker

Samtidigt som man efterlyste mer forskning strävade Statens Skogs-försöksanstalt efter att inrätta skogliga försöksparker på olika platser i landet. Arbetet hade initierats 1918 av Gunnar Schotte och resulterade i riksdagens godkännande några år senare. *Lars Kardell* beskriver i sin rapport *Om våra försöksparker tillkomst och första trevande steg (2019)* att ett av motiven var att få tillgång till empiriska försöksresultat för den skogliga undervisningen. Genom att förlägga försöken till de föreslagna parkerna skulle man kunna göra täta revisioner med fast personal vilket ansågs nödvändigt för vissa försök. Det skulle också bidra till lägre kostnader.

Gunnar Schotte angav också att det skulle finnas ytor för förnygring och gallring och möjlighet att göra jämförelser mellan trakthyggesbruk och blädningsbruk. Dessutom skulle parkerna kunna visa upp ett mönsterskogsbruk så att skogspersonal och allmänheten kunde öka sin kunskap om skogen.

REDAN FRÅN BÖRJAN FANNS DET KLARA önskemål om var i landet de nya försöksparker skulle inrättas. Det handlade om övre Norrlands skogstrakter, södra Norrlands- och övre Dalarnas skogstrakter, Bergslagen och småländska höglandet samt södra Sveriges bok- och ljunghedsområden. Kronoparkerna Svartberget vid Vindeln, Hässelby öster om

Eksjö, Tönnersjöheden i södra Halland samt Siljansfors väster om Mora sågs som lämpliga. Utöver dessa föreslog professor *Henrik Hesselman* att Svartbergets kronopark skulle ersättas med Kulbäckslidens kronopark som hade kargare förhållanden. Han önskade även inrätta arbetsrum på de olika parkerna. I oktober 1919 insändes kommitténs förslag på inrättandet av skogliga försöksparker till Kungen.

Också i Norge strävade man efter att inrätta försöksparker. I *Meddelelser fra Det Norske Skogsforsøksvesen* samma år, konstaterar *Erling Archer* att det var svårt att kunna garantera försökens fortlevnad utan egen kontroll av dem.

De försöksytor som etablerats vid seklets början kom således att inlemmas i de nya försöksparker som på Schottes inrådan skulle inrättas. Att det var ett viktigt beslut för den svenska skogsforskningen är något som blir tydligare för varje år som går.

Genom att ägarförhållandena på försöksparkerna varit stabila, och därmed inte heller förutsättningarna för försökens uppföljning förändrats, så har Sverige idag försöksytor med meteorologiska data som följts i uppemot 100 år. De ger oss därför underlag för hur skog och klimat utvecklats under en hel omloppstid. Försöksparkerna har också gett oss underlag till dagens diskussioner kring olika behandlingars långsiktiga effekter på produktion och miljö. De långsiktiga försök som fortfarande följs har dessutom gett upphov till en mängd nya frågeställningar kring produktion och miljö. Dessa behöver nu besvaras med nya försök med annan inriktning än för de som anlades för 100 år sedan. ■

Gallra för framtiden!

Kunskap, både ny och gammal, är viktig för att skogen ska utvecklas och även långsiktigt bli ekologiskt och ekonomiskt hållbar.

Vi bidrar med vårt kunnande – och du med ditt!

Sydved

Allt bygger på förtroende.

Tel. 01046-38000 · www.sydved.se

Nu var det 1919

Händelser i Sverige och världen för **hundra år** sedan

Efter fem år av meningslöst krigande var det åter fred i Europa. I Sverige återgick livet långsamt till det vanliga efter krigsårens ransonerings- och farsoter. *Av Lars Klingström*

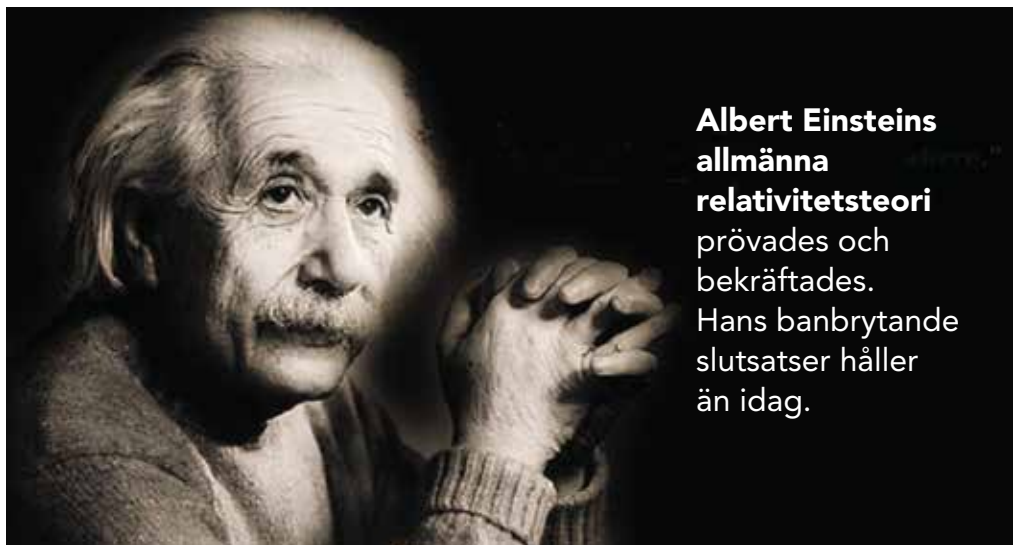
Motboken infördes i Sverige för att minska alkoholkonsumtionen. Social status och kön bestämde tilldelningen. "Direktörer" fick köpa 4 liter i månaden, vuxna män 3 liter och kvinnor en halv liter per kvartal. Arbetslösa inget alls. Motboken blev kvar till 1955.

Arbetstiden minskas till åtta timmar om dagen, sex dagar i veckan.

På dagen fem år efter skotten i Sarajevo undertecknades fredsavtalet i Versailles den 28 juni. Den amerikanske presidenten Woodrow Wilson var tongivande i förhandlingarna och belönades med Nobels fredspris för sin insats och för att ha instiftat Nationernas Förbund (NF) – som han dock inte lyckades övertyga sitt eget land om att ansluta sig till.

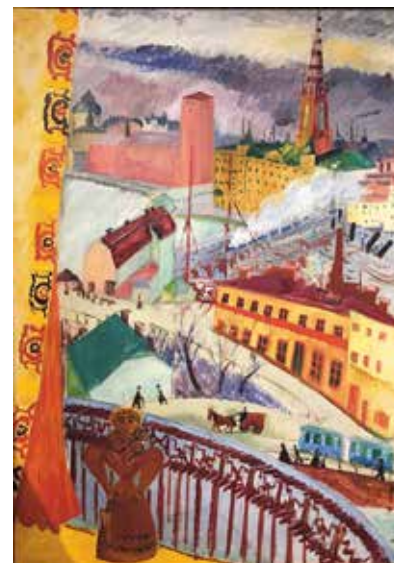
Albert Einsteins allmänna relativitetsteori prövades och bekräftades. Hans banbrytande slutsatser håller än idag.

Evert Taube ger ut sitt första vishäfte, Sju sjömansvisor och Byssan lull, där idag välkända namn som Fritiof Andersson och Ellinor dyker upp.

De båda brittiska aviatörerna John Alcock och Arthur Brown gjorde den första atlantflygningen non-stop. Det tog dem 16 kalla och strapatsrika timmar att färdas mellan Newfoundland och Irland.

Sigrid Hjertén utförde sin berömda målning "Utsikt över slussen" som visar Stockholm från hennes och maken Isaac Grünewalds ateljéfönster. I bakgrunden det ännu inte färdigbyggda Stadshuset.

Herr Arnes pengar, byggd på Selma Lagerlöfs roman med nästan samma titel hade premiär. Den är en av de mest berömda filmerna under den svenska stumfilmens guldålder som inföll åren 1917–1925.

"Sibiriens ängel", den svenska sjuksköterskan Elsa Brändström får Röda korsets guldmedalj för sina insatser i Ryssland. Hon arbetade för krigsfångars rättigheter under första världskriget och fortsatte därefter att göra humanitära insatser i Tyskland och USA.

Det stora tyska luftskeppet Bodensee landade på Gärdet i Stockholm efter en sju timmar lång resa från Berlin. Syftet med flygningen var att göra reklam för det nya sättet att färdas, men det blev enda gången som ett luftskepp kom att angöra Sverige.

Rumpan har gått

Rumpan kallades de sista stockarna som flottades för säsongen på en älv. Stränderna rensades och de stockar som hade strandat under vårens högvatten baxades med stor möda ut i strömfåran för att fortsätta sin avbrutna färd. Fram på höstkanten var de inrangerade i sina fållor i skiljet nere vid kusten och väntade på att släpas vidare till massabruk och sågverk.

NÄR FLOTTNINGSSÄSONGEN var över kunde flottarna söka sig hem till gårdar och familjer, invänta vintern och så småningom dra till skogs på huggningsarbete. Och till våren på nytt söka sig till bäckar och älvar.

Sådan hade tillvaron för flottarna sett ut ända sedan mitten på 1800-talet. Vid Lilla Luleälv tog flottningsepoken slut år 1957. Då gick den sista rumpan. För gott. För alltid.

Med längs älven det här året var fotografen Stig T Karlsson. Han var född 1930 och skåning till börden. Han hade fascinerats av flottarna, deras yrkeskunskaper och de villkor de levde under. Han visste att flottningen på Lilla Luleälv var dömd. Älven skulle

Artikeln bygger på boken *Rumpan har gått* från 1977 med bilder av fotografen **Stig T. Karlsson** beledsagade av poeten och journalisten **Stig Sjärdins** poetiska texter.

Skogshistoriska Sällskapet tackar **Malmö museer** för möjligheten att återpublicera Stig T. Karlssons bilder. Ett tack också till medlemmen Bengt Hultman, Örnsköldsvik som tipsade om boken.

Flottningen börjar vid avlägg.

I Lilla Lule älv fanns det många avlägg, vid bäckar som du vrickar tungan på när du ska uttala namnet.

Det är inte fråga om bäckar av den sort man hittar söderut, inte rännilar.

Det handlar om jockar som svämar sig stora när snösmältningen sätter in och vattnet rusar mot älven.

Bäckflottning är en vanskelig hantering.

Virket måste iväg på momangen.

Kortare än suckar är de dagar då vattnet tar sig fram över sten och klippor.

byta jobb och istället producera vattenkraft. Stockarna fick färdas med lastbil istället för att glida fram på än skummande, än stillsamma vatten.

STIG T. KARLSSON VAR MED HELA SÄSONGEN. Han lärde känna flottarna och dokumenterade det han tog del av. Han räknade den här sommaren som en av sina allra bästa. Senare kom han med sin kamera att under otaliga reportageresor tillsammans med journalister och författare att dokumentera helt andra delar av världen.

En gång till återvände han till den älv han haft så fina upplevelser vid. Den gången var den tyst och stilla. Där forsarna brusar och timret dansar i vågorna kunde han möjligtvis förnimma ett svagt muller från de underjordiska turbinerna.

ÅR 1976 KOM EN ANNAN STIG, POETEN STIG SJÖDIN, också att ta sig an Lilla Luleälven. Han var från Sandviken och sedan årtionden högt aktad för sin ordkonst. Han skrev inte bara poesi utan var också en drivande

Flottarna

I ett arbetslag där ingen är kaxe och befälhavare går det att överlägga, till exempel om hur man ska angripa en bröte, eller med största hushållning gemensamt få virket i älven.

Det finns problem som tarvar att var och en sätter in sina sensor, sina muskler och krafter samtidigt, på en given signal i ett givet ögonblick, för att slitet ska få någon mening.

En sådan signal är möjlig endast om alla är överens om tagen, att man beaktat problemet från samma utsiktspunkt.

Det är i ett arbetslag som det individuella kan komma till sin rätt genom att alla förverkligar sig tillsammans.

journalist i fackföreningspressen. Regelbundet medverkade han med krönikor i Aftonbladet.

Stig Sjödin hämtade mycket av sitt litterära stoff från ungdomens upplevelser av fattigdom och hårda, olycksdrabbade arbetsförhållanden på järnverket. Han räknas idag som en av de mest betydande arbetarförfattarna och framförallt för sina skildringar av kroppsarbete. ”Att stå vid smältugnen med svetten rinnande längs ryggen och efter skiftet gå hem som en trasa.”

I BOKEN RUMPAN HAR GÅTT VALDE HAN dock att skildra själva flottningsepokens rumpa i poesiform. Han såg skönheten i Stig T Karlssons svartvita bilder, men också slitet i dem. Så här uttrycker han sig i företalet till boken: ”Bilderna är tagna i en tid som avlägsnar sig med snabba, fjädrande steg in en glömska som kommer att dölja hur riskabelt och slitsamt det var att vara flottare.”

Det handlar om påpasslighet, det gör all flottning.

Det handlar om timmar och rentav minuter.

Annars blir timret kvar i skogen, massaveden kommer inte fram.

Egentligen börjar slitet med rumpan redan här och strandrensningens tålmodsbändande bändande, dragande, släpande med stock över sten kan du förtäta i ett enda stönande:

Åhej!

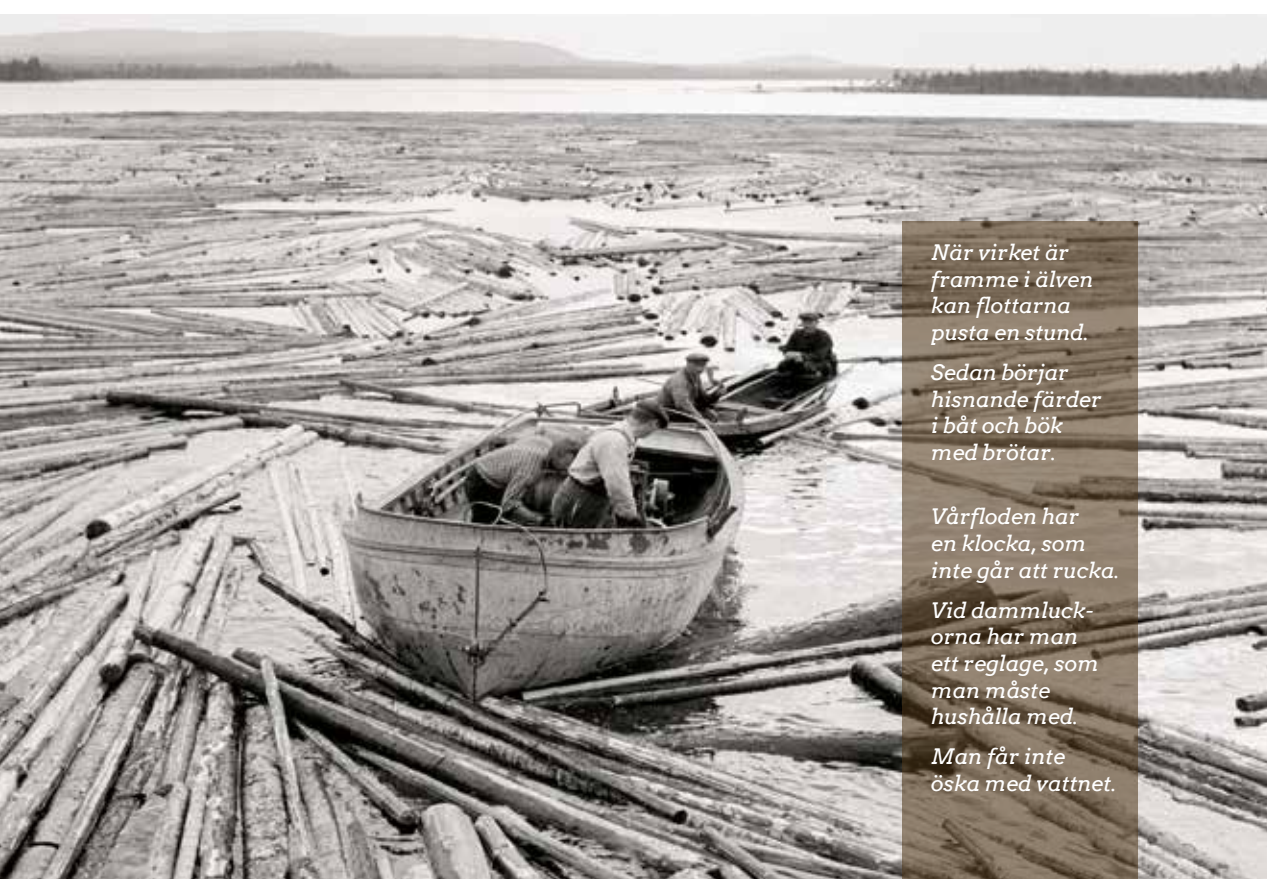
Detta kommer du att höras längs hela älven ända ner till havet där det sista skiljet ligger, några tum från älvens mynning, om man räknar med de många vattenmil som skogen rest med flottarhjälp.

Brötter, fans påfund

*Brötter.
Djävulens plockepinn
och fandens påfund.*

*När det blir brötter
visar älven vem
som har befälet.*

När virket är framme i älven kan flottarna pusta en stund.

Sedan börjar hisnande färder i båt och bök med brötter.

Vårfloden har en klocka, som inte går att rucka.

Vid dammluckorna här man ett reglage, som man måste hushålla med.

Man får inte öska med vattnet.

Bäcken eller älvens våg har bråttom och bröten tornar upp sig på ett ögonblick.

Då vet man vad som sker i en handvändning.

Det är tamigfan värre knåp än när fan travade ärtor.

*Brötar, klampar, stockar,
mera förrädiska än räven.*

*De verkar ha sugfötter, klor som
griper tag i varje möjlig sten.*

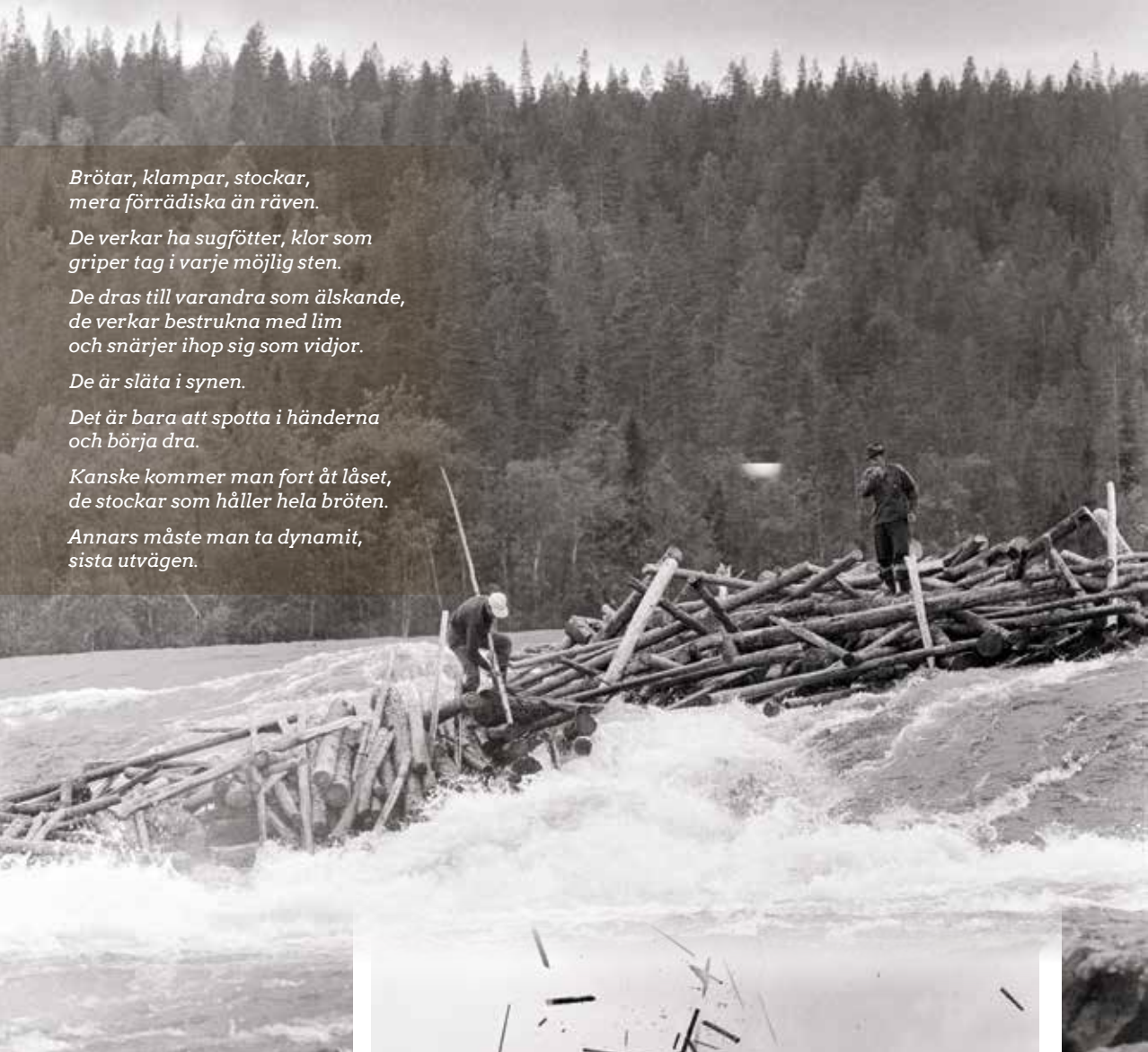
*De dras till varandra som älskande,
de verkar bestrukna med lim
och snärjer ihop sig som vidjor.*

De är släta i synen.

*Det är bara att spotta i händerna
och börja dra.*

*Kanske kommer man fort åt låset,
de stockar som håller hela bröten.*

*Annars måste man ta dynamit,
sista utvägen.*

*Då ska en flottare fort i båt
och då provas
hans kontakt med livet.*

Säg pissbrådska.

*Det är ett saktfärdigt ord
jämfört med det som sker
när bröten äntligen går.*

*“Brötar är inte
enäggstvillingar,
det!*

*Vi sköt en bröt
och den gav sig iväg
som en vessla,
den slank fortare
än ål,
ja, som en
racerbåt stack den
och vi höll på
att bli kvar.*

*Då hade bror
min äntligen
fått ärva storvästen,
som han tingat på.”*

*Det är i dessa
ögonblick
som båt och män
skulpterar fram
muskler, senor,
karaktärer
i sina ansikten,
skrov och kroppar.*

Strandrensning

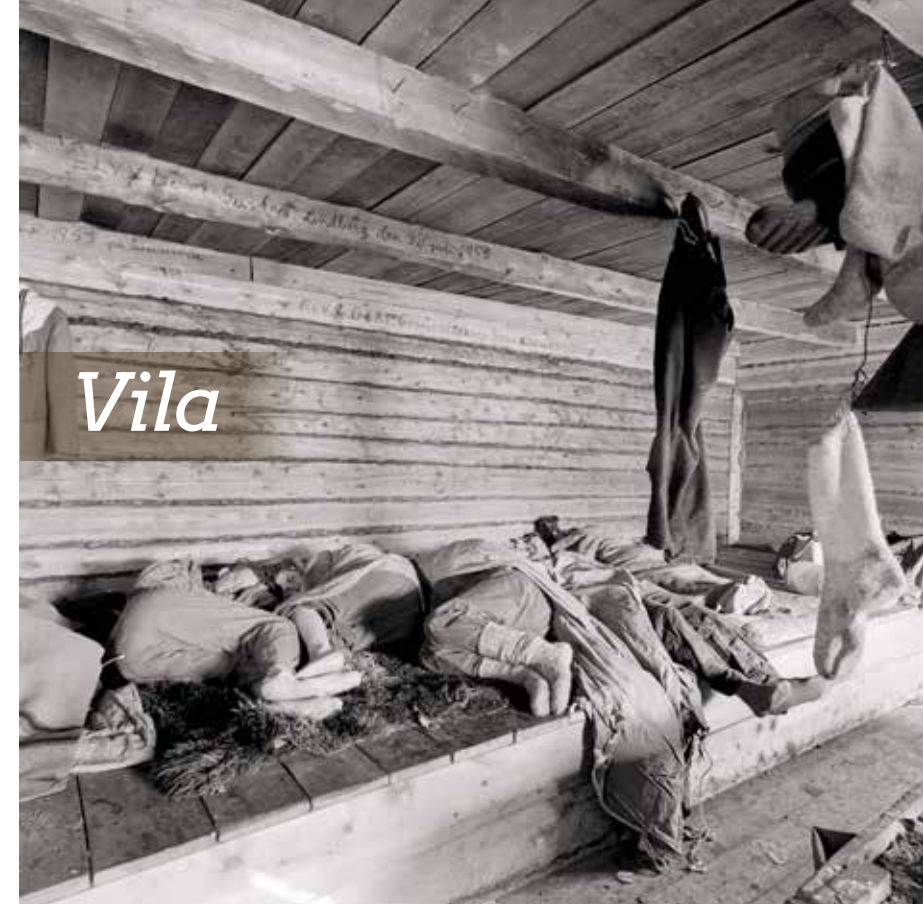
*Vårfloden
vrenskades,
vräkte timmer
i land.*

*Men ge oss
armar, senior,
samsade tag,
spotta i näven,
och vi ska dra
hela Norrland
ner i älven.*

*Om natten, när
myggen i-i-iar,
när vädret är grått,
kan du säga dig att
människor
kan bo människo-
värdigare.*

*Det ska till resning
och integritet
för att förlora
värdigheten
i så primitiva
boningar.*

*Omvänt kan
det sägas
att det hårdhänta
arbetet alltid har
motsvarats av lika
hårdhänta snyltare
som aldrig varit
så långt ut
i oändlighet att
de kan beskriva
en flottares
nattläger eller
hans koja.*

Vila

Rast

*Det finns stunder
då tystnaden
är mest vältalig,
då orden bråkar,
då tigandet är det
bästa språket.*

*En eld, en rök
som signalerar
att pannan är på.*

*Det existerar
ingenting så
berättigat
som rast och vila
efter väl förrättat
arbete.*

Vattnen

Ovanför dammen ligger en sedig sjö.

*Ingenting antyder att här riskerade
folk livet.*

*Medan vattnet kokade av faror,
nycker oberäkneliga.*

*Jag minns Albert Vikstens båda män,
som rodde på den konstgjorda sjön
och att en av dem böjde sig fram över
båtkanten och sa:*

Där nere är jag född.

*Under turbinernas vibrationer
kan förnimma att forsen slår
med sitt väldig hjärta.*

Lustenbåtarna och flottningen på Klarälven

Ljuden. Lukterna. Gemenskapen. Arbetsglädjen. Riskerna. Nostalgin. Detta är de vanligast förekommande orden då man börjar samtala med folk om flottning i Värmland. En verksamhet som betytt enormt mycket för landskapets utveckling och som lagt grunden till den idag världsledande positionen inom pappers- och kartongindustrin. Utan flottningen hade det inte varit möjligt.

Det var ett folknöje i Karlstad att följa hur Lustenbåtarnas skickliga förare baxade de långa timmersläpen genom kröken utanför Stadshotellet.

Foto: Dan Gunner, Värmlands Museum

Helena Lundgren-Landin började 2014 som guide på det numera nedlagda Dyvelstens flottningsmuseum i Forshaga, då en filial till Värmlands museum. Det var ett arbetslivsmuseum som lämnats helt orört sedan flottningen lades ner. Här hade Klarälvens flottningsförening haft sin verkstad fram till 1991. Här hade man byggt flottningsekor, smitt flottarhakar och konstruerat flottningsrännor. Plus mycket annat.

– **Jag visste inget** om vare sig båtar eller flottning, men tänkte "jag får väl lära mig". Och det fick jag göra – av de mest kunniga man kan tänka sig, nämligen de som i många fall ägnat hela sitt liv åt flottningen och för vilka flottningsmuseet blivit en träffpunkt på äldre dar. Snart insåg jag att det inte fanns särskilt mycket dokumenterat om denna viktiga del av vår skogshistoria och började därför intervjua före detta båtförare och flottare.

Arbetet resulterade i boken *Lustenbåtarna* på Klarälven som kom ut på Votum förlag i oktober 2018. Skogshistoriska Sällskapet tilldelade Helena en Örtug för boken vid årsstämman 2019.

KLARÄLVEN VAR SVERIGES SISTA FLOTTLED. Här bedrevs flottning ända fram till 1991. Älven var en viktig livsnerv i skogslänet Värmland, men också en populär turistattraktion. Inte bara av de många som upplevde äventyret att likt Huckleberry Finn segla fram på en flotte av hopbundna timmerstockar. Långt innan dess var det en attraktion utanför stadshotellet i Karlstad att se hur Lustenbåtarna med sina skickliga förare tog sig förbi den sträcka där Klarälven gör en tvär sväng. En inte helt enkel passage med ett flera hundra meter långt släp av timmerbuntar.

Det fanns ett stort antal olika sorters flottningsbåtar för olika ändamål inom timmerhanteringen, men det är just Lustenbåtarna som kommit att bli karakteristiska för flottningen på Klarälven. De namngavs efter sjön Lusten i Deje. Där hade de första sin hemmahamn och där låg Lustens skiljeställe, det största längs den 50 mil långa flottled som Klarälven utgjorde. Vid Lustens skilje sorterades merparten av allt virke från Klarälven.

Från mitten av 1800-talet och fram till 1990-talet var Lustenbåtarna en daglig syn längs nedre Klarälven. Sedan flottningen lagts ner blev ett stort antal av dem stående på land för att aldrig mer sjösättas. Många av dem har snart återgått till naturen.

I KLARÄLVEN BÖRJADE MAN TROLIGEN FLOTTA TIMMER redan på 1300-talet om än i ganska liten omfattning. De äldsta kända noteringarna som finns bevarade och som beskriver flottningen här är från 1625. Det var dock inte förrän under 1800-talet i samband med industrialiseringen som flottningen kom att ta fart på allvar i Sverige. Den var en förutsättning för att kunna förse de allt fler sågverken med timmer.

I närområdet till sjön Lusten låg flera större industrier som alla var i behov av virke vilket gjorde att sjön blev den största sorteringsanläggningen längs hela Klarälven. Här växte ett litet flottarsamhälle upp med affär, smedja, verkstad, båtslip, marketenteri och bostadshus. Vid skiljet i Lusten sorterades massaved och timmer till bland annat Deje sulfatfabrik, Forshaga sulfitfabrik, Mölnbacka-Trysils pappersfabrik och till Dejefors sågverk, en gång i tiden Värmlands största sågverk. Övrigt flottgods gick vidare till Löveds skiljeställe i Forshaga strax söder om Deje. Virke som skulle vidare till Karlstadsområdet, exempelvis till massafabriken i Skoghall, buntades endera vid skiljet i Lusten eller i Löved och bogserades sedan ner till Karlstad med de karakteristiska Lustenbåtarna.

Under 1960-talet stängdes flera av industrierna i närområdet vilket gjorde att efterfrågan på flottat virke minskade. Det blev då alltför dyrt att bogsera det buntade virket till resterande fabriker i området och man började därför fundera på att övergå till lösflottning. Så blev det också. År 1982 var sista året som skiljet i Lusten var i drift. Därefter användes det som virkesmagasin fram till det flottningen lades ner helt på Klarälven. Lösflottningen som man gick över till innebär att man istället för att bunta stockarna lät dem flyta fritt ner till mottagaren där de samlades in och togs om hand.

Idag är det svårt att se framför sig den omfattande verksamhet som en gång ägde rum ute i sjön Lusten och som sysselsatte flera hundra personer då den var som störst. De enda rester som idag vittnar om flottningen är några enstaka dykdalber samt delar av det som en gång utgjorde själva intaget till sorteringen och som står kvar som ett skelett ute i vattnet.

DET ÄR OKLART NÄR HISTORIEN OM Lustenbåtarna egentligen började, men i en artikel från Nya Wermlands-Tidningen i augusti 1861 kan man läsa om en båt vid namn Lusten som trafikerade sträckan mellan sjön Lusten och Karlstad. Detta är den äldsta kända källan som nämner en båt med namnet Lusten och kopplingen till just den sträckan av Klarälven. Därefter blev det fler. Vid sekelskiftet 1900 fanns två större ångbåtar vid namn Lusten 1 och Lusten 2 stationerade i Lusten och som användes vid timmerhanteringen. Det är okänt var dessa två kom ifrån och när de var byggda. Några år in på 1900-talet utökades flottan med Lusten 3 och 4, den senare byggd 1909 vid Wennbergs Mekaniska Verkstad i

"Lusten åtta sitter på en potta".

Alla Lusten-båtarna hade sina egna rimramsor väl kända av framförallt det yngre Karlstad. Lusten 8 byggdes 1924 och ägs idag av Värmlands museum. Foto: Bertil Ludvigsson.

Skiljet i sjön Lusten som var navet för flottningen på Klarälven.

“Det blev höst och männen vid skiljet stod som vanligt ute på bryggorna till mitt i natten, i kyla, mörker, regn och blåst. Allt virke skulle in genom skiljet innan isen satte stopp för allt som flöt. Rensningen efter av stränderna uppefter Klarälven hade pågått i månader. Där rumpan gick fram fick det inte finnas en enda timmerstock kvar. Det kom rapporter varje vecka: Nu har rumpan nått Ekshärad, Munkfors, Ransäter, Dejefors och till sist var den framme vid Lusten.

Men virket som var så ljust och trevligt i färgen på våren var nu mörkt och dunkelt i kulören. På våren hade stockarna flutit högt och varit lätta att syna och skilja. Nu låg de lågt i vattnet och var tunga att vända och dra rätt. Men varenda stock måste synas. Ingen fick gå förbi utan att ha adressen klar. Avbrutna stumpar drogs upp av “vedpojkar”, lades på tork för att senare eldas i ångpannorna på Lusten 1 och Lusten 2. Dessa var två pampiga bogserbåtar som joxade och drog timmer hela sommaren.

När rensningen gått förbi Lusten blev allt tyst. Ingen karavan av skiljearbetare gick förbi stugknuten, ingen rök kom från ångbåtarna och ingen joddling hördes från Sibirien, som det norra skiljet ut i sjön kallades.”

Ur *Från barnhemmet till Stjärnberget* av Sven Agelid.

Karlstad. Det kom så småningom att finnas sju ångdrivna bogserbåtar av denna äldre modell. De hade ett klasiskt bogserbåtsutseende med styrhytten placerad långt fram, motorn och bogserkroken midskepps samt en låg akter. Denna typ av Lustenbåt var omkring 12 meter lång.

Då de gamla ångdrivna Lustenbåtarna blev uttjänta började de så småningom ersättas av en ny typ av Lustenbåt. De nya var mindre och hade ett helt annat utseende än föregångarna. Skroven var smala, cirka 9 x 2,5 meter, de hade en liten styrhytt för en person placerad långt bak med motorn där framför. Det var en i bogserbåtssammanhang ovanlig modell, men som fungerade särskilt bra vid bogsering på relativt raka sträckor. Den hade dock sämre manöverförmåga i exempelvis hamnar och trånga passager. Först ut var Lusten 8 som kom under 1920-talet. Den fanns under ett antal år parallellt med de gamla ångdrivna båtarna. Under 1930-talet ersattes de gamla Lusten

1 och 2 av nya med samma namn. Den nya sortens Lustenbåt kom att finnas upp till nr 19, varav den sista byggdes 1954.

Vad många inte känner till är att nästan alla Lustenbåtarna var byggda i Karlstad, närmare bestämt av Wennbergs Mekaniska Verkstad i Mariebergsviken. Det var ett mycket framstående företag som kom att få en viktig roll inte bara i Värmland utan också i övriga Sverige. Företaget grundades 1875 av Carl Johan Wennberg. Wennbergs var mycket framstående och innovativa och anlade bland annat vatten- och avloppsnetet i Karlstad med omnejd i slutet av 1800-talet. De byggde också ett scenmaskineri till Karlstads teater. Plus att de byggde båtar och brokonstruktioner som levererades över hela landet. Så småningom kom man att bli stora även för utrustning till kraftverksdammar och specialutrustning för olika typer av industrier. De hade en enorm bredd i sin produktion och var verksamma fram till början av 1980-talet.

Wennbergs bogserbåtar var mycket uppskattade, framförallt efter kriget då efterfrågan på tåliga, mindre arbetsbåtar ökade. I Karlstad tillverkades allt, från skrov till pollare och inredning. Verkstaden var belägen strax bakom järnvägsstationen i Karlstad dit leveransklara båtar drogs med hästar för omlastning till järnväg och transport ut i landet. Alternativt sjösattes de vid verkstadens egen slip nere i Mariebergsviken där de även provkördes.

LUSTENBÅTARNAS HUVUDSAKLIGA UPPGIFT VAR att dra de berömda timmersläpen från sjön Lusten och Forshaga ner till sågverks- och massa-industrierna i Karlstad och Skoghalla. Båtarna som tillhörde Klarälvens flottningsförening var mörkgröna i en nyans som kallades ”Lustengrön”. Vattenlinjen var röd och styrhytten gråvit. I dessa färger målades alla flottningsbåtar som tillhörde Klarälvens flottningsförening. Alla svenska flottningsföreningar hade sin egen färg. Andra exempel är Ångermanälvens flottningsförening vars båtar var blåa och vita, samt Fryksdalens flottningsförening vars båtar var svarta med gula detaljer.

Som tidigare nämndes var de äldsta båtarna ångdrivna, men då den nya tidens bogserbåtar kom på 1930-talet utrustades dessa med tändkulemotorer av endera Ellwes eller Seffles fabrikat.

Under krigsåren konverterades många av dem till gengas, något som innebar stora problem med driften. Missnöjet med gengasmotorerna

under kriget var stort bland båt-förarna eftersom motorerna upplevdes som kraftlösa i jämförelse med tändkulemotorerna. Båtarna orkade inte dra lika mycket som tidigare och var omständliga att använda. Det krävdes dessutom enorma mängder ved vilket gjorde att båtarna inför avgång på morgonen var så fullastade med ved att det knappt fanns någon yta kvar att stå på. Lättnaden var därför stor när man efter krigsslutet kunde återgå till de tidigare tändkulemotorerna. Från 1960-talet och framåt kom dock de gamla tändkulorna att successivt ersättas av moderna dieselmotorer, främst från Bolinder-Munktel och Volvo Penta, men även en och annan Albinmotor. Motorbytena resulterade i en kraftigt minskad driftskostnad för båtarna trots att de fick mer kraftfulla motorer.

LUSTENBÅTARNA VAR ett mycket naturligt – och omtyckt – inslag i stadsmiljön i Karlstad. Än idag väcker de positiva känslor hos många värmlänningar. I över hundra år var de under sommarhalvåret en daglig syn längs Klarälven. Med sina tändkulemotorer skapade de också en ljudkuliss som nådde långt ut över landskapet. Generationer av Karlstadsbor växte upp med ljuden av Lustenbåtarna och man lärde sig från barnsben att känna igen de olika båtarna på ljudet. När buntflottningen så småningom avslutades och Lustenbåtarna blev överflödiga var det många som upplevde att Karlstad hade förlorat en väsentlig del av sin identitet.

Lustenbåtarna signalerade vårens ankomst med sitt trygga dunkildunkande sedan isen brutits upp och de första släpen drogs genom centrala Karlstad. Mellan teatern och Stadshotellet stod ständigt en skara intresserade åskådare och tittade på när de skickliga båtförarna manövrerade sina långa ”drag” genom den tvära älvkröken och under bron.

Och många lite äldre Karlstadsbor kan än idag rabbla sin barndoms oskyldiga ”Lustenramsor” som ofta, och ibland till skepparnas förtret, ropades när båtarna passerade. En del hävdar att de lärde sig räkna med dessa ramsor. ”Lusten ett har inget vett” och ”Lusten åtta sitter på en potta”, kunde det låta.

När man började lösflotta på Klarälven i början av 1980-talet

behövdes bogserbåtar med andra egenskaper än Lustenbåtarnas. De gamla trotjänarna började därför successivt att säljas ut. Några av dem såldes till privatpersoner och andra till företag som byggde om dem för att bättre passa modern sjöfart. Gemensamt för nästan alla är att de efter försäljningen blev stående på land i olika delar av landet och där har de sedan blivit kvar.

Idag finns två av dem i bruk om än ombyggda, Lusten 17 i Hamburgsund och Lusten 5 i Strömstad. Under många år stod Lusten 2 uppställd inne på Värmlands museum i Karlstad till minne av flottningen men lämnade museet våren 2018 för att ge plats åt den nya basutställningen om Värmland då museet byggdes om.

DEN SISTA LUSTENBÅTEN BYGGDES 1954 I KARLSTAD, och då den såldes från Klarälvens flottningsförening 1982 upphörde spåren efter den. Den och Lusten 12 var under lång tid de två enda som var spårlöst borta. Åtminstone fram till våren 2019! Jag kontaktades då av en man som sa sig veta var Lusten 19 befunnit sig i alla år och var den ännu fanns. Han

Det var nog ingen slump att vykortsfotografen väntade till dess gamla Lusten III befann sig mitt för Stadshotellet innan han tog sin bild. Man var i Karlstad mycket stolt över ”sina” Lustenbåtar som gav staden en speciell karaktär. Inte minst ljudmässigt. Av den höga skorstenen att döma var nog Lusten III fortfarande ångdriven när bilden togs, sannolikt på sent 1930-tal.

Sorglig syn – men än lever hoppet om räddning. Lusten 15, byggd redan 1905 och äldst av alla bevarade Lustenbåtar står på land sedan 1990-talet.

Foto: Helena Lundgren Landin.

hade läst min bok och noterat att dess öde var okänt. Jag var skeptisk till om det verkligen var rätt båt, men efter ett besök på plats rådde inte längre något tvivel. Den sista Lustenbåten var återfunnen!

Många år tidigare hade den körts upp vid strandkanten vid sjön Ulvettern utanför Storfors i samband med ett motorhaveri, och där hade den blivit kvar. Skrovet var vattenfyllt och bevuxet av sly och mossa. Jag och en vän bad att få köpa den vilket vi fick och i juni 2019 återvände båten till Skoghall efter att ha varit borta i nästan 40 år. Vi började städa ur och tvätta båten vid ankomsten. Under mossan och rosten framträdde snart den klassiska gröna Lustenfärgen. Vi har nu ett digert renoveringsarbete framför oss men tanken är att renovera den till ursprungligt skick och att använda den i dess forna farvatten. Att få köpa en egen Lustenbåt och bevara den till eftervärlden var för mig en stor dröm som gick i uppfyllelse och som jag är väldigt glad över att ha gjort.

INTRESSET FÖR GAMLA FLOTTNINGSBÅTAR HAR ökat rejält senaste åren och lockar även nya generationer entusiaster. Det märks inte minst på antalet medlemmar i Facebookgruppen Svenska flottningsbåtar som jag startade för några år sedan. Syftet är att samla kunskap om hur de olika båttyperna runt om i landet användes.

OCH SÅ BLEV DET OCKSÅ EN BOK OM flottningen på Klarälven och om Lustenbåtarna i synnerhet. Min intention var från början att den inte bara skulle rikta sig till entusiaster utan även till dem som inte vet särskilt mycket om flottning eller flottningsbåtar. Texterna är baserade på ett 20-tal intervjuer med anställda inom Klarälvens flottningsförening som gjordes i samband med att flottningen lades ner. Jag har kompletterat dessa med egna intervjuer från åren 2014–2018. Bild-

Är du intresserad av att köpa boken om Lustenbåtarna?

Signerade exemplar kan beställas direkt av Helena Lundgren-Landin genom att maila till helena.landin@designlusten.se. Boken kostar då 200 kr + 79 kr i frakt.

materialet är hämtat från såväl museer som privata samlingar och boken ger därmed en unik inblick i båtarnas historia, där de som jobbade ombord själva berättar om sina minnen. Man kan även läsa om några av de andra båttyper som användes inom flottningen och vad som hände med de olika båtarna efter att flottningen upphörde.

För dem som vill uppleva flottningsbåtarna i verkligheten arrangeras Flottningsbåtens dag i Karlstad varje sommar. I år var vi 17 båtar från olika delar av Mellansverige som samlades för en dagstur på Klarälven till minne av flottningen på Sveriges sista flottled. ■

Lustenbåtar i Löved år 1966. Foto: Bernt Fogelberg, Sjöhistoriska museet, Fo259489

”På morgonen brukade Lustenbåtarna ligga vid bryggan nedanför huset där vi bodde. Båtarnas tändkulemotorer fick fönstren att skallra i takt med motorerna. Ett härligt ljud och ett väldigt starkt barndomsminne.”

Anette Lindau, f. Leverström, vars släkt jobbade med flottning i generationer.

Vi gör mer av din skog

FULLSERVICE I SKOGEN

Derome Skog arbetar kontinuerligt med att stötta skogsägarna och erbjuder en fullservicetjänst, där Deromes virkesinköpare och skogsentreprenörer finns nära till hands och har god lokalkännedom. Allt från planering till slutavverkning och återbeskogning.

Derome

▲ deromeskog.se

Ådalen, industrierna och bogserbåtarna

Under ett sekel var Ångermanälven och den djupt inskurna havsviken i Ådalen ett av Sveriges livligast trafikerade farvatten. På en sträcka av bara fyra mil fanns här ett drygt fyrtiotal sågverk och tio massafabriker. Alla försörjdes de med virke som flottats från inlandet. Hit kom fartyg från hela Europa för att hämta trävaror. Hela den stora vattenytan var myller av bombåtar, bogserbåtar och fartyg av de mest skiftande slag och storlekar.

Full fart i Ådalen på 1890-talet. Det ryker från sågarna i Strömnäs, Svanö, Sandö och Lugnvik. Också glasbruket på hitsidan Sandö är igång. På fjärdarna drar bogserbåtar timmer och prämar. Utanför Strömnäs ligger ett lastande segelfartyg.

Teckningen gjordes av **Ludvig "Lubbe" Nordström** och finns i hans bok "Denna flugiga värld" från 1941.

Bengt Westin är uppvuxen i Bjärträ, på Ådalens norra sida, strax söder om "världens största timmerskilje" i Sandslån. Under sina barn- och ungdomsår hade han hela tiden den livliga trafiken på älven för ögonen. Det födde ett intresse som följt honom genom livet. I den här artikeln sammanfattar han en del av det som ursprungligen var tänkt att bli en bok, men som förmodligen kommer att få stanna i hans dator. Den handlar om en verksamhet som under första halvan av 1900-talet sysselsatte mellan 300 och 400 personer på Ådalens många bogserbåtar.

MYCKET HAR SKRIVITS OM SVENSK SJÖFARTSHISTORIA. Om medeltidens klumpiga koggar, om de granna segelfartygens tid och om de passagerarbåtar som under en period utförde merparten av persontransporterna både inom och utom landet. Men mycket litet har bogserbåtarna och deras besättningar uppmärksammats. De som utförde grovjobbet i älvmynningarna och längs kusterna med att föra timmerstockarna till sina destinationer – och hjälpa de stora fartygen att komma till och från kaj.

ÅNGERMANÄLVEN BLEV SVERIGES I SÄRKLASS längsta flottled, hela 336 mil lång, inklusive dess många källflöden. Egentligen handlar det om tre älvar – Faxälven, Fjällsjöälven och Åseleälven – som flyter samman och bildar det som kallas Ångermanälven bara de sista milen ner mot havet. Det finns olika uppfattningar om var Ångermanälven slutar. De flesta är dock överens om att det sker strax uppströms Sandslån där den både djupt inskurna och betydligt djupare havsviken i Ådalen tar vid.

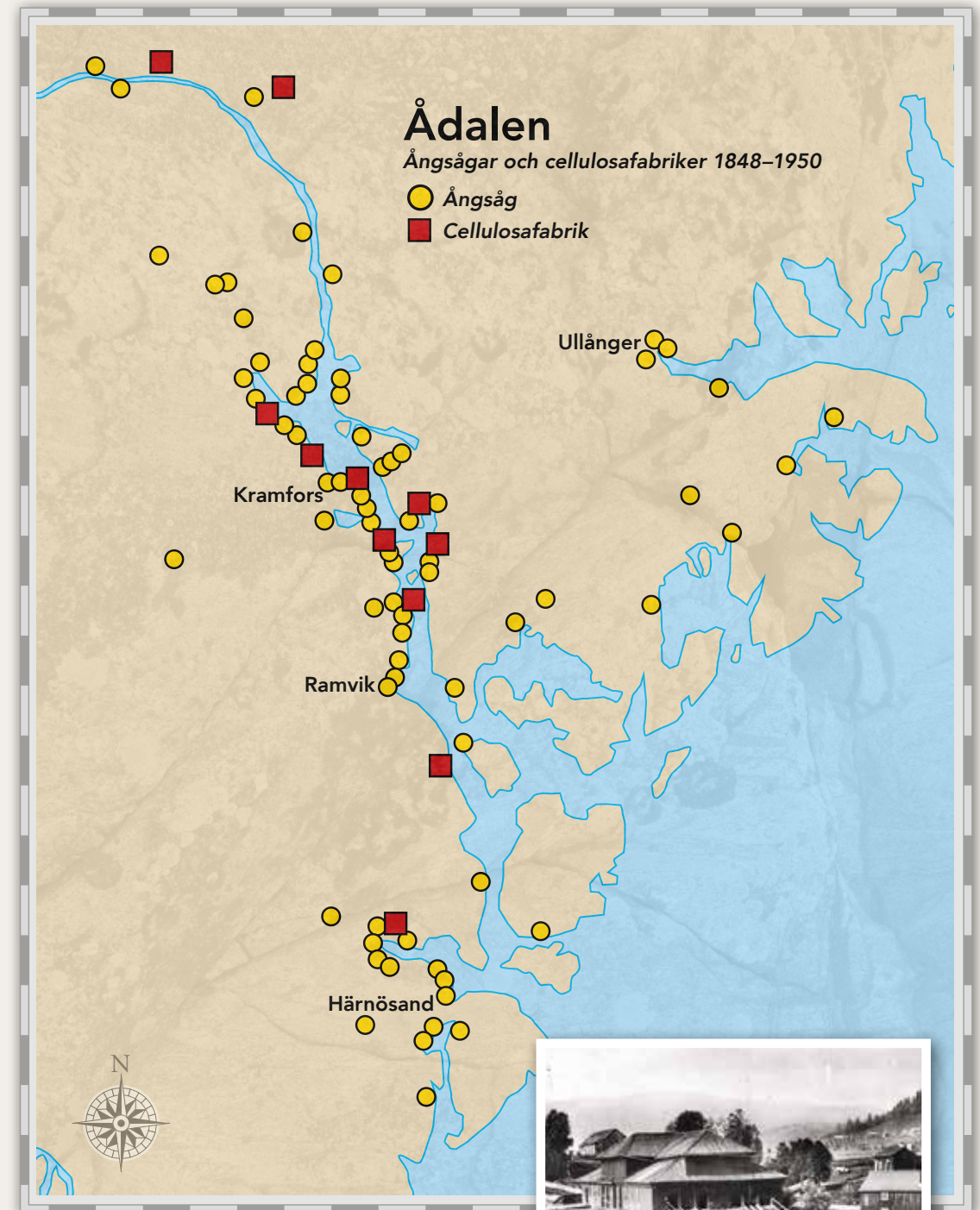
Flottningen på Ångermanälven inleddes redan år 1742. Det här året lät den av riksdagen utsedda Flottningskommissionen undersöka lämpligheten till flottning denna älv. Resultatet av undersökningen utföll positivt.

Fortfarande var då järnbruk den enda industriella verksamheten i området. Det var i första hand dem man värnade om. I Mellansveriges gruvområden hade det på 1700-talet blivit brist på skog att framställa kolved av. Och som det på den tiden var lättare att transportera malm än virke så anlades ett pärlband av järnbruk längs Norrlandskusten. Bara i Ångermanland fanns 21 bruk, bland annat Bollstabruk, Utansjö, Björkä, Högfors, Gålsjö, Sollefteå och Graninge, alla belägna i Ådalen och i närheten av Ångermanälven.

Liksom överallt annorstädes nådde järnepoken dock sitt slut under andra halvan av 1800-talet då nya processer och stenkol slog undan benen för de oftast små och omoderna järnbruken i Sverige. Istället var det sågverksindustrin som tog över. Drivkraften var den internationella efterfrågan på trävaror som då skjutit fart och samtidigt som ångtekniken gjort det möjligt att placera sågar även där det saknades strömmande vatten.

MEN REDAN PÅ 1700-TALET HADE MAN BÖRJAT anlägga sågverk, om än i blygsam skala. Den från Baltikum inflyttade Christopher Kramm var en av de första som kom att bedriva sågverksindustri i i Ådalen. Han fick privilegier för en vattensåg vid Sqvällsåns utlopp i nuvarande Kramfors 1744. Samtidigt fick också vattensågen i Lo sina privilegier fastställda.

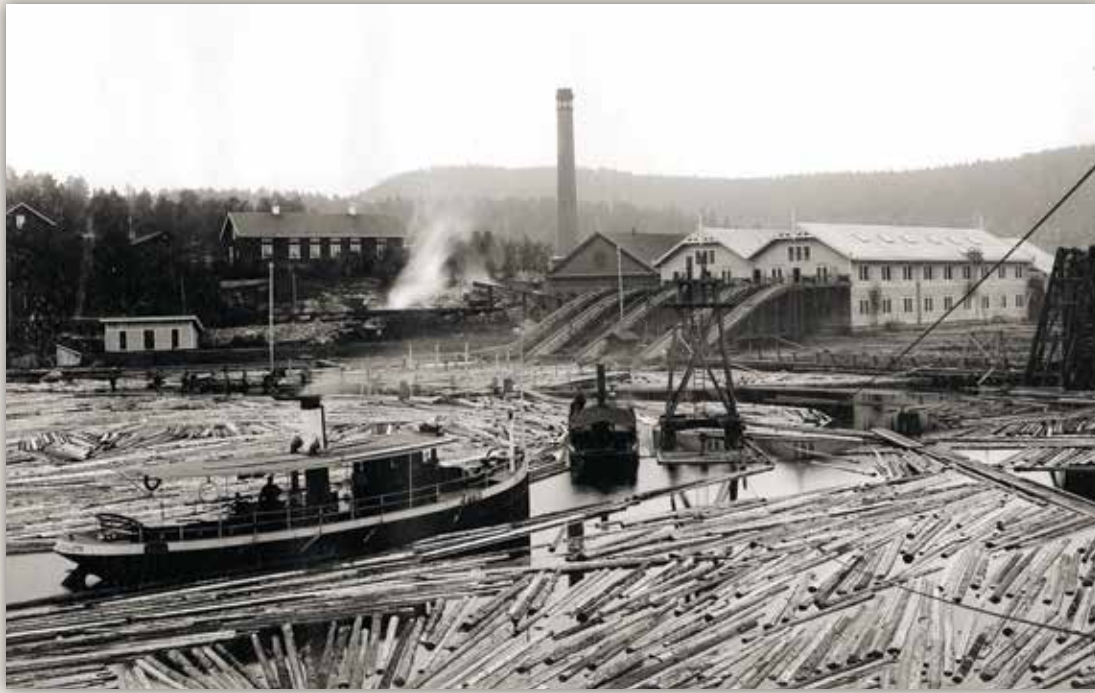
De grova sågblad som användes i de första vattensågarna gjorde hanteringen ineffektiv och det var först när de "holländska sågbladen" började användas i slutet av 1700-talet, som sågverksindustrin började få luft under vingarna. Men de vattendrivna sågverken hade trots detta en mycket begränsad kapacitet. Bara en bråkdel av vattenkraften kunde med den tidens teknik tas till vara. Råvaran fick vattensågverken från

Utan att ge några detaljer förmedlar kartan en tydlig bild av mängden sågverk och massa-industrier i Ådalen under dess blomstringstid – från 1850 fram till mitten av 1900-talet.
Källa: Kramfors kommun.

Redan 1744 anlade Christoffer Kramm en större vattensåg i Kramfors.

**Sågverket i Bollsta-
bruk** år 1898. När det anlades invid Bollstaåns mynning i Ångermanälven år 1852 drevs det av vattenkraft, men bara nio år senare byggdes det om och försågs med ångmaskin. Bollstaågen tillhör idag SCA och är det enda återstående sågverket i Ådalen. Bogserbåten i förgrunden heter Bollsta och hade här sin hemmahamn.

närbelägna skogsskiften, framkörda på vintern då man kunde utnyttja frusna vägar och vattendrag.

MED ÅNGMASKINENS ENTRÉ UTVECKLADES sågverksindustrin explosionsartat. De nya ångsågarna uppfördes nära kusten för att enklare och snabbare kunna transportera trävarorna till kunderna. De flesta vatten-sågverken flottade de sågade trävarorna på älvar och åar ned till havet, där det först fick tvättas och därefter staplas för att torka. Det innebar att tiden från sågat virke till distribution kunde ta mer än ett år.

Den första ångsågen i Norrland hade startat år 1849 i Tunadal i Medelpad. I Ådalen uppfördes ångsågar i Kramfors och på Sandö 1853. De följdes under de följande tio åren av ytterligare fem sågar: Lockne, Kungsgården, Härnösand, Bollsta och Marieberg. Därefter gick utvecklingen snabbt. År 1875 fanns det 21 ångsågar i Ådalen på sträckan Härnösand-Nyland. Vid sekelskiftet 1900 var antalet fördubblat till över 40.

År 1896 byggdes i Frånö den första cellulosafabriken i Ådalen, vilken följdes av ytterligare nio fabriker fram till 1920. Denna verksamhet blev en stor konkurrent om råvaran. Men den var också ett nödvändigt komplement, då mer av skogen kunde utnyttjas och hela timmerhanteringen blev mer rationell.

Men i början av 1920 sjönk efterfrågan på trävaror snabbt. Industriproduktionen i Sverige föll med cirka 40 procent 1920-1922. Företag med inflationsupplåsta vinster, övervärderade tillgångar och med stora felinvesteringar bakom sig råkade värst illa ut. Flera företag klarade inte av att hantera situationen med påföljd att de fick stora problem. Bland annat Björknäs AB med fyra sågverk gick i konkurs 1922. De kärva tiderna gjorde att ytterligare ett antal sågverk försvann under 1920-talet.

År 1926 fanns tio massfabriker och 20 sågverk i drift samt ett glasbruk i Sandö. Det fanns också ett 20-tal lastageplatser för timmer, props och styckegods.

Under hela tiden efter andra världskriget fortsatte rationaliseringarna och 1960 hade tre av Ådalens massfabriker lagts ned och av sågverken återstod blott sex. Och värre skulle det bli. Mellan åren 1964 och 1979 avvecklades massbrukerna i Nensjö, Svanö, Hallstanäs, Kramfors och Sandviken samt sågverket i Marieberg. Sedan även Utansjö Cellulosa lagts ned år 2007 återstår nu en enda massafabrik, den i Väja, och ett sågverk i Bollstabruk.

Ådalens första ångbåtar

Redan 1837 anlände den första ångbåten till Ådalen. Det var hjulångfartyget Strömkarlen som i sakta mak angjorde Härnösand. Men det dröjde ytterligare några år innan reguljära turer infördes. I början av 1840-talet påbörjades turer mellan Härnösand/Örnsköldsvik och Stockholm med hjulångarna Norrland och Örnsköld. Trafik med ångbåtar mellan kuststäderna i Norrland och Stockholm var här för att stanna och pågick sedan ända fram till slutet av 1940-talet.

För den lokala trafiken torde hjulångbåten *Ellida* ha varit först. Den 9 oktober 1845 stod att läsa i tidningen Allwar & Skämt att... ”den lilla ångbåten *Jenny*, som i början af sistlidna Juni på öppen Auktion försålles, och sedan så väl till korpus som panna och maskineri undergått betydlig reparation, gick i går eftermiddag af land, der den ståt sedan förliden höst, och erhöill namnet *’Elida’*. Den är bestämd att härifrån i nästa vecka afgå till Härnösand, och att hädanefter begagnas till färder på Ångermanelfven”.

År 1891 fick den gamla hjuldrivna Kramfors ge plats för en betydligt större, starkare och propellerdriven bogserbåt från Wm. Lindbergs verkstad i Stockholm. Den nybyggda fick överta namnet och hade en 2-cylindrig compound-maskin på hela 250 hästkrafter. Vid leveransen lär någon ha sagt att ”starkare bogserbåt kommer nog aldrig att byggas”. Inte helt insiktsfullt mot bakgrund av att den sista generationen timmerbogserare hade motorer på mer än 3 000 hk.

Blåbärsplockning

Ångbåten Wira afgår på lustresa härifrån till Rø den 14 ds 10 fm, då passagerarne komma i tillfälle att plocka blåbär som därstädes finnas i myckenhet.

Bogserbåtsskepparna

drygade ut inkomsterna genom att också arrangera allehanda lusturer.

Annons i Västernorrlands Allehanda 13 augusti 1879.

Samhällen i miniatyr

De havsgående bogserbåtarna kan liknas vid samhällen i miniatyr. Manskap och befäl befann sig ombord i veckor, ibland månader i taget. Det var därför nödvändigt att förse båtarna med bostäder, mässar, förråd och sist men inte minst viktigt, plats för matlagning och lagring av livsmedel. Från att från början ha varit en rent manlig värld blev de så småningom också en kvinnlig arbetsplats. Matlagning var på den tiden än mer än idag en kvinnlig syssla. Kokerskor eller restauratriser – "trissor" – som de också kallades, anställdes och var båtarna lite större behövdes också en "hjälptrissa".

SEDAN DRÖJDE DET INTE LÄNGE FÖRRÄN ett flertal ångbåtar trafikerade Ångermanälven. År 1849 lät man bygga en ångbåt av trä vid Hernösand Skeppsvarv som fick namnet Elfkungen och 1854 tillkom dessutom Angur.

Tidningarna skrev ganska mycket om nymodigheterna: *"Ångbåtskommunikationerna utvidgas mer och mer. Under de sednaste fem åren äro reguliera resor mellan Länets städer och köping samt hufvudstaden, jemte de mellanliggande städerna Hudiksvall, Söderhamn och Gefle, verkställdes af fyra ångfartyg med tillsammans 380 hästars kraft. Utom den i min sista berättelse nämnde ångbåt Elfkungen, om 20 hästars kraft, som gör bestämda resor emellan Hernösand och Nylands samt Sollefteå lastageplatser, i Ångermanelfven, har ännu en ångbåt 'Angur', om 40 hästkrafter, blifvit af samma bolag som äger 'Elfkungen', byggd, och begge omvexla nu med turerna uppåt Ångermanelfven, så att hvarje dag en af dem afgår och kommer".*

Antalet ångbåtar ökade därefter ytterligare. De ångbåtar som sattes att trafikera Ångermanälven var för det mesta sådana som tidigare trafikerat södra Sverige, i synnerhet Stockholms omgivning, och där blivit för omoderna eller för små. Den lokala trafiken på sträckan Härnösand–Sollefteå ökade stadigt fram till sekelskiftet 1900 för att sedan långsamt avta på grund av konkurrensen från järnväg och så småningom landsvägstrafik.

I MITTEN AV 1800-TALET FANNS INGA speciella bogserbåtar. De ångbåtar som trafikerade älvens vatten användes för allsköns ändamål. Passagerartrafik med och utan turlista, olika sorters laster och för bogsering. I annonser i ortstidningarna Hernösands-Posten och Västernorrlands Allehanda erbjöds bland annat flytt hjälp, turer för lingonplockning, turer till nykterhetsmöten, teaterföreställningar och uppbyggelsemöten.

Den bogsering som de små ångsluparna utförde var mest att dra skutor uppför och nedför älven. Så småningom blev det också timmerbogsering, men det kom att dröja ända till 1862 innan de första "riktiga" timmerbogserarna byggdes.

Som sig bör var det älvens största industri, det som skulle bli Graningeverken och Kramfors AB, som skaffade nybyggda timmerbogserare. Det var hjuldrivna ångbåtar byggda vid det välkända William Lindbergs verkstäder i Stockholm. De fick namnen Bollsta och Kramfors, efter deras respektive hemorter.

Snart ägde varje sågverksindustri med självaktning egna bogserbåtar. Den 9 juni 1880 hade Västernorrlands Allehanda godheten att räkna upp alla i älven gående passagerar- och bogserbåtar:

"Liflig ångbåtstrafik. Ångermanelfven trafikeras nu af passagerarbåtarna Oscar II, Ran, Ådalen, Svartvik, Strömkarlen, Math; Kiörning, Fänrik Stål, Fyris, Noraström, Nyland, Bollsta, Norra Ådalen, Hellgum, Trafik och Ragnhild samt af bogserbåtarna Robert, Thor, Flink, Tärnan, Garibaldi, Freja, Angur, Elfkungen, Örn, Sandö, Necken, Svanö, Jacob, Kramfors, Trio, Nyvik I, Nyvik II och Nyvik III, Oscar, Bollsta, Ernst Berger, Neptun, John samt Nisse, alla bogserbåtar".

SUMMA 24 BOGSERBÅTAR OCH 1890 hade flottan utökats till 43. Några hade då redan försvunnit, men på 1890-talet tillkom ytterligare 31

Socialistbåten Alpha

En del av bogserbåtarna hade intressanta "levnadsöden". Som till exempel Herkules. Byggd redan 1863 vid Södra Warfvet i Stockholm som passagerarfartyget Fyris, var hon till en början avsedd för trafik mellan Stockholm och Uppsala. Sedan järnvägen konkurrerat ut henne såldes hon 1869 till ett bolag i Piteå och bytte sedan ägare ett antal gånger. År 1895 hamnade hon i Norge och döptes om till Alpha. År 1907 köptes hon tillbaka till Sverige av Ådalens Arbetarföreningars Ångbåts AB i Härnösand. Meningen var att hon skulle sättas in på Ångermanälven för att konkurrera med "kapitalistbåtarna". Det blev nu inte någon succé, bolaget trädde i likvidation redan samma år. Alpha såldes på exekutiv auktion 1908 och hamnade två år senare i ägo av en Hans Hamberg från Härnösand. Denne lät bygga om båten till bogserbåt och ansökte om att få ändra namnet till Herkules med följande motivering:

"Undertecknad, egare af passagerarångfartyget 'Alpha', får härmed anhålla om tillstånd att förändra fartygets namn till 'Herkules'. Fartyget som förut varit passagerarångare, kommer att undgå en genomgripande reparation och förändras till bogserings- och transportångare. Då det enligt hvad som härmed uttryckligen försäkras, fartyget under förutvarande rederiets och dess socialistiska tillskyndares regim ådragit sig ett synnerligen dåligt anseende och namn, vore det i högsta grad nödvändigt få ångarens benämning förändrat på föreslaget sätt".

Under sitt nya namn var Herkules sedan i drift ända till 1958. Efter 95 år hade då åldern tagit ut sin rätt. Men sedan maskin och panna plockats ut levde skrovet vidare som pråm ända till 1968 då Herkules slutgiltigt avfördes ur registren.

stycken. Många var före detta passagerarbåtar eller slupar, men flera nybyggdes för ändamålet, och framför allt Hernösands Verkstad & Warf stod för många av nybyggerna på 1890-talet. Flera av de tidigare passagerarsluparna var maskinsvaga och orkade inte med den allt större mängden timmer som skulle dras fram, och de försvann allt eftersom.

På 1890-talet började en ny typ av bogserbåtar byggas. Trävarubolagen började köpa virke i andra älvdalar och havsbogsering "på kusten" blev ett begrepp. De flesta virkesköpen gjordes i Norrbotten och Västerbotten och så småningom norra Finland, och dit kunde man inte skicka de små hamnbogserarna. Det behövdes större, starkare och bättre utrustade bogserare.

De första åren på 1900-talet utökades antalet havsbogserare med ytterligare 5-6 stycken men den stora satsningen gjordes på 1910-talet. Man kan utan vidare påstå att under detta årtionde nåddes toppen på utvecklingen av ångbogserbåtar.

Inte bara timmerbogsering. Innan Sandöbron slutligen blev klar 1943 var färjor det enda sättet för trafiken att passera Ångermanälven på. Här är det den lilla ångbåten Tekla som i Hornö väntar på att bussen på linjen Ullånger-Nordingrå-Härnösand ska ha kört ombord på sin färjepråm. Bild ur Jan Häggströms samling.

Timmerbogsering

I början drogs det mesta av timret i länsar om avståndet var kort. Man sammanfogade ett antal stockar med hjälp av smidda fästen till ett långt band och med dessa omringades timret och kopplades till bogseraren. Det var ett osäkert och långsamt sätt att frakta timmer då länsarna ofta ”blödde”, dvs stockarna kröp under bomlänsen. Detta förfarande försvann tidigt nere i älvmyningarna och allt timmer drogs buntat. Men på vattendrag inne i landet var länsar vanliga ända in i modern tid.

Från sorteringsverket i Sandslån drogs enorma mängder virke till alla de sågverk och massafabriker som anskaffat virke vid Ångermanälven och dess biflöden. Ganska tidigt byggdes buntverk där de olika bolagens timmer samlades och buntades för att sedan bogseras till respektive verk. Några av de mindre bogserarna hade sådana transporter som huvudsaklig syssla.

Men det var inte bara ädalsindustrierna som fick sin råvara via Sandslån. Även Norrvik och Wifstavarv i Sundsvallsdistriktet och Holmen i Hallstavig och Norrköping hämtade timmer där. För att göra sådana långväga bogseringar möjliga blev man tvungen att göra större buntar, så kallade ramar.

Den ideala bogserfarten var ca 1,5–2 knop. Visserligen kunde de större bogserbåtarna gå fortare om det hade behövts, men då höll inte lassen utan drogs sönder. För att kunna dra sina lass behövde bogserarna lugnt vatten. Blåst påverkade inte bogseringen i någon nämnvärd grad, men höga vågor och dyning försvårade den avsevärt. Om våghöjden blev för hög måste man söka lä. Efter hela Norrlandskusten fanns ett antal välkända lähamnar som utnyttjades flitigt. Ratan, Kråken, Bjuröklubb och Simphamn var några av de mest frekventa. Där kunde bogserarna få ligga både länge och väl, speciellt på höstarna, om det bar sig illa. Det finns exempel på när bogserare behövt över en månad för att sig från Norrbotten till Härnösand.

För att få en ännu tydligare uppfattning om vilka mängder timmer som bogserades efter norrlandskusten kan nämnas att så sent som 1970 fraktades på detta sätt cirka 5 300 000 kubikmeter timmer, vilket omvandlat motsvarar en lastbilskaravan som sträckte sig från Haparanda till Malmö och upp till Söderhamn igen!

Om det var möjligt drog bogserbåtarna sina lass tillsammans. Det var tryggare att vara flera om något hände. I synnerhet de maskinsvaga före detta passagerarbåtarna var pigga på att samarbeta. Upp till fyra bogserare i bredd var inte ovanligt, men i extrema fall kunde man vara så många som sex.

Bombåtar och mindre bogserare

För det enklare arbetet i timmerbommar och vid brädgårdskajer fanns ett stort antal mindre och maskinsvaga båtar. De allra minsta kallades bombåtar och var odäckade. De något större var enkelt utrustade med i regel en skans bara avsedd för enstaka övernattningar. Deras huvuduppgift var att hämta timmer från sorteringsverket i Sandslån och föra det till Ådalens många sågverk och massabruk. I början fördes stockarna samman i grimmor, men då dessa var svårbogserade och endast kunde komma ifråga för kortare sträckor, byggdes omkring 1890 buntverk vid Sandslån.

De mindre båtarna användes också för sågverksdisponenternas resor och nöjesturer, de fraktade varor och förnödenheter från tätorterna och kunde också användas för sjuktransporter. De var älvens verkliga diversearbetare och kunde vid behov också bistå med brandsläckning och länsuppmunring.

Skutbogsering

Bogserbåtarnas huvudsysslor förändrades vartefter industrin ”växte till sig”. Den havsvik som utgör nedre delen av Ångermanälven är cirka fyra mil lång, med Nyland som sista lastageplats. Från mitten av 1800-talet till fram mot sekelskiftet var de flesta lastfartygen seglande, och vid ogynnsam väderlek behövde de assistans i form av bogsering.

Ådalens första, rena bogserbåtsrederi grundades i Härnösand redan 1868 av Johan Fredrik (Fritz) Ramström just med ändamålet att bedriva skutbogsering. Ramström bildade detta år Bogseringsbolaget Angur med två hjuldrivna bogserare.

Bogserare, f.d. passagerarfartyg – och valfångare

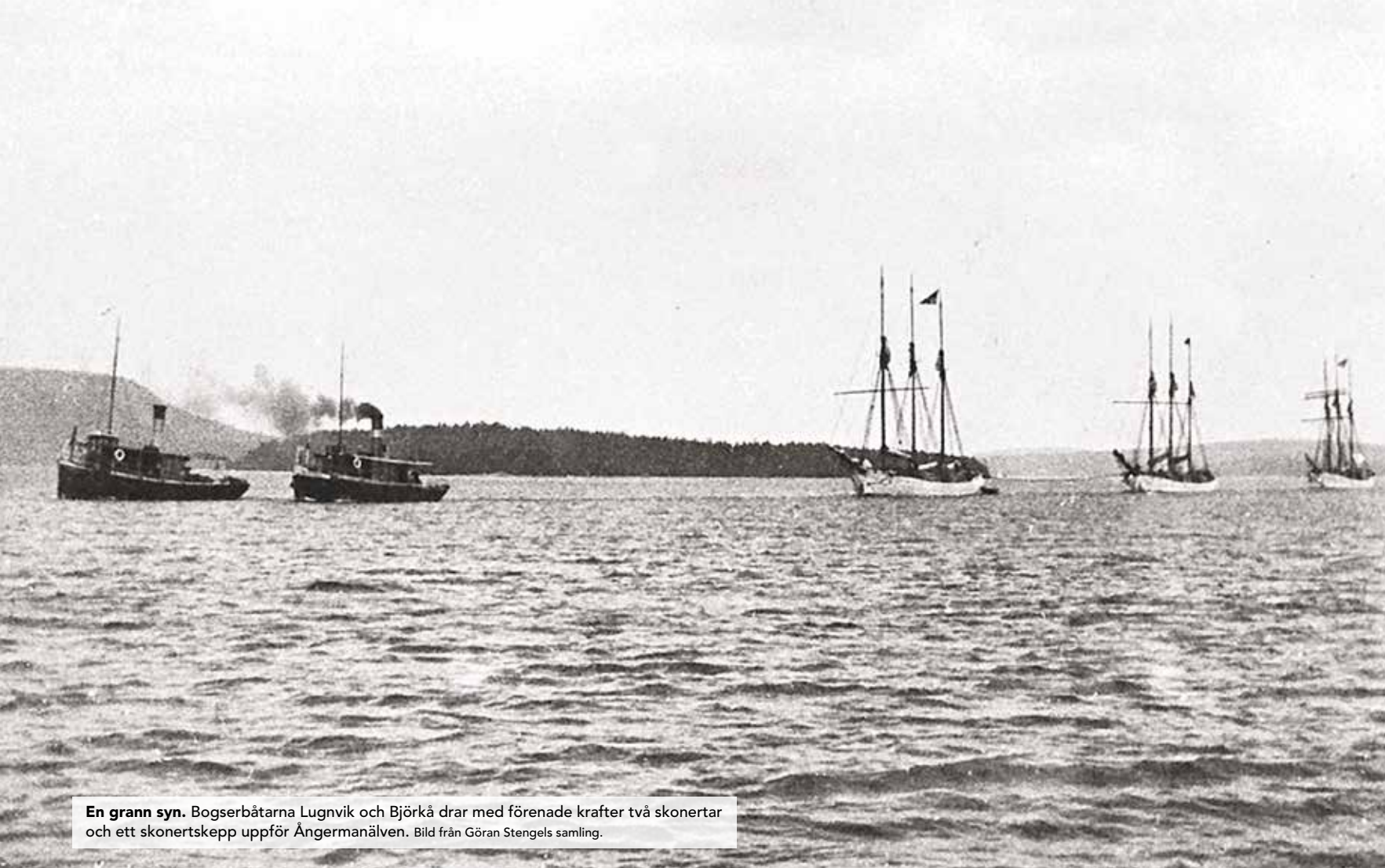
Förenklat kan man efter år 1900 indela bogserbåtarna i två huvudkategorier: De som byggdes som bogserbåtar redan från början och före detta passagerarfartyg som blivit överflödiga. Det fanns också en tredje, udda kategori: Det var de totalt tio före detta norska valfångstfartyg som förvandlades till timmerdragare, varav två av dem gjorde tjänst i Ådalen – Backe och Björn. Backe blev med åren en trotjänare som drog timmer från 1916 ända till 1960. Skrovet lever vidare i Stockholm och håller på att renoveras. Bild: Bengt Westins samling.

Teckna Norrskogs nya hållbarhetsavtal Tråkronan så kan vi tillsammans optimera din skog och avkastning för ett långsiktigt hållbart skogsbruk. Ju mer du använder oss desto högre värde och avkastning. Du får högre timmerpremie från första kubiken, bättre rabatter och högre service.

Kontakta din skogsrådgivare idag så berättar vi allt du behöver veta för att höja värdet på skogen.

En grann syn. Bogserbåtarna Lugnvik och Björkå drar med förenade krafter två skonertar och ett skonertskepp uppför Ångermanälven. Bild från Göran Stengels samling.

En typisk representant för älvbogseringen var lilla Utansjö II, som från sjösättningen vid Hammars Mekaniska Verkstad i Nyland 1905, gick fram och åter mellan Sandslån och Utansjö, praktiskt taget varje isfri dag i 50 år. Undras om inte båten hade kunnat gå utan rorsman?
Bild: Bengt Westins samling.

Innan Ramström startade sin firma sköttes bogseringen av praktiskt taget alla maskindrivna fartyg som ville tjäna en slant. Det berättas att passagerarfartyg struntade i både turlistan och passagerarnas protester och åtog sig skutbogsering i stället. Det var nämligen mer lukrativt.

I en bevarad bogsertaxa från 1874 kan man läsa villkoren. Om vädret var ogynnsamt hade bogserbåten rätt att avvakta, eventuellt avbryta bogseringen och då få betalt för redan bogserad sträcka. Om vädret tillät segelfartyget att fortsätta utan assistans hade man ändå rätt att få betalt och man hade rätt att bogsera flera skutor samtidigt. Bogsertaxan var från 60 till 100 riksdaler beroende på det bogserade fartygets storlek. För fartyg över 200 läster fanns en specialtaxa.

När Ramströms bogserfirma gick omkull 1885 berodde det dels på konjunkturavmattning, dels på att trävarubolagen skaffat egna, och bättre bogserbåtar och att konkurrensen därför blev för stor.

Även om segelfartygen lyckades ta sig upp från Härnösand av egen kraft blev det ändå stopp i Lunde där de fick ankra för tullvisitation. Skutbogseringarna upphörde en bit in på 1900-talet då maskindrivna lastfartyg blev vanligare och segelfartygen installerade hjälpmotorer.

Slutet

Hela flottningsverksamheten moderniserades efterhand, bland annat ersattes bogserbåtarnas ångmaskiner av dieselmotorer på 1950-talet. Och i början av 1960-talet revs det gamla skiljet i Sandslån för att ge plats för en modern anläggning. I ett slag reducerades antalet anställda från cirka 600 till bara ett 90-tal. Det nya skiljet kostade 22 miljoner kronor och var betalt på 4 år. En annan skillnad blev också att antalet kvinnor ökade markant. Kvinnor visade sig vara mera fingerfärdiga än män när det gällde att hantera den nya tekniken.

DE GAMLA BOGSERBÅTARNA ERSATTES efterhand och såldes, och i stället byggdes mindre bombåtar, där en del kunde radiostyras från land. Men trots den hypermoderna tekniken – nya Sandslån torde ha varit världens effektivaste timmersortering – blev dess saga kort. Allt mer av transportererna styrdes över till framförallt landsväg. I februari 1982 begärde Flottningsföreningen hos regeringen att flottleden måtte avlysas i och med innevarande säsong. Större delen av anläggningen såldes till Finland där det monterades upp igen i Kemiälven och fungerade ända in på 1990-talet.

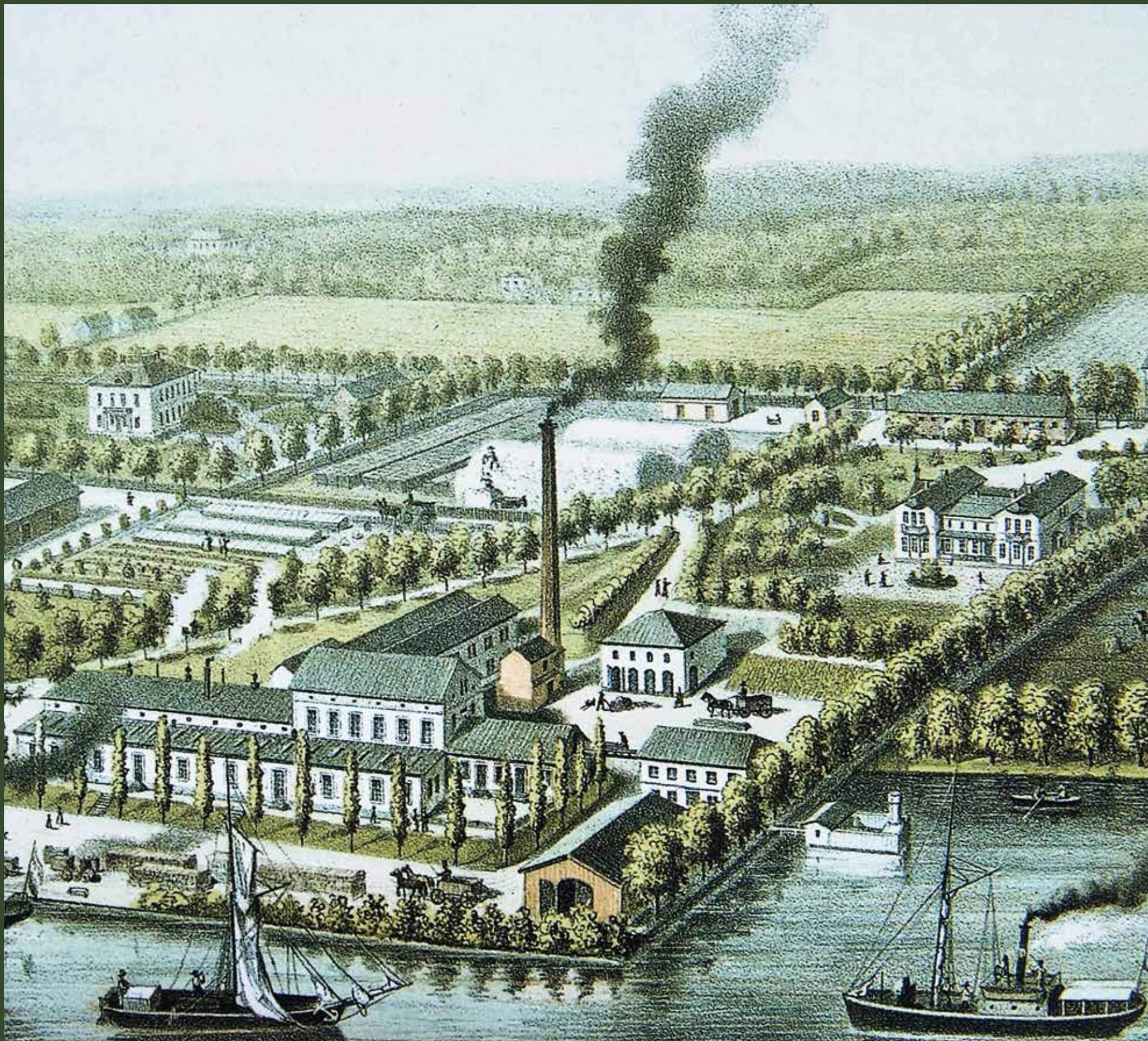
Flottlederna avvecklades, forsar återställdes, flotttrännor och dammar revs och tusentals pålar och dykdalber avlägsnades. Flottningsbåtar och bogserare såldes åt alla möjliga håll. Många blev fritidsbåtar, några hamnade i Finland, andra i Bai Bang. Kvar i älven finns några enstaka exemplar. Och fortfarande finns tydliga spår av världens största sorteringsverk. Kontrollcentralen står kvar ute på fjärden utanför Sandslån. För en tid förvandlades Sandslån till en turistanläggning med restaurang, dansbana, flottningsmuseum och andra faciliteter. Den gamla miljön bevarades

så långt det gick, men idag återstår knappt någonting annat än museet och ett vandrarhem. Den skogsindustriella verksamheten är reducerad till Mondis massabruk i Väja utanför Kramfors och SCA:s sågverk i Bollstabruk. Dessa anläggningar producerar i princip lika mycket som alla industrier gjorde under toppåren för ett sekel sedan. ■

Välkommen till
Skogsmuséet
i Lycksele
Helårsöppet
Tis - Lör 12-16

www.skogsmuseet.se
Kontakta oss för mer information

Utställningar
Guidade turer
Paketpriser
Museibutik
Konferens
Lek & Lär

Ulla Ekedahl har ett långt förflutet som anställd vid Munksjö. När hon i slutet av 1990-talet tillsammans med några pensionerade kollegor inventerade fabriksområdet gjorde de mängder med fynd. Ulla Ekedahl såg dem så värdefulla att hon övertygade företagsledningen om att göra dem tillgängliga för fler. Det resulterade i uppdraget att bygga upp det som idag heter Munksjö museum, av många ansett som det finaste museet i Jönköping. Det är inrymt i en byggnad samtida med det första pappersbruket från 1862.

Här beskriver hon den intressanta historien om Munksjö och de båda män som skapade och byggde upp företaget till att bli Nordens största skogsindustri vid 1900-talets början.

Munksjö

– ett stycke skogs- och industrihistoria i Jönköping

1800-talet var en omvälvande tid i Sverige. Ångan, skogen och järnvägarna satte fart på utvecklingen. Befolkningen mer än fördubblades. Från att ha varit ett jordbruksland blev Sverige ett industriland. Jönköping förvandlades från en något avdankad knutpunkt till en sjudande industristad med skog och trä som bas.

Janne Lundström var ett tekniskt snille och den som drog igång den skogsindustriella utvecklingen i Jönköping. Bild: Munksjö museum.

UNDER DET DYNAMISKA 1800-TALET BRYTNINGSTID KOM Jönköpings-sonen Johan Edvard "Janne" Lundström, född 1815, att spela en stor roll för Jönköpings industriella utveckling. Han kallade sig själv alltid för Janne och var son till boktryckaren Johan Petter Lundström, omnämnd i Viktor Rydbergs dikt "Träsnittet i psalmboken". För att säkra tillgången av tryckpapper arrenderade fadern Stensholms Pappersbruk som låg strax utanför Huskvarna. Här kom den unge Janne för första gången i kontakt med papperstillverkning, som ju på den tiden – första halvan av 1800-talet – fortfarande var ett rent hantverk.

Janne Lundström var mycket begåvad och det var självklart att han skulle läsa i Uppsala. Sättet att bedriva sina studier speglade hans stora vetgirighet. När han hade stillat sin kunskapsörst i ett ämne hoppade han genast över till nästa. Examina var inget viktigt för honom. Efter fem år lämnade han Uppsala utan några akademiska meriter och återvände till födelsestaden Jönköping.

Janne Lundström var tekniskt intresserad. Redan under studietiden hade han tagit del av Erik Gustaf Paschs experiment med säkerhetständstickor. Det ledde fram till att han 1845, då han var 30 år gammal, startade Jönköpings Tändsticksfabrik och började tillverka säkerhetständstickor industriellt. Kort därefter anslöt sig också hans yngre bror Carl till verksamheten.

JANNE LUNDSTRÖM VAR ETT TEKNISKT SNILLE och entreprenör ut i fingerspetsarna – men som administratör var han sämre. Brodern hade däremot de egenskaper han saknade. Carl var en bra arbetsledare och kunde hålla ordning på ekonomin. Tillsammans kompletterade de varandra.

Efter bara några år hade bröderna utvecklat Jönköpings Tändsticksfabrik till stadens största industri. Det fanns också ett antal andra tändsticksfabriker i Sverige, men Jönköpings Tändsticksfabrik kom snart att också bli landets största.

Säkerhetständstickorna från Jönköping gjorde snabbt ett segertåg över Sverige – och världen. Bild: Digitalt museum.

JANNE LUNDSTRÖM BRUKAR KALLAS "säkerhetständstickans fader" genom att vara den förste som massproducerade tändstickor med tändsatsen på stickan i stället för som tidigare i plånet. De senare var vådliga att använda och hade genom åren orsakat många bränder. Man övergick också från den vita, giftiga fosfor, till röd fosfor som är betydligt mindre giftig och inte kan självantända.

Verksamheten rullade på tämligen problemfritt och Janne Lundström började se sig om efter nya utmaningar. Han var inte nöjd med de trälådor som tändsticksaskarna paketerades i och började fundera på billigare alternativ. Han hade också noterat att det i dagligvaruhandeln fanns ett växande behov av förpackningsmaterial. Det här var före påsarnas tid och papper på rulle att göra strutar av var en växande marknad. Den tekniska utvecklingen med pappersmaskiner hade samtidigt gjort det möjligt att industriellt tillverka papper också för andra ändamål än till att skriva och trycka på.

Efter femton år som tändsticksfabrikör bestämde sig därför Janne Lundström för att starta ett pappersbruk. Han planerade att inleda med

två pappersmaskiner. På den ena maskinen skulle tillverkas halmpapper och på den andra lumpapp.

Råvaran till papper bestod till mitten av 1800-talet fortfarande av insamlad lump av linne, bomull eller ylle. Tekniken att använda vedfiber var ännu inte färdigutvecklad. Sveriges första pappersmaskin byggdes på Klippan 1831. Dessförinnan hade allt papper gjorts för hand. Efter ytterligare några år byggde även Lessebo, Grycksbo och Holmen pappersmaskiner. Den ökade pappersproduktionen ledde till att lumpen började bli en bristvara.

Men att anlägga ett pappersbruk och köpa in maskiner kostade pengar, mycket pengar. Trots sitt delägarskap i den lönsamma tändsticksfabriken, hade Janne Lundström svårt att få fram nog med kapital till investeringen. Han sökte därför en medfinansör.

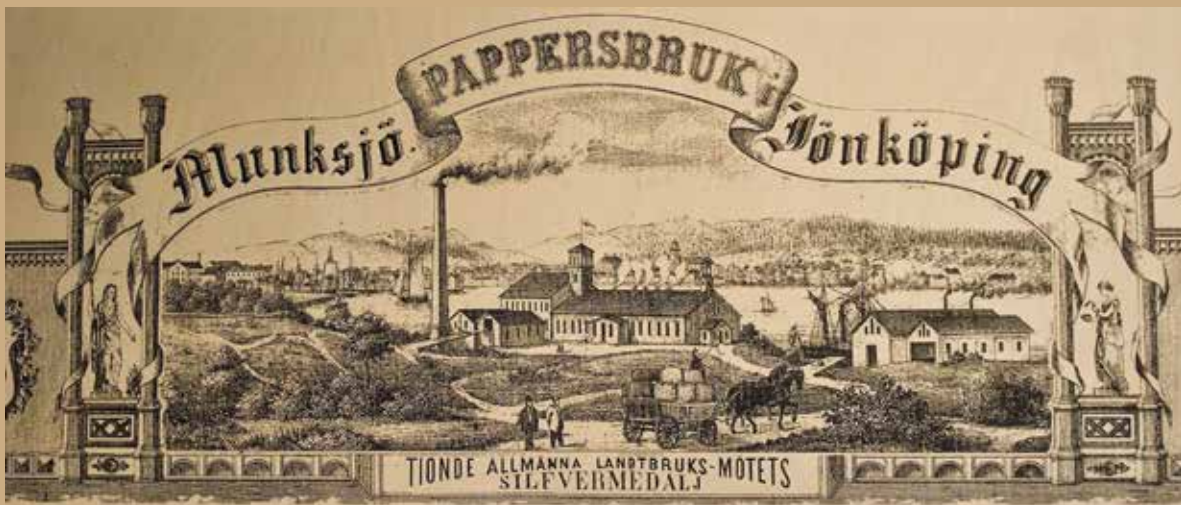
UNDER EN STUDIERESA I TYSKLAND 1859 för att lära sig mer om halm-papperstillverkning, stötte han på Aftonbladets grundare, Lars Johan Hierta. Troligtvis kände de båda männen redan varandra, det industriella Sverige var inte så stort på den tiden. Hierta var ju inte bara tidningsman utan även en framstående industrialist. Bland annat hade han 1838 grundat Liljeholmens Ljusfabrik och därmed introducerat stearinljusen i Sverige. Dessförinnan hade det varit rykande talgljus som gällt.

Janne Lundström beskrev sina planer för Hierta som tänkte på idén och lovade gå in med 50 procent av kapitalet. Hiertas engagemang gjorde att Janne Lundström kunde köpa mark vid en av Jönköpings insjöar, Munksjön. Bygget av det nya bruket inleddes 1860 och två år senare rullade de båda pappersmaskinerna igång. Halmpapperet var grovt och styvt och lämpade sig till omslagspapper. Lumpappmaskinen producerade byggnadspapp. Här hade Janne Lundström sett en nisch. Pappan passade utmärkt som isolering och för att förhindra drag i den

I de här ganska anspråklösa byggnaderna inleddes tillverkningen av säkerhetständstickor på 1840-talet. Bild: Munksjö museum.

Lars Johan Hierta är idag främst känd för att ha grundat Aftonbladet, men var också en framstående industrialist.

Munksjö fick stor uppmärksamhet för sin takpapp och belönades med en silvermedalj vid tionde lantbruksmötet i Karlstad år 1862.
Bild: Munksjö museum.

tidens trähus. Därmed var förhydningspappen och väggpappen födda. Han utvecklade också en bra och billig takbeläggning genom att dränka in pappen med stenkolstjära. Produkterna visades upp på det stora lantbruksmötet i Karlstad år 1862 där de väckte berättigad uppmärksamhet och belönades med en silvermedalj. I pressen lovordades den nya takpappen som spåddes en lysande framtid. Så blev det också. Munksjö Takpapp blev en försäljningsframgång och ett begrepp redan från allra första början. Den salufördes i rulle och Janne Lundström myntade uttrycket "papp i långa banor", kanske en av Sveriges första reklamslogans. Den ditintills använda takpappen hade endast förekommit i form av tjärindränkta ark, som av naturliga skäl därför var krångligare och dyrare att sätta upp. Takpappen kom sedan att finnas kvar i Munksjö sortiment i över hundra år innan tillverkningen slutligen såldes till Höganäs.

ADMINISTRATION VAR SOM TIDIGARE NÄMNTS inte Janne Lundströms favoritsyssla. Han satte därför efter ett år in en annons i Post och Inrikes Tidningar där han sökte en kontorist som skulle svara "på ett språk, vilket som helst, nu levande eller dött". Janne Lundström hade humor och den som svarade på annonsen hade också humor, för ansökan var avfattad på gammalgrekiska. Sökanden var den 27-årige värmlänningen Knut Ottonin Ljungqvist, som också han hade läst i Uppsala. Det uppstod tycke mellan de båda männen. Janne Lundström, snillet och särtingen som helst löste tekniska problem och den utåtriktade, strukturerade Ottonin Ljungqvist kompletterade varandra.

Ottonin Ljungqvist fann snabbt en roll vid Munksjö Pappersbruk. Han blev oersättlig för Janne Lundström, som ju helst ville arbeta med tekniska lösningar och kom att vistas allt mindre på bruket. Verksamheten rullade på. Efterfrågan på produkterna ökade och ytterligare en maskin installerades. Men Janne Lundströms otålig het började ge sig till känna. Han tyckte han hade gjort sitt på Munksjö och letade efter nya utmaningar.

Vackert designade prislistor från 1860-talet.
Bild: Munksjö museum.

År 1869, bara sju år efter det tillverkningen av papper och papp inletts vid Munksjö, bad han Lars Johan Hierta om att bli utköpt. Denne gick med på affären under förutsättning att Ottonin Ljungqvist även i fortsättningen skulle sköta driften. Hierta, som satt i Stockholm, lade sig aldrig i den löpande verksamheten.

För att knyta Ottonin Ljungqvist ännu närmare till företaget föreslog Hierta honom att köpa in sig. Han erbjöd ett lån på mycket förmånliga villkor vilket gjorde att Ljungqvist kunde förvärva 1/6 av bruket. Bara tre år därefter dog Hierta. Hans änka erbjöd då Ottonin Ljungqvist att köpa hela bruket. Denne var dock tveksam, det var mycket pengar det handlade om. Men ett antal företagare i Jönköping ställde upp med lån vilket gjorde att affären kunde slutföras. Året var 1872 och Ottonin Ljungqvist var nu brukspatron vid bara 36 års ålder. För att markera händelsen planterade han en alm på fabriksgården.

Det rådde högkonjunktur i Sverige under de här åren. Nya tekniska innovationer såg dagens ljus och byggverksamheten blomstrade. Det var strålande tider för bruket. Efter bara några år kunde Ottonin Ljungqvist betala tillbaka lånen.

VID DEN HÄR TIDEN HADE DE KEMISKA massametoderna börjat slå igenom. Det öppnade för att tillverka papper av skogsråvara på ett helt annat sätt än tidigare. Vedfibrerna kunde nu friläggas med hela sin styrka i behåll, istället för som tidigare slipas sönder i slipstolar vilket gav ett mycket skört papper. Den begränsade tillgången på lumprävara som tidigare hade satt ramarna för papperstillverkningen försvann. I det skogrika Sverige fanns det nu istället nästan "hur mycket råvara som helst". Med den kemiska massan kunde man tillverka helt nya och allt bättre kvaliteter. Men både massa- och papperstillverkning var så här i branschens barndom, ett ständigt experimenterande. En stor del av framgångar som Munksjö då nådde berodde på Ottonin Ljungqvists förmåga att anställa de främsta teknikerna i landet. Bland annat hade han knutit ett av de stora namnen inom den svenska massa- och pappersindustrins historia till Munksjö, Alvar Müntzing.

Denne bidrog starkt till att Munksjö i början av 1880-talet kunde börja tillverka natronkemisk massa och tillverka så kallat fidèle-papper, det vill säga en sorts kraftpapper.

Under Ottonin Ljungqvists kraftfulla ledning utvecklades Munksjö till att bli Nordens största pappersbruk.
Bild: Munksjö museum.

"Klosettpapper" i form av hopnitade, ganska blanka ark var en nymodig lyxvara som Munksjö lanserade 1882.
Bild: Munksjö museum.

Kraft | Flexibilitet | Styrka | Uthållighet
It's in our nature!

iamKraft®

NORDICPAPER

Munksjö var först med att tillverka ett papper som var så starkt att det gick att tillverka säckar av det. Så här presenterade man sitt kraftpapper på Baltiska utställningen i Malmö 1914.

Bild: Munksjö museum.

År 1882 lanserades också en helt ny produkt för Sverige – klosettpapper som det då kallades. Det var rektangulära pappersark sammanbundna av en ståltråd. Produkten sågs som en riktig lyxvara och fanns också i form av en bok, en så kallad fickbok. Den senare blev dock ingen succé. Munksjö kom sedan att tillverka toalettpapper ända in på 2000-talet då man sålde tillverkningen till SCA.

Ett "misslyckat" massakok resulterade i ett papper som var starkare än något annat papper som marknaden tidigare sett. Det var ett emballagepapper lämpligt för att bland annat tillverka säckar av. Papperet blev känt under beteckningen kraftpapper. "Swedish kraft" var en storsäljare både inom och utom landet i över 100 år.

I mitten av 1880-talet hade bruket vuxit ytterligare. Det fanns nu nio pappersmaskiner på Munksjö och bruket var Nordens största.

Man kan utan överdrift påstå att Munksjö blomstrade. Och pengarna flödade in till brukspatron Ottonin Ljungqvist och hans stora familj.

HUR LEVDE DÅ BRUKSPATRONEN PÅ MUNKSJÖ? Ett enkelt svar är – STORT. Han hade en stor familj och han hade utvecklat vidlyftiga vanor. Han hade träffat sin Ida redan då han kom till Jönköping. Hon var dotter till Janne Lundströms hushållerska. Ida födde 11 barn under loppet av 14 år. I slutet av den sista graviditeten drabbades hon av lunginflammation. Barnet, en son, föddes för tidigt och med några dagars mellanrum dog både mor och barn. Ottonin Ljungqvist blev ensam med en stor barnaskara, alla minderåriga. Men efter bara drygt ett år gifte han om sig med Idas kusin, Klara. Hans unga brud var 23 år, bara hälften så gammal som han själv. Klara födde i snabb takt fyra barn, men sedan blev det inte flera av medicinska skäl.

Familjen Ljungqvist bodde stort och flott. Redan när Ottonin köpte in sig i Munksjö började han bygga en villa inne på fabriksområdet. Den låg mellan kontoret och fabriken och han kunde på så sätt övervaka verksamheten från sitt hem. I takt med att både välståndet och familjen växte byggdes villan ut. Till sist rymdes inte hela den stora familjen så han lät bygga ett nytt hus, "Novum", intill huvudbyggnaden. Efter den sista tillbyggnaden i början av 1890-talet kom huset med sina tinnar och torn att likna ett mindre slott.

Villan står kvar än i dag men tyvärr har alla tinnar, torn och verandor försvunnit under åren. Utvändigt ser den nu inte mycket ut för världen, men flera rum på insidan är i stort sett helt intakta. Stora matsalen, med plats för 120 gäster, och balsalen ser fortfarande ut precis som de gjorde på brukspatronens tid. I balsalen som invigdes av Oscar II år 1877 är takmålningarna med sina ornament bevarade.

De fester som hölls i villan var på en nivå som aldrig tidigare skådats i Jönköping. Ingen kunde bjuda så flott och så stort som brukspatron Ljungqvist på Munksjö. Ostron, gåslever, rysk kaviar och hummer stod ofta på menyerna som kunde innehålla 10–15 rätter. Och det bjöds alltid på de allra bästa franska vinerna. Sådana betingade ett pris av mellan sex och sju kronor per butelj – att jämföra med de tretton kronor som en arbetare tjänade under en 72 timmar lång arbetsvecka.

Några dagar före sin 60-årsdag år 1896 dog Ottonin Ljungqvist i sitt sovrum. Dödsfallet var inte helt oväntat, för han hade dragits med ohälsa under flera år. Troligtvis handlade det om cancer i tarmen.

Enligt egen önskan begravdes han inne på fabriksområdet, under almen som han själv hade planterat 1872, samma år som han blev ägare till bruket. Graven finns kvar än i dag. En svärson tog över ledningen för bruket under en övergångsperiod innan en extern ledare tillsattes. Några påläggskalvar inom familjen fanns inte.

VID SEKELSKIFTET 1900 KÖPTE MUNKSJÖ sina första skogsfastigheter för att säkra vedleveranserna. Det var totalt 6 000 hektar i Hook med omnejd. Även Hooks Herrgård ingick i köpet. År 1903 byggdes en sulfatfabrik

Ottonin Ljungqvist lät bygga en ständsmässig villa inne på industriområdet åt sin stora familj. Den blev med åren allt större och till slut nästan slottsliknande.

Bilder: Munksjö museum.

Munksjöns förhydningspapp gjorde stor succé och bidrog till att inneklimatet blev bättre i den tidens otäta trähus.

Bild: Munksjö museum.

Munksjö pappersbruk var vid slutet av 1800-talet en prydlig anläggning i enhetlig arkitektur. I bakgrunden till vänster skymtar Jönköping. Bild: Munksjö museum.

i Vaggeryd. Nästa stora förvärv gjordes år 1917 då järnbruket i Aspa vid norra Vättern, med tillhörande skogar i Tiveden på 15 000 hektar inköptes. Här byggdes 1927 en sulfatfabrik. Totalt kom Munksjö att äga cirka 21 000 hektar skog.

Ottonin Ljungqvists familj fortsatte att äga Munksjö Pappersbruk i ytterligare 20 år efter hans död. Men med tiden blev det allt svårare att konsolidera företaget med så många arvingar. Det var 15 vuxna barn inklusive en adoptivdotter och alla ville ha sin beskärda del av vinsterna. Ett bankirföretag övertog familjens ägande och noterade bruket på börsen år 1919. Företaget bestod då av Jönköpingsanläggningen med 10 pappersmaskiner, impregneringsfabrik, sulfatfabriker i Vaggeryd och Aspa samt ett skogsinnehav.

UNDER 1900-TALET FORTSATTE FÖRETAGET att växa med nya anläggningar och nya produkter. Men den djupa lågkonjunkturen på 1970-talet tvingade Munksjö att sälja skogarna för att stärka den näst intill obefintliga likviditeten. Minnesgod läsare kommer kanske ihåg att Munksjö i början av 1980-talet var på gränsen att ställa in betalningarna, men räddades av en ackordsuppgörelse, det vill säga en frivillig nedskrivning av fordringar. Men en nyemission stärkte kassan och företaget lyckades överleva.

År 2016 inkorporerades Munksjö med den finska papperskoncernen Ahlström. Den nya konstellationen heter Ahlstrom Munksjö Oy. Därmed kan man säga att Munksjöns historia i Jönköping nästan hade nått vägs ände. Pappersmaskiner och förädlingsanläggningar har lagts ner eller sålts. Merparten av det ursprungliga industriområdet invid Munksjön har avyttrats. En helt ny stadsdel, Munksjöstaden, med 1700 lägenheter har vuxit upp på den forna industrimarken. Men en pappersmaskin finns kvar. På den tillverkas elektrotekniskt papper, ett isoleringspapper till transformatorer och högspänningskablar. Det är en papperskvalitet som lanserades redan år 1900. Tillverkningen har god lönsamhet. Papperet säljs till ett 50-tal länder och Munksjö är en världsledande leverantör. Troligtvis kommer de återstående fabriksbyggnaderna att finnas kvar under lång tid framöver. ■

Jönköping har bytt skepnad

Jönköping räknar sina anor till 1200-talet. Trehundra år senare lät Gustav Vasa bygga om det före detta franciskanerklostret till ett befäst slott. Jönköping hade då en viktig militärstrategisk betydelse genom läget i skärningspunkten mellan svenska och danska intressen. Men efter freden i Roskilde 1658 då södra Sverige fick sina nuvarande gränser, upphörde Jönköpings militära roll. Slottet fick förfalla och staden stagnerade.

Först under andra hälften av 1800-talet tog utvecklingen på allvar fart igen. Nu bland annat med skog och trä som bas. Staden är omgiven av vidsträckt skogar som tidigare främst utnyttjats av hyttorna i Tabergs bergslag och av de många småsågarna. Men vid den här tiden började "järnbruksdöden" göra sig gällande. En efter en tvingades hyttorna och stångjärnshammarna att lägga ned. Sedan de tystnat övertogs de kraftgivande fallen istället av träsliperier, massabruk och pappersbruk. Som mest kom det att finnas hela 16 massa- och pappersbruk i och omkring Jönköping.

Järnvägen hade nått staden år 1864 och via Göta kanal kunde man nå nya marknader i både väster och öster. Sedan den storskaliga tillverkningen av tändstickor inletts blev det brist på aspved i området och kanalen utnyttjades också för "import" av asp från främst Vänerlandskapen.

Livslängden för de träbaserade industrierna blev dock kort. De var små och saknade förmåga att hänga med i den snabba tekniska utvecklingen. Redan i slutet av 1910-talet var de flesta nedlagda. Men tändstickstillverkningen och Munksjö blomstrade tack vare kloka investeringar och sina efterfrågade produkter. Vid början av 1900-talet var Munksjö Nordens största pappersindustri. Förutom företagets återstående pappersmaskin är skogsindustrin idag ett minne blott. Jönköping är numera främst ett förvaltningscentrum och en utbildningsstad. Och vid både Munksjö och vid Tändsticksfabriken finns fina museer som minner om stadens skogs- och träförflutna.

Av Jönköpings skogsindustriella förflutna återstår inte mycket. Istället har den utvecklats till ganska glassigt förvaltnings- logistik- och utbildningscentrum stärkt av det suveräna läget mitt i Götaland. Bilder: Digitalt museum och Destination Jönköping.

Christina Piper

– storföretagare i slott,
herresäten och alun

Christina Piper är en av det tidiga 1700-talets märkligaste och mäktigaste kvinnor. Medan hennes make var ute på krigståg i Europa och så småningom avled i rysk fångenskap, köpte hon det ena slottet efter det andra. Sedan hon också förvärvat och satt en av landets viktigaste industrier i stånd – alunbruket i Andrarum – lät hon också uppföra slottet Christinehof där.

Målning: David Klöcker Ehrenstrål. Foto: Lars Klingström.

Christina Olofsdotter Törne, född på årets första dag 1673, skulle under sin levnad åstadkomma stora och ännu bestående förändringar på många platser i Sverige. Hennes far, Olof Hansson Törne, adlad Törnflycht, var en respekterad och duglig köpman som gav sin dotter de bästa gener för att göra affärer. Christina blev unik för sin tid.

Målningen gjordes av David von Krafft.

Carl Piper hade en inflytelserik position som riksråd och stod både Karl XI och Karl XII nära. Sedan han följt den senare på krigståg ute i Europa år 1700 återkom han aldrig till Sverige. Målning av David Kock.

Gert Lagerstedt är hembygdsforskare, författare och ansvarig för det omfattande arkivet på Christinehofs slott. Det rymmer handlingar om både slottet och Andrarums alunbruk som Christina Piper på 1700-talet framgångsrikt inlemmade i sitt imperium av slott, herrgårdar, gods och andra verksamheter.

I början av juni ledde han Skogshistoriska Sällskapet's ekskursion i Andrarum där han berättade om både den fascinerande personen Christina Piper och den ytterst komplicerade processen att utvinna alun ur den skiffer som finns i berggrunden i den här delen av Skåne.

NÄR HON 1690 GIFTE sig med Carl Piper, som var hennes fars styvbror, en man i karriären vid konungens kansli, så fick hon användning för dessa goda gener. Carl Piper hade adlats 1679, och var nu kansliråd hos Karl XI. Paret Piper bosatte sig på Munkbron i Stockholm och fick 6 döttrar och en son. Carl Pipers inflytande växte, likaså hans förmögenhet. År 1697 utnämndes han till riksråd, friherre och greve. Efter kungens död samma år fick han en minst lika framträdande roll som rådgivare till den unge Karl XII. När denne år 1700 begav sig österut med sin armé, mot först Polen och därefter Ryssland, följde Carl Piper med. Han var en av de viktigaste kuggarna i kungens fältregering som under många år kom att sköta Sveriges affärer på distans. Christina tog då över ledningen för det imperium av slott och gods som makarna hade börjat bygga upp.

REDAN INNAN CARL DROG IVÄG HADE DE år 1699 förvärvat Sturefors utanför Linköping. Christina skötte sedan familjens affärer och det var nu hon fullt ut fick användning för sin ekonomiska begåvning. Slott byggdes och gårdar sattes i stånd så att de gav god avkastning. År 1704 köpte hon Krageholm och Baldringe i Skåne. Tre år senare förvärvades Högestad i samma landskap och 1710 Ängsö utanför Västerås.

Idag är det svårt att föreställa sig hur såväl landets kung som dess regering och armé kunde bege sig ut på krigsstråt under flera år. Ända fram till det ödesdiga slaget vid Poltava år 1709 var krigslyckan god. Man rörde sig kors och tvärs genom Polen och så småningom Ryssland mellan olika sammandrabbningar. Vintrarna tillbringades oftast på något slott där ett rikt hovliv utvecklades. Ofta fick då officerare och andra bemärkta personer besök av sin hustrur och familjer. Christina

hälsade vid flera tillfällen på sin make i Polen och efter ett sådant besök födde hon ytterligare en dotter. Vi vet också att makarna under hela den här tiden brevlades höll kontakt med varandra.

Aluntillverkningen i Andrarum

Alun, eller kaliumaluminiumsulfat, är känd sedan mycket lång tid tillbaka. Den användes bland annat för att göra det möjligt att på ett bestående sätt färga textilmaterial. På 1100-talet var till exempel färgerierna i Palermo en stor användare av alun. Under 30-åriga kriget uppstod det brist på alun i de protestantiska länderna sedan påven förbjudit försäljning dit. Av bland annat det skälet kom tillverkningen av alun igång i både England och Belgien. Det var där den unge danske adelsmannen Jochum Becks intresse för aluntillverkning väcktes. Han hade också noterat att det i Andrarum brändes kalk i stor omfattning. Jochum kände till att kalk och alunskiffer hör ihop och insåg att här fanns förutsättningar att tillverka alun som skulle kunna ge ägaren ”tunnor med guld”.

Verkalinjen. Inom detta väldiga område var all skog reserverad för alunbrukets i Andrarum behov. Behövde en bonde virke för att bygga hus av var han tvungen att ansöka om det hos Bergstingsrätten. Landsbefolkningen fick inte ens låta sina kreatur beta i skogen.

Uti skogsbygden, nordvest om Cimmershamn, ligger välborne Jochum Becks gård. Andrarum och derest med det sköna alunbruket för hvikets skull han samma gård bygt hafver. Detta bruk kan jag, Eders Kongl. Maj:t icke annorlunda beskrifva, än att det ligger i en oändlig flock av alunmalm så, att om den rätt brukades, kunde den väl räcka till att forunera verlden med alun.

Han hafver ock dertill ett stort förråd på skog, hvilken till att bespara, en stor del torf brukas att sjuda med, hvilket strax ofvanför berget med mycket besvär hämtas. Berget är högt och situert vid en liten vacker ström, hvilken situation gifver den commoditet, att han inte behöfver göra någon grufva, malmen att uttaga, utan vinner densamma kall.

Detta verkets liggning, så vid gräfvaresom vid sjudarehusen, är så väl anlagdt och med sådan bekvämlighet bygd, att jag icke ville mista för ett stort, hvad jag samma verk sett hafver.

Riksrådet, friherre Christer Bonde, som hade i uppdrag att redogöra för tillståndet i Skåne, Halland och Blekinge efter freden i Roskilde 1658, beskrev Andrarum i ett brev till kungen, Karl X, den 19 augusti samma år.

Källa: Carl Fredrik Lindahl, signaturen Lazarus, som i tidningen Fäderneslandet i slutet av 1800-talet levererade bilder ur den svenska historien under rubriken "Rikt folk".

År 1637 fick Jochum Beck privilegier för brytning av alunskiffer och startade Skandinaviens första alunbruk. Så småningom skulle det också bli det största och även det längst i drift varande. Han köpte hela Andrarums by, 25 gårdar, för att kunna bedriva verksamheten på egen mark. Men han hade svårt att få tag på kunniga arbetare. Ytterligare en svårighet var att Danmark och Sverige låg i krig med varandra åren 1643–1645 vilket bidrog till att han tvingades låna stora summor till verksamheten. Dessa lån gjorde att Andrarum gick Jochum Beck ur händerna redan 1652. När han avled 1682 var han utfattig.

Verksamheten togs över av hans son Lave Beck som överförde lånen till Riksbanken. Vid ingången till 1700-talet var det sedan flera olika ägare till verksamheten i Andrarum.

DEN ALUNSKIFFER SOM UTGÖR råvara till aluntillverkningen ligger nästan alltid dold strax under markytan.

Man började därför med att ta upp ett dagbrott för att forsla bort jord och grus innan man kunde bryta loss skiffern. Denna krossades till en hands storlek, eller mindre, och rostades därefter på en fyrplats. Alunskiffer är en till stor del organisk bergart som består av under lång tid sammanpressade växtdelar. Den är därför brännbar. För att inte allt skulle omvandlas till aska måste tidigare bränd skiffer läggas på för att hålla temperaturen nere. Man varvade obränd och bränd skiffer till flera meters höjd och längd. Oftast anlades flera fyrplatser intill varandra. Det tog tre månader för fyren att brinna och därefter en månad för den att svalna.

Nästa steg var att laka ur den rostade skiffern i vatten under fyra dygn i särskilda karställen. Den lut som då bildades fick sedan rinna till pannehuset i underjordiska pipstockar. Där kokades luten under ett dygn i stora blypannor, som var och en rymde cirka fem kubikmeter. Pannorna eldades med ved. Efter kokningen fick luten stå i träkar en vecka och då bildades råalunkrystaller – saffians. Då tillräckligt med saffians fanns löstes det upp med minsta möjliga mängd vatten i en kokpanna och kokades i ytterligare ett dygn. Den lösning man därvid fick fram tappades på stora träfat – raffinerfat – som rymde fem kubikmeter. Där fick den stå i två veckor. Under den tiden bildades vita alunkrystaller som kunde packas i tunnor och säljas.

Alunbruket hade som mest 22 pannor och behövde då cirka 35 000 kubikmeter ved per år. Till detta kommer allt virke till tunnor, cirka 1 000 kubikmeter samt ytterligare kvantiteter för reparationer och underhåll.

BRUKET LED REDAN FRÅN STARTEN BRIST PÅ VED. Den omfattande kalkbränningen hade tårt hårt på skogen i Andrarums omgivning. Därför utgick en förordning från kung Karl XI år 1686 om att all skog inom en cirkel med två mils radie från Andrarum skulle disponeras för brukets drift. Denna cirkellinje brukar kallas Verkalinjen. Namnet har ingenting med Verkeån att göra som flyter fram här, utan betyder sannolikt "linjen runt verket". Verkalinjen var djupt hatad av dem som bodde inom den och som efter dess instiftande inte fick använda sin skog – inte ens för kreatursbete. Behövde man virke för till exempel byggnadsändamål måste detta först beviljas av Bergstingsrätten, som getts ansvaret för bruket i Andrarum. Bränsle för uppvärmning och matlagning fick lösas med torv.

"Skogsbruket" vid Alunbruket under 1600-talet och en stor del av 1700-talet handlade uteslutande om avverkning. Inget annat. Det var endast inom de tre kronoparkerna i området som myndigheterna beordrade att nya träd skulle planteras, frö sås och att skogen skulle skyddas mot vilda och tama djur med inhägnader.

Christina Piper blir bruksägare

Under det katastrofala slaget i Poltava år 1709 blev Carl Piper tillfångtagen. Han fördes senare till Moskva där han internerades under förhållandevis hyggliga former. Bland annat kunde han brevledes hålla kontakt med sin hustru. På så sätt godkände han år 1715 att Christina Piper kunde lösa Lave Becks skuldsedlar i riksbanken. Det innebar att hon då blev ägare till Andrarums by och sju av pannorna vid alunbruket. Under de närmaste åren kunde hon sedan köpa fler pannor. År 1726 ägde hon 20 och 2/5-dels pannor. De återstående 1 och 3/5 dels pannorna ägdes fortfarande av Jochum Becks barnbarn, Joakim och Corfitz-Ludvig Beck. Först efter Christinas död blev sonen Carl Fredrik Piper ägare till hela bruket.

Carl Piper kom aldrig hem till Sverige igen. Han avled i fångenskap på fästningen Nöteborg utanför S:t Petersburg år 1716. Som änka blev Christina därmed myndig att göra sina egna affärer. Och det gjorde hon med besked. Hon köpte in ett antal gårdar och gods: Skänegodsens Toppeladugård och Assatorp 1720, Björnstorp 1725, Östra Torup 1736 och däremellan ett antal gårdar i socknarna Andrarum, Hörröd, Eljaröd, och Brösarp. I Södermanland, Hässelbyholm utanför Strängnäs år 1744.

På alla godsena, förutom det sista, krävdes reparationer och ombyggnader. Krageholm blev klart 1720 och då bosatte sig Christina där. Det

Carl Piper kom aldrig hem till Sverige igen efter katastrofen i Poltava 1709. Han avled sju år senare som fånge på den en gång svenska fästningen Nöteborg utanför S:t Petersburg.

Alunskiffer finns

i stora delar av syd-östra Skåne och lät sig brytas i dagbrott vid Andrarum.

Tekniska museet.

var inte på grund av närheten till det inkomstbringande alunbruket som hon valde Skåne. Sannolikt berodde det på att hon efter sin makes död förlorat sitt politiska inflytande, och att de som kommit upp sig under den karolinska tiden inte längre var så populära i Stockholm.

SEDAN CHRISTINA TAGIT ÖVER LEDNINGEN för alunbruket, blev det ordning och reda. Omfattande investeringar genomfördes vilket omedelbart resulterade i att produktionen ökade. Toppåret 1728 nådde man 5 755 tunnor som var och en innehöll 145 kilo alun. Därefter sjönk produktionen något, främst på grund av svårigheten att få fram tillräckligt med vedbränsle till pannorna.

Alunen gick dels på export, framför allt till Tyskland, dels till handelshuset i Skåne och Stockholm. Arbetsstyrkan var vid denna tid omkring 200 personer, män, kvinnor och barn fördelade på mer än 40 yrken. Till detta kommer alla de som arbetade med att avverka träd och köra in virket till bruket. År 1767 bodde det cirka 900 personer i Andrarum, de allra flesta beroende av verksamheten vid alunbruket.

När nu vedbristen visade sig vara en begränsande faktor började man plantera skog i större omfattning, samt också skydda planteringarna. Det var åtgärder som mötte mycket lite förståelse av allmogen i området. Det var först med tvång som förändringar kunde komma till stånd. Naturliga förnygringar provades, likaså skärptes bestämmelserna i skogsprivilegiet. Men inget hjälpte. Christina Piper lät då ombesörja och själv bekosta att kronoparken Maglehems Kungsohra hägnades

in. År 1744 byggdes 2,6 kilometer dubbel stengårdsgård, 1,3 kilometer flätade gården och 700 meter sämre stengårdsgård. Totalt inhägnades på så sätt ett område på 350 hektar som därefter varje år utökades till att, år 1754 omfatta 500 hektar. Det räckte nu inte med att bygga stängsel, utan man anställde också sex planteringsvaktare. Deras uppgift var att skydda skogsplanteringarna från kreatursbete, stöld och annan åverkan från allmogen.

År 1765 skrev bergmästaren i sin årliga rapport till Bergskollegium: "Allmogen får vårdslöst fram med skogen, mutar hejderidare och skogvaktare och uppodlar mark som tidigare varit skog i stället för att plantera."

Vid bergstinget detta år väcktes åtal för olaglig avverkning av 346 ekar, 373 bokar, 77 askar, 20 almar, dessutom "en myckenhet asp, rönn, sälg, björk, al och många lass unga ekar. Om skogarna inte fredas bättre kommer det att bli som trakterna kring Ystad, Lund och Malmö där på flera mil inte finns ett träd till yxskaft."

Detta var naturligtvis inte hållbart i längden och 1824 avskaffades Verkalinjen. Samtidigt överfördes kronoparkerna *Maglehems Ohra* och *Den Dödes Lott* till ägaren av alunbruket som kompensation. Dessa båda kronoparker skatteköptes 1863. Skötseln av Maglehems Ohra har därefter gjort detta område till Sveriges största sammanhängande bokskog med oerhört stora naturvärden.

ÅTER TILL CHRISTINAS TID. Hon satte bruket i gott skick och fann ett behov av ett nytt representations- och övernattningshus. Jochen Becks herrgård var dåligt byggd och vid den tiden alldeles förfallen. Christina lät riva den och istället uppföra en ny slottsliknande byggnad i tre våningar med källare och flyglar, något väster om alunbruket. Byggnaden stod klar 1741 och benämndes Nya Andrarumsgården. Samma år byggdes magasinet vid alunbruket, ett imponerande stenhus som fortfarande står kvar. Först efter Christinas död 1752 döpte hennes son om byggnaden till Christinehofs slott som är ett betydligt mer rättvisande namn på den vackra bygganden.

ATT SKÖTA ETT IMPERIUM MED gårdar och företag från Skåne till Mälardalen krävde många resor. Ett exempel på hur lång tid det tog att färdas finns i ett brev från Christina till bruksdirektör Rytting 1729. Hon befann sig på Sturefors slott utanför Linköping när hon skrev det: "Avreser måndagen den 1 september och anländer onsdag den 3:dje på

Tillverkningen av alun

var ytterst komplicerad och tidskrävande och krävde att skiffen först krossades, sedan rostades och slutligen lakades ur och kristalliserades. Bilden togs i början av 1900-talet vid ett så kallat karställe, en del av urlakningsprocessen.

Tekniska museet.

Pannhuset, luthuset och karhuset där slutbehandlingen av alunluten ägde rum och den kristalliserades till alun. Bilden togs i början av 1900-talet. Tekniska museet.

kvällen till Kristianstad.” I brevet beordrar hon Rytting och kamreraren Brommé att komma till mötes medförande 12 hästar som avlösning. Assessor Hölling sände brevet med ordern den 29 augusti klockan 2 på eftermiddagen. Hur många mil det på den tiden var mellan Linköping och Kristianstad, eller vägarnas standard vet vi inget om, men att det var många timmar i vagnen för Christina under de tre dagar som resan tog är helt säkert.

Christina dikterade många brev varje dag, där hon i detalj styr verksamheterna på respektive plats. I Christinehofs omfattande arkiv är det i huvudsak breven till alunbrukets tjänstemän som är bevarade. De är nog så intressanta att läsa.

Hur Christina styrde sitt imperium framgår bäst om man citerar henne själv: *”Man skall bygga med stadig hand på den grund som har lagts av den föregående generationen, landet till prydnad och sig själv till nöje. Man skall anlägga nyttiga verk och föröka sitt jordiska pund med Trägenhet, Uppmärksamhet och Försiktighet, på det att otaliga, som annars hade nödgats taga till tiggartstaven och vara sig själva och det allmänna till skada och besvär, skall få tillfälle att genom arbete förvärva sig sitt underhåll, och ej tillbringa sin tid uti lättja och försummelse. Gud till förtörnelse och sig själva till fördärv”.*

Den 9 juli 1747 gjorde Christina Piper fideikommiss av alunbruket och all mark hon ägde i socknarna Andrarum, Eljaröd och Hörröd jämte Östra Torup, Högestad och Baldringe. Detta beslut gör att det

än i dag är ett nästan orört markområde, sett till de yttre gränserna. Hon gjorde samtidigt ytterligare tre fideikommiss: Sturefors, Ängsö och Hässelbyholm. Varför hon så sent i livet vidtog dessa åtgärder vet vi inte, så här kan var och en fritt fundera. Christina slutade sina dagar den 25 mars 1752 på Krageholm som då sedan länge varit hennes mest fasta punkt i livet.

ALUNBRUKET LEVDE VIDARE med Christinas ättlingar som ägare. År 1792 överick driften till bara ett pannehus, från ursprungligen tre och under åren 1818-1820 byggdes det om och effektiviserades främst vad avser bränsleförbrukningen. Själva processen förblev dock i stort oförändrad under alla de många år som bruket var i drift. År 1905 tillverkades alun för sista gången i Andrarum medan däremot biprodukten rödfärg fortsatte att produceras ända fram till 1929.

Skogsplanteringarna tog fart, även utanför Maglehems Ohra. Efterhand planterades allt fler ljungbedar och nedlagda betesfåladar och då med gran, ett nytt trädslag i dessa trakter. Ek- och bokollon såddes och surskogen fick växa sig stor på de fuktiga markerna. Tillsammans har det återigen givit landskapet ett nytt utseende. Troligen har det inte sedan medeltiden funnits så mycket skog inom området. ■

Ett magasin uppfört på Christinas Pipers tid är den enda byggnad som idag fortfarande står kvar. Men de stora slagghögarna och lutgroparna minner ännu om den en gång så omfattande verksamheten i Andrarum. Foto: Lars Klingström

Här startade den högre skogliga utbildningen i Sverige

Djurgården. De flesta tänker nog främst på dess södra del där Skansen ligger. Men det finns också ett Norra Djurgården. En gång var båda precis som namnet säger en inhägnad djurgård, en jaktpark där bara kungen och hans närmaste fick jaga. Det var här som den svenska skogsundervisningen för 190 år sedan tog sina första steg bland dovhjortar, övande militärer och flanerande människor. Israel Adolf af Ström hette initiativtagaren.

E. Bratts karta från 1696 över den då relativt nyanlagda jaktparken Kungliga Djurgården. Kartan renoverades 1779 av överjägmästare Erland Ström.

Henrik Niklasson är jägmästare och naturvårdsintendent vid Kungl. Djurgårdsförvaltningen i Stockholm. I förvaltningsuppdraget ingår att förvalta och utveckla natur- kultur- och rekreationsvärden i landets enda Nationalstadspark.

UNDER MINA NU SNART 30 ÅR på Kungl. Djurgården har jag stegvis fått en fördjupad relation till Israel Adolf af Ström och spåren av hans gärningar. Hur lätt är det inte att i efterhand bagatellisera allt vi i dag tar för givet, men som då inte var det. Själv är jag övertygad om att vi utan Ströms engagemang betydligt senare skulle ha fått det skogliga kompetenslyft som så starkt bidragit till den skogsnäring som betytt så mycket för oss alla svenskar.

Samtidigt tror jag att I. A. Ström i vilken annan tid som helst inte fått möjlighet att göra samma avtryck han då gjorde. En lycklig slump placerade honom på rätt plats, i rätt tid och med rätt förutsättningar.

Kungl. Djurgården är naturligt kopplat till I. A. Ström även utanför hans skogliga gärning. Det var där han föddes den 5 september 1778, närmare bestämt på inspektorbostället Djursborg, som låg norr om nuvarande Karlaplan och kvarteret Fältöversten. Hans far hette Erland

Ström och var överjägmästare på Djurgården. Det föll sig därför naturligt att den 14-årige Israel Adolf började som volontär vid hovjägeristaten. Året var 1792, bara halvåret efter att Gustav III avlidit i sviterna av attentatet på operamaskeraden.

De påföljande årtiondena kom att bli några av de mest dramatiska i såväl Europa som Sverige och på Djurgården. I följderna av Napoleonkrigen ändrades Europas karta varaktigt. Sverige förlorade sin östra rikshalva (Finland) och kung Gustav IV Adolf avsattes. Under de omvälvande åren 1809–1810 lades grunden till Sveriges framtid. Kungl. Djurgården fick sin nuvarande utformning genom en överenskommelse mellan kungen, Karl XIII, och rikens ständer. I samma tid kom den förste Bernadotten att bestiga Sveriges tron vilket hade stor betydelse för landets utveckling. År 1814 ingick Sverige union med Norge och inledde en mer än 200-årig period av fred. I skuggan av dessa händelser inledde Israel Adolf af Ström sin livsgärning med Kungl. Djurgården som bas.

Israel Adolf af Ström
1778–1856.

SVERIGES SKOGSHUSHÅLLNING VAR OUTVECKLAD VID sekelskiftet 1800. Men allt fler hade vid den tiden börjat uppmärksamma hur angeläget det var att förbättra situationen. Ström tog tidigt ställning för genomtänkta praktiska riktlinjer, uppföljande kontroller och spridande av kunskap och färdighet som den rätta vägen att komma till rätta med missförhållandena. Detta tog sig redan 1802 uttryck i en hemställan till överhovjägmästarembetet om att införa en examen med kravspecifikation vid anställning som föreståndare för skogsrevir. Att förslaget inte antogs lät dock inte nedslå Ström. Istället visade han de egenskaper som kom att leda honom till framgång genom en kombination av energi, praktisk läggning, välutvecklad logik, gott omdöme och uthållighet.

Inspiration och kunskaper om skogsskötsel kom från Tyskland vid den här tiden, bland annat genom F.W. Radloffs Ekonomiska annaler från 1807. Men Ström tillförde med säkerhet också egna erfarenheter i de förslag och skrivelser han producerade under de närmast följande åren. Redan 1808 genomförde han den första systematiska ekinventeringen på Djurgården varvid 888 av totalt 8 221 inventerade ekar avverkades och levererades till flottan.

ATT FÖRENA SKOGSVÅRD MED SKÖTSELN AV ETT VILTHÄGN som Kungl. Djurgården var en utmaning. I princip all föryngring måste skyddas i planteringshagar vars staket måste underhållas på samma sätt som den gärdesgård som omramade hela Djurgården. För att få kontroll över föryngringen måste fröer insamlas och sås eller dras upp till plantor för utplantering. Tankar kring frågor som dessa och kring vardagens praktiska problem sammanställ-

Djursborg, Israel Adolf af Ströms tjänstebostad. Det var här han inledde den högre skogliga utbildningen i Sverige år 1826. Tre år senare flyttade man till permanenta lokaler i det före detta hovjägarbostället Stora Blå Porten på Djurgårdsbrunnsvikens norra sida. Bilden togs vid 1900-talets början. På den här platsen finns idag de förnåma kvarteren vid Karlaplan.

Bild: Stockholmskällan.

Antagningskrav vid Kungl. Skogsinstitutet

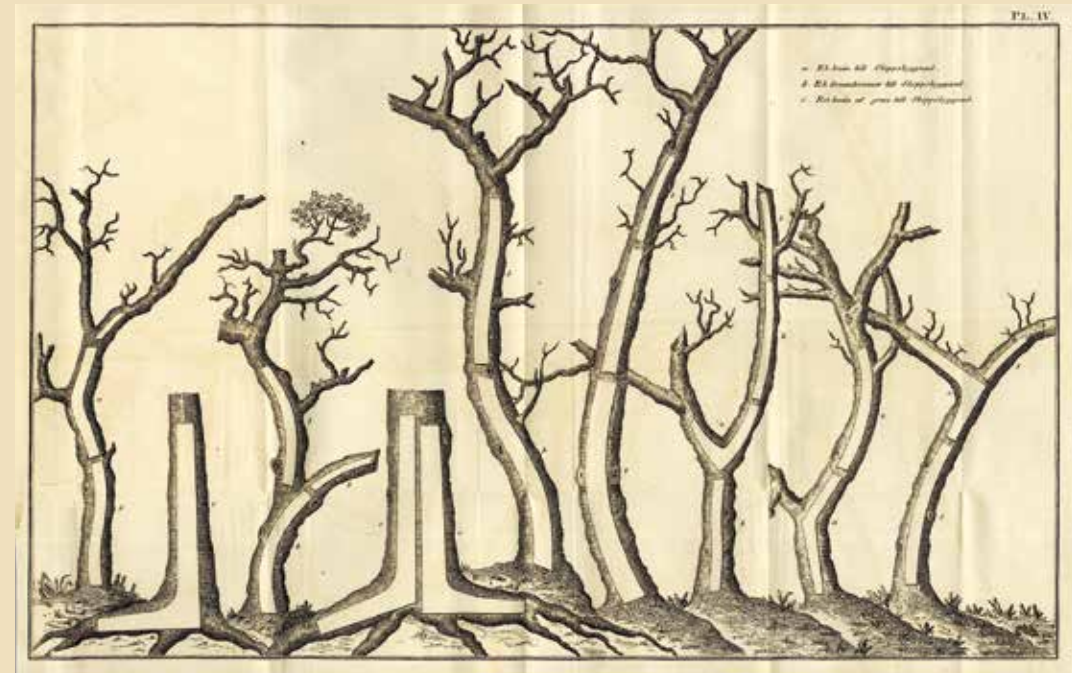
- Ålder 18–25
- Sund och frisk fysik
- Ren och tydlig handstil samt utvecklat skrivspråk.
- Grundläggande kunskaper i matematik och geometri

des av Ström 1821 i avhandlingen Utkast till reglerad skogshushållning i Sverige. Han lämnade in avhandlingen till regeringen som ett bidrag till en pristävling om bästa förslaget om en bättre skogshushållning i landet. Dock utsågs ingen vinnare.

Då hade Ström redan 1820 antagit en yngling som elev vid Djurgården vilken som efter fullgjord utbildning blev ordinarie jägare vid Djurgården. Hans syfte var att övertyga sin omvärld ”om möjligheten att ur de lägre klasserna kunna dana skickliga skogsförvaltare”.

Ström ville inte kompromissa om innehållet i sin avhandling och lät därför 1822 på eget förlag ge ut en lätt bearbetad version. Detta var första upplagan av Skogshandbok för skogshushållare vilken med tiden skulle komma ut i nya upplagor såväl 1830 som 1837 och 1846. Ström fick nu ett förordnande om att biträda landshövdingarna med hanteringen av kronoskogarna och att på statens bekostnad göra en studieresa till Tyskland.

MEN DET VAR DOCK INTE ALLA SOM HÖLL MED om behovet av högre skoglig utbildning i Sverige. Inte ens att det skulle behövas riktlinjer för skogarnas skötsel. Ström hade dock manövrerat till ett fördelaktigt slagläge som han inte var sen att utnyttja. Som följd av skogsbesiktningarna av kronoskogarna stadgades behovet av skoglig utbildning för skogsbejäningen. Ström tog 1826 emot de tre första eleverna från Skaraborg, Örebro och Västerås för en tre månaders kurs i praktisk och teoretisk skogsskötsel. Samtidigt medgav Kungl. Maj:t att Ström kunde anta en elev för längre studier med stöd av ett stipendium från skogsmedelskassan. Undervisningen bedrevs i Ströms hem på Djursborg och Ström bekostade även nödvändig litteratur, ritmaterial och mätutrustning. Teori varvades med praktik och omfattade kartritning, skogstaxering, skogsmätning, skogsbotanik, skogssädd och plantering samt upprättande av kulturkostnadsförslag. Ström använde sin privata frösamling och herbarium i undervisningen och Djurgårdens skogar ingick i

studieområdet. Skriftliga prov och muntlig examen avslutade utbildningen varefter de tre eleverna återvände till sina hemorter. Stipendiaten fick dock fortsätta.

Trots de relativt enkla förutsättningarna var det inledande resultatet uppskattat och vann regeringens och kungens gillande. Det innebar att från och med 1828 blev utbildning vid det som nu kallades Kungl. Skogsinstitutet obligatorisk för alla som avsåg söka en högre tjänst inom statlig skogsförvaltning.

DET BLEV NU ANGELÄGET ATT ORDNA EN ändamålsenlig och mer permanent anläggning för Kungl. Skogsinstitutet som när det inrättades bara bestod av en enda person – Israel Adolf af Ström. Överjägmästaren I. W. Sprengtporten var formellt chef och Ström direktör, men snart kompletterades personalen med underlärare och vaktmästare. Den lämpliga plats som identifierades var hovjägarbostället Stora Blå Porten vid östra änden av nuvarande Strandvägen (som då inte fanns). Hovjägmästaren C. T. Piper som disponerade bostället löstes ut. Byggnaden var lämpligt placerad, men i behov av anpassning, tillbyggnader och rustning för att fungera på ett ändamålsenligt sätt. Norr om höjden, som i dag kallas Nobelparken fanns lämplig jord för den plantskola som avsågs ingå i undervisningen. Den låg i direkt anslutning till nuvarande Berwaldhallen. För skjutövningar anlades, inom institutets område, en kulskyttebana och för övning i flyktskytte ett antal ”fogelstänger”. De senare syns på en karta öster om huvudbyggnaden och får väl antas ha sin motsvarighet i dagens lerduvekastare.

Med en annons i Post och inrikes tidning kungjordes att institutet avsågs öppnas 1829. Medel för 6 frielever var beviljade till en utbildning som omfattade två år med årlig offentlig examination. Eleverna erhöll fri undervisning, fri bostad, fri ved samt visst årligt anslag till

Virke för skeppsbyggnad var en strategisk fråga av stor nationell vikt under första halvan av 1800-talet. Undervisningen vid Skogsinstitutet omfattade därför studiebesök vid det närbelägna varvet på Djurgården. Och i Ströms Handbok för skogshushållare finns den här planschen som visar hur man kunde utnyttja naturliga stamformer för olika konstruktionsdetaljer till skeppen.

Kungl. Skogsinstitutet

och nya entrén från Strandvägen. Sedan inträdesavgiften till Kungliga Djurgården hade tagits bort hade den pampiga gjutjärnsport som stod vid Djurgårdsbron inte längre någon funktion. På förslag av Oscar II skänktes den därför till Kungl. Skogsinstitutet. Där placerades den först vid dess entré vid Storgatan men flyttades 1896 till den nya entrén vid Strandvägen. När Skogshögskolan flyttade till Frescati höge år 1915 fick den följa med dit. Idag är den återbördad till näst intill sin ursprungliga plats på Djurgården.

Bild: Stockholmskällan.

sitt hushåll. Det var också en uttalad ambition att även andra i mån av plats kunde åtnjuta fri utbildning vid Skogsinstitutet. Det var emellertid obligatoriskt att de sökande skulle uppfylla Ströms antagningskrav. Första året i de nya lokalerna antogs tre elever. Under de tidiga åren varierade antalet, men verksamheten var nu etablerad.

ISRAEL ADOF AF STRÖM FORTSATTE ATT UTVECKLA och komplettera undervisningsmaterialet. När så var lämpligt kombinerades elevernas lärande med övningar i konsten att stoppa upp fåglar och andra djur. Man får känslan av att Ström var en mästare på att hitta optimeringar där man löste en nyttig uppgift samtidigt som eleverna lärde sig och utvecklades. Fröer insamlades och plantor drogs upp för utplantering på Djurgården. Det måste ha varit tillfredsställande för eleverna att också utföra uppgifter av bestående värde och nytta. Samma sak gällde karteringsövningar av Djurgårdens skogar och olika skogliga räkneövningar. Genomgående i Ströms tankar är den starka kopplingen mellan teoretiska studier och praktik. Det är möjligt att det för Ström främst var betingat av rena nyttoaspekter, men det förefaller samtidigt ha varit ett exemplariskt pedagogiskt grepp.

Ytterligare exempel på kopplingar till praktiskt genomförande erbjöds genom att förlägga studiebesök till de närbelägna varven. Här kunde eleverna på nära håll studera vilka stamformer och virkesegenskaper som efterfrågades för olika delar vid ett fartygsbygge. Virke för skeppsbyggnad var ju vid denna tid en strategisk fråga av hög nationell betydelse. I Ströms *Handbok för skogshushållare* finns bland annat en plansch som tydligt visar hur definitionen av vad som är värdefullt virke förändrats sedan dess. Mycket av det som då lyftes fram skulle i dag betraktas som

energived. Det framgår också av handboken hur viktigt Ström ansåg det vara med kopplingen mellan virkesegenskap och största möjliga nytta i slutledet. I texten beskrivs bland annat hur man skiljer på ekvirke med olika egenskaper. Framförallt inom flottan var detta av stor vikt för utfallet vid skador på fartyg och personal (träffisor) vid beskjutning.

VID SKOGSINSTITUTETS tillkomst var jakt och viltvård en självklar del i utbildningen och ingick också i de förväntade arbetsuppgifterna efter avlagd examen. Man skulle tillägna sig kunskapen om olika former av drevjakt och fällfångst samt naturligtvis kunna tolka spår och känna till arter. Av särskilt vikt ansågs vid denna tid vara jakt på varg med olika metoder. På Djurgården fanns en aktiv varvgrop vars tillsyn eleverna var delaktiga i. Fångst av räv i grop och sax samt jakt på lo, mård och andra rovdjur var prioriterade både på Djurgården och i resten av landet.

Djurgården var en bra plats att förkovra sig i praktisk vargjakt och användandet av fasta fångstanläggningar. Ström hade en egen modell av varggård och översten och hovjägmästaren J. L. von Greiff en annan. Båda fick stor spridning i landet som förlagor till fasta fångstanläggningar.

Underläraren A.H. Kasten var även han minst sagt erfaren och vid de jakter han ledde dödade totalt 251 vargar under åren 1821–1838, dock inte bara på Djurgården. Vid många av dessa jakter deltog skogseleverna.

UNDER SKOGSINSTITUTETS första år bedrevs huvuddelen av fältövningarna på Djurgården men med tiden omfattades även allmänningarna i Stockholms närhet. På Djurgården stämplades och uppskattades årsavverkningen vars resultat därefter jämfördes med utfallet. En intressant detalj är att man vid taxeringen ännu inte börjat använda cirkelprovvytor utan i stället använde 15 alnar (ca 9 m) breda provbälten. Årsytorna bestod av 100 alnar (ca 60 m) breda skiften utdragna så att de motsvarade 1 procent av den produktiva skogsarealen (100-årig omloppstid). I praktiken hade man även möjlighet att jämna ut virkesflödet genom gallringar och huggningar i avsatta reservbestånd och marginalmarker på berg och myrar.

Kungliga Skogsinstitutets ägor år 1830.

Huvudbyggnaden ligger i nedre delen av kartan invid Djurgårdsbrunnsviken som då kallades "Södra Bruns Viken". Där institutets plantskola då låg återfinns idag bland annat Berwaldhallen. Den pampiga huvudbyggnaden står kvar och inrymmer idag staten Israels ambassad.

Granen avslöjade platsen för varggården

Stormen Alfrida bar med sig en oväntad hälsning från Israel Adolf af Ström och hans skogselever när den slog till i början av det här året. Den kom ovanligt nog från norr och drog ner flera granar som normalt står i skyddat läge. En av dem drog uppmärksamheten till sig.

Redan under tidigt 1800-tal var man här inne på tidiga försök med beståndsvård, markvård och trädslagsval efter ståndortsegenskaper. På lämplig mark kunde relativt stora träd planteras, bland annat lärk och ek. Aktiva val med byte av trädslag, påkallat av ståndorten, verkar också ha förekommit, bland annat vid Ugglevikskällan. Ströms granbestånd där är nu borta, men omtalas av Strindberg och syns också på gamla bilder från platsen.

Genom den nära kopplingen till jakten kom Ström att lämna avtryck även inom detta område. Han författade huvudsakligen den jaktstadga som antogs 1808 och var ledande i 1828 års skogs- och jaktkommitté. I. A. Ström var även hedersledamot i Svenska Jägareförbundet från 1830 och ordförande i samma förening 1842–1843. Det finns flera läsvärda texter av Ström förutom hans opublicerade dagboksanteckningar, Sv. Skogs och jaktarkiv (1832) samt Svenska Foglarne 1839.

Det var dock skogen som var prioritet ett. Hans i särklass största uppgift var som ledare för Svenska flottans 400 hektar stora ekplanteringsprojekt* på Visingsö åren 1829 till 1856. Intressant i är att de allra flesta av ekplantorna kom från Djurgården.

DET VAR INTE BARA SKOGSKULTUREN som konkurrerade med hjortarna om utrymmet i jakt-parken. På norra Djurgården pågick Edelcrantz projekt *Experimentjordbruket Stora Skuggan* sedan 1792 och sedan 1816 Lantbruksakademins *Experimentalfältet*. Militärövningar fortsatte på Gärdet på samma sätt som de gjort sedan 1600-talet. Dessutom pågick bygget av Karl XIV Johans sommarslott Rosendal. År 1827 hade Rosendalsprojektet kommit så långt att det krävdes att de trädgårdsanläggningar man höll på att anlägga hägnades – eller att hjortarna försvann. Konungens svala intresse för jakt ledde till det rationella beslutet att hjortstammen detta år skulle reduceras och koncentreras till ett betydligt mindre hägn, beläget där den nuvarande stadsdelen Hjorthagen ligger. Den till synes outtröttlige Ström genomförde även detta, inte så okomplicerade projekt, utan att tappa fokus på skogsfrågorna.

ÅR 1850 AVGICK AF STRÖM SOM intendent för Kungl. Djurgården. Till hans efterträdare utnämndes sonen Israel Ludvig af Ström. Tre generationer af Ström skulle därmed komma att ansvara för förvaltningen av Kungl. Djurgården under hela 127 år.

Granen visade sig efter kontrollräkning på Stockholms universitet vara 190 år gammal. Den stod i ett område på Norra Djurgården som karterades av Skogsinstitutets elever år 1840. På kartan hade de också ritat in en varggård. Jag har länge sökt hitta spår efter den här varggården. Nu hittade vi den – strax utanför det tidigare sökområdet. Den hade tidigare tagits för ett gammalt skyttevärn. Att det verkligen var varggården vi hittat stärktes när vi med agrarhistoriker Clas Tollins hjälp sammanförde 1840 års karta med en nutida karta och fann en mycket bra överensstämmelse. Ett gott betyg åt skogselevens arbete.

Måtten på den inritade varggården stämmer också med de som anges i T. Hahrs Jakthandbok från 1866, där hovjägmästaren von Greiffs metod lyfts fram parallellt med af Ströms. Kanske var den varggård vi funnit förlagan till de pedagogiska skisserna i T. Hahrs jakthandbok? Att ridvägen som passerar platsen fortfarande heter Vargstigen ger en ytterligare dimension. Kanske var det denna varggrop som de första skogseleverna engagerades i att underhålla och besiktiga? Det kan i så fall vara redan på deras tid som namnet Vargstigen kom till.

Den nu fallna granen grodde något av åren efter att hjortarna flyttats till Hjorthagen. Kanske var den resultatet av en plantering eller sådd, men det kan vi naturligtvis inte veta. Granen fanns där när skogskartan gjordes 1840 och man kan fantisera om vad man tänkte att den skulle utvecklas till.

Israel Adolf af Ströms gran

Stormfäld i januari 2019

Ålder: 190 år

Höjd: 36 meter

Brösthöjdsdiameter: 81 cm

Volym: 7,8 m³sk

Övrigt: Lätt rötad på sydsidan (faströta) men ingen röta från 1 m. Växt i nordsluttning på lerig jord med kort översilning. Dubbeltopp med vitala men korta skott på max 2 tum och ett fåtal kottar.

Platsen för den gamla varggården kommer att röjas och utrustas med en pedagogisk skylt av konstnären Martin Holmer. Granen är apterad i 4 meterslängder och förvaras tills vidare på säker plats. Djurgårdsförvaltningen tar gärna emot förslag om framtida exponering.

Israel Adolf af Ström avled 1856 men samverkan mellan Skogsinstitutet och Kungl. Djurgården kom att fortsätta, om än under andra former och tydligare åtskillnad. På 1860-talet tilldelades Skogsinstitutet ett avgränsat område på norra Djurgården i anslutning till Experimentalfältet för sina fältövningar.

Ström hade naturligtvis inte rätt i allt, men ingen kan ta ifrån honom den betydelsefulla grund han lade. Det var han som först slog in på en väg med systematiskt förvärvad kunskap som underlag för långsiktiga mål och beslut för skogsskötseln. Israel Adolf af Ström fick onekligen mycket uträttat och han bidrog till att staten aktivt engagerade sig i den långsiktiga skogsförsörjningen. År 1833 adlades han välförtjänt och kunde lägga ett af till sitt namn. Israel Adolf af Ström fick ett flertal lika renommerande hedersbetygelser som bekräftelse på samhällets uppskattning. Han förtjänar verkligen att lyftas fram ur historiens töcken. ■

**För den som vill fördjupa sig i ekplanteringsprojektet rekommenderas Lars Kardells skrift, Skogshistorien på Visingsö.*

Bra skog är guld värd!

VIDAs sågverk producerar för fullt och har ett löpande behov av bra råvara. Planerar du att avverka eller behöver du hjälp med skötseln av din skog?

Välkommen att kontakta din lokala inköpare.

VIDA SKOG AB • TEL: 0472-439 10 • E-POST: VIDA.SKOG@VIDA.SE • WWW.VIDA.SE

Den här ståtliga skogvaktaren prydde en gång omslagen till Sveriges Skogstjänstemannaförenings tidskrift Skogvaktaren. När föreningen 1989 fyllde hundra gjorde konstnären Gunnar Dahlgren en akvarell med originalet som förlaga till den jubileumsbok som då gavs ut.

Lars Kardell är professor emeritus och var verksam vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) fram till 2001. Han är en av landets mest kända skogsforskare och bland annat författare till det skogshistoriska standardverket *Svenskarna och skogen* – plus en närmast oändlig rad av böcker och småskrifter. För närvarande arbetar han bland annat med en bok om de svenska häradsallmännarna.

Skogvaktaren

– en gång
en utsatt
befattning

Det var först under 1800-talet som skogvaktarna började få rollen som skogsskötare. Tidigare hade det handlat om att bokstavligen vakta träden och viltet i skogen mot tjuvjakt och obehörig virkesfångst. Den tidens skogvaktare hade ingen lätt uppgift. Lönen var ringa – eller ingen alls. Skogvaktaren hade att balansera mellan olika intressen. Ibland bestraffad av överheten för försumlighet, ibland mutad och inte sällan hotad av allmogen.

Gustav Vasa anförtrorde år 1539
Claus Djurskytt uppsikten över ek- och bokskogarna i hela Västergötland.

Kolteckning av Regina Kylberg 1840. Västergötlands Museum.

MÖJLIGEN ÄR CLAUS DJURSKYTT (CLAWES DJURSKYTITA) den i skrift först nämnde skogvaktaren. Han utsågs år 1539 av Gustav Vasa med uppgift att förhindra jakt och avverkning av ek- och bokskog i Västergötland, speciellt på kronoparken Edsveden (öster om Vårgårda). Den som bröt mot förbuden skulle få vidkännas kungens ”näpszt och wrede”. Och om Claus tog emot mutor eller gåvor och såg ”egenom fingerenn medt sådana skoghug, eller Jacht, Dhå wele wij icke tess minne lathe straffe honum till liiff och godz”.

Här antyds många av de problem skogvaktarna på kronoparker och allmänningar hade ända fram till 1900-talet. De satt i kläm mellan överhet och allmoge. Jag skall här inte gå in på Gustav Vasas försök till regalrättsliga anspråk på den ädla lövskogen eller hans osannolika tro, att en person skulle kunna bevaka hela Västergötland. Däremot är min avsikt, att med stöd av några exempel ur arkiven belysa skogvaktarens roll.

Jag inbillar mig, att även större gods hade personer anställda för att freda sin skog från olika typer av påhållningar redan under sen medeltid. Men om detta är föga känt. Termen skogvaktare förekommer först i slutet av 1500-talet i statliga handlingar. Det är från sådana jag hämtat mina exemplifieringar.

Gustav Vasa lyckades självfallet inte med att freda skogen och en knapp mansålder senare, år 1558, återkommer han till Edsveden, där menige man ”mykitt pläge fälle och hugge ned allehande bärende trä”. Nu får hans trogne tjänare Anders Jönsson i Källeryd i uppgift att se till parken. Denna gång dock utan att i brevet ha fått ett personligt hot om repressalier vid försummelse i sin yrkesutövning.¹

Allmänna skogar

De båda formelartade uttrycken *konungens parker* samt *kronans och konungens allmänningar* dyker sporadiskt upp i källmaterial från senmedeltid och framåt. I det förstnämnda fallet avses med viss sannolikhet inhägnade jaktmarker, vilka då var på modet i hela Västeuropa. Ursprunget till det andra är mera tveksamt. Men det leder successivt fram

till en uppfattning att kronan är den rättslige ägaren även till alla allmänningar. På dessa har dock menigheten nyttjanderätter i form av mulbete och skogsfång. I och med att en stående armé byggs upp från mitten av 1500-talet ökar kronans behov av intäkter (och soldater). Välbelägna skogar blir intressanta för bergsbrukens utveckling, för skeppsvarvens virkesförsörjning och för de kungliga slottens behov av byggnadsvirke, ved och inte minst viltkött. Även om bevarat arkivmaterial i hög grad rör de styrandes jaktintresse finns då och då ett och annat nedslag, som visar att centralmakten var uppmärksam på skogsutnyttjandet. Till sin hjälp hade man ett antal tjänstemän för bevakning av de allmänna skogarna. Inte förrän vi år 1638 begåvas med ett *riksjägmästarämbete* kan vi se konturerna av hur detta var organiserat. Den adlige riksjägmästaren hade under sig ett antal hejderidare (tyska: Den som rider över heden eller genom skogen) samt ett stort antal skogvaktare. Vi vet föga om hur dessa rekryterades eller avlönades. År 1660, för att ta ett exempel, fanns på stat inom de mellan-svenska landskapen 9 hejderidare, 103 skogvaktare, 5 djurvaktare, 2 raphönsfångare, 17 drängar samt vid Omberg 2 ledvaktare.² Jag gissar att de flesta skogvaktare var f.d. soldater eller väl betrodda småbönder. Samtliga bör ha varit skickliga i jaktutövning. De saknade i varje fall tillsammans med sina förmän all skoglig utbildning. Däremot kan de ha haft erfarenhet av huggning och körning. Anmärkningsvärt är att hälften av skogvaktarna fanns i Västergötland, vilket tyder på att här fanns ett stort motstånd från allmogens sida vad beträffar de regalrättsliga anspråken.

I det följande hämtar jag de flesta exempel från häradsallmänningarna i Mellansverige. Dessa stod under bevakning av staten och dess tjänstemän fram till i varje fall 1932.³

Boställen

Skulle bevakningen bli något så när effektiv krävdes att skogvaktaren bodde i närheten av skogen, helst centralt inom denna. I den mån man inte hade något gammalt torp utsynades inom en del allmänningar nya platser. Skogvaktaren fick bli nyodlare och i några fall skulle han själv se till att få sina hus uppförda. En del intressanta konflikter uppstod, när en skogvaktare avskedades eller avled. Hur mycket skulle hans arbetsinsats på torpet värderas till?

Problemet med att vara både skogvaktare och torpare medförde att bra mycket tid behövde läggas på sådd, skörd och kreaturshållning. När torpet utvidgades minskade möjligheterna till bevakning. Man var länge medveten om detta problem. Dock dröjde det till en bit in på 1900-talet innan skogvaktaren blev skogvaktare på heltid och slapp jordbruksarbete. Boställena varierade i storlek och avkastning. Dessutom stod inte alltid skogvaktarens skicklighet som lantbrukare på topp. Den kontanta lönen var låg eller obefintlig. Skulle nu skogvaktaren överleva med sin familj krävdes biinkomster. Någon gång blev de hästkörare (Hökensås) och lunnade ut det virke de stämplat, men som någon annan huggit.

Byggnaderna inspekterades av distriktets/revirets jägmästare. När rötan satte in, skulle allmänningsstyrelsen se till att reparation företogs. Detta föranledde en del tvister. Dessutom hade staten i många fall anslagit byggnader till skogvaktarboställen. Äganderätt och annat kring detta löstes först år 1944.

Gustav Vasa upprördes 1559 över att menige man i Edsveden öster om Vårgårda i Västergötland ”mycket pläge fälle och hugge ned allehande bärende trä”.

Syn på Lagunda häradssällmanning år 1713

Under tre dagar i april 1713 hölls syn på Lagunda häradssällmanning belägen mellan Enköping och Uppsala. Synenämnden under jägmästare Eric Trafwenfälts ledning kontrollerade gränsrör samt besiktigade skogen. En del var "sequestrerad" det vill säga fredad för avverkning. Skogsvaktarens torp var inte tillräckligt för hans besvär, då han hade en "så vidlyftig och stort tract" att hålla vård om. Sällskapet passerade ett i det närmaste uthugget skogsparti. Detta berodde enligt en närvarande godsägare på, att skogsvaktaren, Anders Person, och hans kolleger hade tillåtit alla som gett dem "en ringa dagspenning" att hugga och åverka. De bästa timmerträden hade avförts, vilket lätt gick att se, då stubbarna saknade kronmärken. Anmälan mot skogsvaktaren befanns dock "ohemul", då det genom allmanningen gick en vinterväg. Efter denna hade virke, som köpts norr om allmanningen, transporterats. Häradssborna förklarade sig nöjda med sin skogsvaktare, som hållit god vård om allmanningen. Det framgår inte av protokollet vad man tänkt göra åt boställsfrågan.

Att bekämpa tjuvjakt

var historiskt en viktig uppgift för de svenska skogsvaktarna. Målningen "Tjuvskytt" utfördes av Bruno Liljefors år 1894. Han var en mycket intresserad jägare och det finns ett stort antal jaktmotiv i hans rika produktion. Liljefors använde ofta fotografier som underlag för sina målningar. Här var det vännen "Vårds-husarn" som år 1890 fick agera tjuvskytt och lyssna efter tjäderspelt. Nationalmuseum.

DET FÖREKOMMER GENOM HELA 1700-TALET klagomål från allmogen över jägeribetjäningens agerande. Vid riksdagen 1726–27 vill man ha ett förbud mot att "skogs- och lantbetjänter" fick ta betalt för sina attester eller ta emot gåvor. Dessutom ville man dela de allmänna skogarna, då den enskilde bäst vårdade sin skog. År 1769 ställde allmogen krav på jägeristatens indragning. Så skedde också under ett antal år på 1790-talet. Då publicerade den i Strängnäs verksamme possessionaten P.G. Torwest en skrift i vilken förklaringar ges till det då urusla skogstillståndet på allmanningarna. Utöver kolningar till bruken var jägeribetjäningens efterlåtenhet samt det gemensamma nyttjandet de mest väsentliga orsakerna. Arbetsvillkoren för skogsvaktarna var miserabla. Deras kontanta lön räckte inte ens till ett par skor om året. De klena boställena krävde mycket arbete och ändå täckte detta inte mer än halva årets brödföda. Så fanns till exempel på Österrekarnes häradssällmanning om 23 900 tunnland blott en skogsvaktare. Allmanningen utnyttjades av 355 skoglösa hemmansbrukare samt av ett par järnbruk och några gods. Det var inte underligt att skogsstatens tjänstemän misslyckades med att freda skogen och i många fall blev korrupta och tog mutor.⁴

Mönstringsrullor

Jägeristaten var militärt organiserad och dess tjänstemän mönstrades vart tredje år. Av de bevarade protokollen finns uppgifter om skogsvaktarnas tjänsteår, deras boställen och löneförmåner samt hälsotillstånd. Dessutom får man ibland reda på hur de skött sin tjänst. I september 1754 utfärdade exempelvis landshövding von Grooth vid mönstring i

Uppsala en fullmakt för kronoskytten Mats Larsson Swan. Denne hade på grund av tilltagande ålderdom och sjuklighet samt "allmänningsskogarnes vidlyftighet" anhållit att hans son, Lars Swan, måtte få vara honom behjälplig i tjänsten. De skulle tillsammans "bestrida de mångfaldiga göromål som medelst allmanningens vårdande för oloflige hyggen och skytterier, samt utsyningsars förrättande" utfördes. Närvarande var även hovjägmästare baron Danckwardt, som funnit att Lars Swan "lemnat honom witnessbörd om god kunskap uti de stycken som till en dylik sysslas förestående höra". Då fadern levde kunde han instruera sonen om skogarnas beskaffenhet. Lars Swan fick nu fullmakt att vara skogsvaktare på Norunda häradssällmanning och därvid "hava ett troget och noga in-seende uppå kronans skogar, parker och allmanningar" så att "icke något olofligt skogshygge sker med timmer och wed samt bärande träd". Han skall också tillse att skytteri, djur eller fågelfång mot jaktförordningen inte bedrevs. Påträffas föröware skall de genast anmälas till överjägmästaren eller hejderidaren, så att de kan tingsföras. Med all möjlig flit skall dessutom Lars Swan utrota skadedjur, "såsom Björnar, Wargar, Räfvar och äfven Glador och Hökar" samt ställa sig till efterrättelse alla påbud och förordningar. "Bliwandes Lars Swan för övrigt här igenom såsom en kronones rätteligen til förordnad skogsvaktare tagen uti Kongl. Majt:s höga hägn och försvar, så att ingen må sig understå honom i någon måtto ofreda och öfverwäld uti" hans tjänsteförrättande. Det visade sig att Lars Swan inte fick någon lön eller något underhåll för denna sin syssla innan fadern avgick. Då skulle det prövas huruvida han skött sig och kunde anförtros successionen.

Fullmakten ger en ganska klar bild av skogsvaktarens göromål, där daglig patrullering nog var viktigast. Det framgår inte klart om han ensam och utan jägmästarens närvaro fick stämpla skog. I varje fall var det den senare som hade förtroendet att använda kronans stämpelyxa. Under icke säsong förvarades denna hos landshövdingen. Men så småningom fick skogsvaktarna utpeka platsen där allmogen fick ta hand om stubbar, ris och annat avfall, i Uppland kallat stök. Någon skogsvård stod inte på dagordningen förrän under 1830-talet, då trakthygget generellt skulle införas. Insamling av kott, kottklängning, plantskolor samt sådd och plantering blev då påkallat. Regelrätt utbildning började först 1856.

WILDLIFE PARK • HOTELL • BAROCKSLOTT • VILTRESTAURANG • GÅRDSBUTIK

Öster Malma

WILDLIFE PARK • HOTELL • BAROCKSLOTT • VILTRESTAURANG • GÅRDSBUTIK

Ett utflyktsmål för naturälskare

Välkommen till mötet med det vilda!

DAGENS LUNCH • SLOTTSMIDDAG • AFTERNOON TEA
VILD GRILLBUFFÉ • JULMARKNAD • JULBORD
KONFERENSER • KURSER, t ex styckning av vilt • VILTPARK

Svenska Jägareförbundet
ÖSTER MALMA
Tel 0155-24 62 28 • www.ostermalma.se

Prydliga skogvaktare på Baroniet Adelswärd i Åtvidaberg, Östergötland, någon gång i slutet av 1800-talet. Nordiska Museet.

Skogvaktare anklagas

År 1845 anklagades en skogvaktare på Glanshammars allmänning (öster om Örebro) för vårdslöshet och försumlighet. En mängd åverkningar hade uppdragats. Dessutom visade han sig ej känna till en sådan, när landshövdingen med synenämnd kom fram till denna. Han skulle nu bli kallad till förhör på residenset i Örebro och redogöra för omständigheterna. Förmådde han ej detta skulle han näpsas.

NÄR LANDSHÖVDINGEN I SÖRMLAND ÅR 1849 rannsokade Västerrekarne häradsallmänning anmälde uppsyningsmannen Anders Persson, att åverkan skett i en björkskog ”till 10 Lass utan att detta varit för kronoskogvaktaren känt”. Den senare försvarade sig lite vagt med att han dragit flera personer inför domstol. Nu anförde, som det står i protokollet, Hr Brukspatron von Celsing, att någon större åverkan inte kunnat ske utan kronoskogvaktare Löfvings medgivande eftersom platsen låg helt nära den senares boställe. Brukspatronen förmodade att Löfvings förmän icke ville bibehålla en så opålitlig skogvaktare. Om detta inte skedde så skulle allmänningssintressenterna se till att åtal väcktes mot honom. Till Löfvings försvar uppträdde överjägmästare Lidell, som ansåg att de 36 lass som avverkats var något mer än det allmogen kunnat äska, ”men ej så serdeles betydligt då i beaktande tages att allmänningen är $\frac{3}{4}$ mil lång och skogvaktaren bor ytterst”. Det fanns en mängd intagor på allmänningen, vilka alltid befördrade åverkningarnas ”lätthet och tysthet”. Han avbröts av von

Celsing som åberopade att ”Björkskog blifvit åverkat helt nära kronoskogvaktarens bostad utan att denne senare något dervid åtgjort”. Han hade först reagerat långt efter det att fallet blivit bekant och då efter flera påminnelser. Överjägmästaren påminner i förtäckta ordalag, vad som kunde hända den som gjort ”en ogrundad angivelse”, speciellt då varje utfall mot jägeristaten i en folksamling ”väcker icke ringa uppseende”. Syn beordras av underjägare Ek och tre allmänningssintressenter. Hur det gick vid denna har inte kunnat återfinnas eller om Löfving fick vidkännas något straff.

NÄR OPPUNDA HÄRADSALLMÄNNING (söder om Katrineholm) rannsokades i juni 1859 fann landshövdingen med sällskap att åverkningar ägt rum ”väl icke till någon särdeles stor betydighet”. Men det var anmärkningsvärt, då det vittnade om att den bevakande personalen grovt försummat sin uppgift. Kronoskogvaktarna Fischer och Sandberg kallades fram. Det visade sig att de kommit med uppenbara osanna och missledande uppgifter, varigenom de sökt undanröja det sanna förhållandet. De uppmanades nu att inför framtiden med mera ”waksamhet och nit egna tillsyn åt allmänningens bewakning samt sina tjänsteåligganden jemwäl i öfrigt noggrant iakttaga.”.

DET VAR SÄKERT INTE LÄTT ATT SOM ILLA AVLÖNAD skogvaktare balansera mellan allmoge och överhet. I ett antal fall, blev de i likhet med kronojägare Lundgren på Selbo allmänning i Sörmland avskedade. Andra blev åtalade och varnade. På Östra Stöpen i Skövde trakten suspenderades en skogvaktare år 1843 på tre månader. Hans vikarie, J. Berggren, blev året efter utsatt för våld. På samma allmänning blev skogvaktare Holm i oktober 1845 ”överfallen och med skott bleserad”.

PÅ BILLINGEN LÄR I SLUTET AV 1820-TALET en kronojägare ha fått en stör ”så instucken bakom armarna, att han ej kunde röra sig”. Han hittades halvt ihjälfrusen. I vissa fall var det förenat med livsfara att med nit och redlighet sköta sin tjänst.⁵

DEN 15 MAJ ÅR 1848 GICK KRONOJÄGARE Anders Mörk på Hunneberg om kvällen ut på en inspektionstur. Sannolikt var han ute efter att spana på krypskytte vid ett orrspel. Han kom aldrig hem utan liket påträffades först en vecka senare. Han var skjuten på nära håll. En misstänkt baneman häktades, men kunde inte helt bindas vid brottet utan frikändes i hovrätten.⁶

Välkommen till en grönare bank

Vi hjälper dig med investeringar, generationsskiftet och andra frågor som är viktiga för dig, din familj och ditt företag.

seb.se/skogochlantbruk

SEB

Strategier

I kampen mellan allmoge och skogvaktare förekommer en del provokationer. Vid rannsaking år 1839 på Grimstens häradsallmänning i Tiveden försökte en man, som tidigare med stöd av skogvaktaren blivit åtalad, att ta hämnd genom att framföra falska anklagelser. Men anklagelserna mot skogvaktare Sköldqvist ”förtjänade inte vidare uppmärksamhet”, då anmälaren av denne blivit lagförd och fälld.

På Lunda allmänning intill Jönåker hade man år 1844 funnit högt över jorden ”avhuggne men kvarlämnade” träd, vilket skett då kronoskogvaktaren varit vid sommaringet. Detta hade medvetet gjorts för att visa att denne varit försumlig. Man beslöt att arvodera en extra uppsyningsman. Dessutom förekom här liksom vid flera rannsakingar i Sörmland förslag att därest någon vid tinget fälld överkare inte kunde betala sina böter, så skulle allmänningsskassan stå för den andel av dessa som tillföll åklagaren. I detta fall således skogvaktaren. Detta skulle stimulera denne att effektivisera bevakningen av skogen. Den vid tinget fälld som inte kunde betala fick undergå kroppsstraff – i varje fall fram till 1844. Om nu detta effektuerades, så inte underlättade det umgänget mellan allmogen och jägeristatens tjänstemän.

NÄR TILLDELNING AV VIRKE SKULLE SKE PÅ allmänningarna kungjordes detta från predikstolarna. Intressenterna utrustade sig då med mat och dryck och körde in i skogen. Det skulle ha varit intressant att få ta del av en sådan tillställning, som kunde pågå under flera dagar. Skogvaktaren fick i flera fall gåvor, mat och brännvin. Uppstod det någon marknadsställning i skogen? Gjorde man upp gamla oförrätter? Kunde man muta sig till en bättre virkespost?

Antalet mål vid våra häradsrätter som gäller skogssaker är enormt. Uppenbart betraktade de som för sin överlevnad var tvungna att få sin vedbrand ur allmänna skogar, inte detta som något allvarligt brott. Böterna var låga och sågs säkert som en ringa kostnad för att inte frysa under vintern. Det cirkulerar i lokalhistoriska arbeten också uppgifter om att man bjöd skogvaktaren på kalas vid närmaste gästgiveri. Festen kunde vara i flera dagar. Under tiden för grannarna in på skogen och försåg sig med virke.

Ett för mig spännande exempel kommer från Skåne. I en fotnot berättar professor J A Almquist i sin avhandling om skogskommissionerna under 1690-talet om så kallade panthyggen. Man samlade ihop 10–20 personer som med åkdon for till skogs och högg så mycket de behövde. Om de togs på bar gärning ”och ej var tillräckligt manstarka erlade de 3 öre silvermynt lasset, i annat fall intet”. Panthygget betraktades inte av allmogen som något brott. Vad man idag frågar sig är om man på båda sidor var beväpnade. Eller gjorde man upp i godo?

På likartat sätt tycks det ha gått till kring Stockholm. I ett kungligt plakat från år 1693 sägs, att när en ”hoop” gaddade sig samman och med ”Yxor och Stafrar bewäpnade” gav sig ut i stadens omgivningar för att fälla och hämta ”allehanda slagz Wed och Wärke” ”törs hwarken Skogwachtare eller någon annan dem derutinnan hindra”.⁷

Sammanfattning

Det går inte att generalisera hur arbetssituationen var för de hundratals skogvaktare som hade att bevaka de allmänna skogarna i södra och mellersta Sverige under perioden 1650–1900. Men att arbetsuppgifterna i många fall inte var enkla, visar protokoll från allmänningar och domar från häradsrätterna. Men som vanligt, där vardagen var något så när friktionsfri, saknas beskrivningar. Synd att ingen lämnat efter sig några minnesanteckningar.

I varje fall hoppas jag med ovanstående rader ha stimulerat någon yngre forskare att ta sig an temat. Några års arbete i arkiven kan leda fram till massvis av ny kunskap. Lika spännande är att studera skogvaktarnas arbete i landets norra delar, när storavverkningarna började i mitten av 1800-talet. Också det ett ämne för en doktorsavhandling i skogshistoria.

Skogvaktarens vardag ändrades efter förra sekelskiftet som en följd av skogens stigande värde samt inte minst att den ekonomiska välfärden ökade för gemene man. Utvandring och urbanisering ledde till att de allra fattigaste försvann från sina jordkulturer i skogskanten. Men fortfarande så hade nog en del bevakare en del att göra vid vårens tjäderspel och höstens älgjakt, julgranstiden ej att förglömma. Och även idag tjuvskjuts säkert något hjortdjur. Här och var försvinner också ett antal granar. ■

Litteratur

- Almquist, J A** 1914. *Konung Gustaf den Förstes Registratur. XXVIII*. 1558. – Stockholm.
- Almquist, J A** 1928. *Skogskommissionerna under det karolinska enväldet. – I Svenska lantmäteriet 1628–1928*. Del I: 495–588.
- Granlund, V** 1890. *Konung Gustaf den Förstes Registratur. XII*. 1538–1539. – Stockholm.
- Kongl. Maj:t** 1693. *Placat och Förbud Angående Olåfligit Skogz-bygge uti de näst wid Stockholm angränsande Skogar*. Daterat den 6 Februarii. – Stockholm.
- Torwest, P G** 1792. *Allmänningarnes Förfall och Uprättelse uti Södermanland*. – Strengnäs.
- Risberg, G E** 1963. *Selebo härads allmänning*. – Ulricehamn.
- Risberg, G E** 1964. *Vadsbo härads allmänning Östra Stöpen*. – Ulricehamn.
- Samzelius, H** 1915. *Jägeristaten*. – Stockholm.
- Svensson, H** 1929. *Ur Rådene sockens minnen. Några uppteckningar*. – Falköping.
- Söderström, G** 1999. *Berättelser kring Bergen. Halle – Hunneberg. Om bergen och bygden. I verklighet och saga*. – Vänersborg.

Noter

1. Granlund 1890:215f, Almquist 1914:48f.
2. Samzelius 1915:200f.
3. I det följande hämtar jag de flesta exempel från handlingar i Härnösands och Uppsalas landsarkiv. Detta material, kring häradsallmänningar, kommer att i någon form publiceras under 2020. Jag hänvisar till detta. Endast i de fall jag hämtat uppgifter från tryckta verk anges detta.
4. Torwest 1792.
5. Risberg 1963:75, 1964:121, Svensson 1929:14.
6. Söderström 1999:75f.
7. Almquist 1928:581. och Kongl. Maj:t 1693.

Botanisten och sedermera professorn Henrik Hesselman stakade på 1910-talet ut biologins plats i det svenska skogsbruket. SLU mediabank.

Biologernas inträde i skogsvården

Idag är biologi och skogsvård tätt sammanvävda.

Biologer bidrar med kunskap om skogens beskaffenhet samtidigt som skogliga produktionsproblem och produktionsmål stimulerar forskningsfrågor och genererar forskningsresurser. Men så har det inte alltid varit.

Jimmy Jönsson är filosofie doktor i idé- och lärdoms historia. Sedan 2019 är han postdoktor vid Institutionen för skogens ekologi och skötsel, Sveriges lantbruksuniversitet. Där arbetar han med ett idéhistoriskt forskningsprojekt om skogsskötsel och olika idéer om naturlighet.

Artikeln är en förkortad version av hans doktorsavhandling, *Den biologiska vändningen: Biologi och skogsvård, 1900–1940*, från 2019.

SVERIGE BÖRjade BOTANISTER OCH ANDRA slags biologer arbetade systematiskt med skogsvård kring sekelskiftet 1900. En avgörande händelse var bildandet av Statens skogsförsöksanstalt i Stockholm år 1902 (till 1905 kallad Forstliga försöksanstalten). De första åren dominerades inrättningen av försök och forskning om skogsskötsel men redan vid 1910-talets inledning hade den utökats med en botanisk avdelning riktad mot biologiska frågor.

Forskning hade tidigare inte haft någon självklar plats inom vetenskapen och akademien. Till exempel togs ”vetenskaplig forskning” upp bland svenska universitets stadgade uppgifter först 1908. Under större delen av 1800-talet hade vetenskap främst betecknat utbildning. Skapandet av skogsförsöksanstalten var följaktligen del av en generell uppvärdering av forskning. Universitet och högskolor var drivkrafter för utvecklingen men även olika industrier och näringar som under 1800-talets sista decennier investerat i forskning för att kartlägga fyndigheter och effektivisera produktionen.

DEN BIOLOGISKA FORSKNING SOM BEDREVS på skogsförsöksanstalten hade utländska förebilder. Genom tyska skogsbiologer som Ernst Ebermeyer hade biologiska rön vunnit inflytande bland Europas skogsmän åtminstone sedan 1870-talet. Ebermeyer var nyckelperson på ett antal bayerska forskningsstationer som samlade in och studerade luftfuktighet, vindriktning, marktemperatur och en rad andra förhållanden i skogarna. För skogsförsöksanstaltens biologer spelade också dansken Peder Erasmus Müllers forskning om skogshumus en stor roll. Därjämte hade viss skogsbiologisk forskning bedrivits i Sverige tidigare. Bland annat hade Domänstyrelsen initierat växtbiologiska studier under 1880-talet och Uppsala universitet instiftat en skogligt inriktad professur i växtbiologi 1897.

Skogsförsöksanstalten bildades därtill under en tid då skogsförnyring etablerats som politiskt problem. Vid sekelskiftet 1900 befarade jägmästare, ekonomer och ministrar att Sveriges skog höll på att gå förlopad på grund av överavverkning och uteblivna förnygringsåtgärder. I exempelvis ett utredningsbetänkande fastslog 1896 års skogskommitté – en utredning om enskild skog – att ”landets skogar allmänligen vanvårdas”. Kommittén menade att böndernas, hemmansägarnas och skogsbolagens avverkningstakt kraftigt överskred skogens tillväxttakt. I centrum för diskussionen låg Norrland. Det bedrevs alltmer skogsbruk i regionen men många skogar ansågs svårförnygrade. Dessutom pågick en politisk kamp om huruvida Norrland främst skulle vara ett bondeland eller ett industriland med utvinning av skog, malm och vatten.

Genom tyska skogsbiologer som Ernst Ebermeyer började biologiska rön vinna inflytande bland Europas skogsmän på 1870-talet.

FÖRYNGRINGSDISKUSSIONEN SAMSPELAJE MED framväxten av en skogsvårdsrörelse. Jägmästare och skogsägare bildade skogsvårdsföreningar, folkskolan införde trädplaneringsdagar och, inte minst, riksdagen stiftade återväxt- och skogsvårdslagar – 1903 respektive 1923. Skogsförsöksanstalten var en frukt av denna rörelse. I till exempel 1901 års riksdag argumenterade Theodor Odelberg, konservativ jordbruksminister, för att Sveriges skogsanvändning kunde styras om till ett uthålligt skogsbruk med ”högsta möjliga” avkastning, delvis genom ”ett ordnadt försöksväsende”. Med uthållighet avsågs ett jämnt och konstant virkesflöde till industrin.

Markbiologisk grundforskning

När skogsförsöksanstalten bildades anställdes växtgeografen Gunnar Andersson som botanist. Det var dock lärjungen Henrik Hesselman som skulle staka ut biologins plats i den svenska skogsnäringen. Som flertalet andra skogsforskare rekryterades Hesselman från Stockholms högskola. Han började som Anderssons assistent 1902, disputerade 1904, övertog Anderssons befattning 1906, blev professor och avdelningsföreståndare 1912, tillträdde som anstaltens chef 1925 och gick i pension 1939. Under 1910-talet värvade han ett antal assistenter, Carl Malmström, Lars-Gunnar Romell och Olof Tamm, som sedermera skulle utgöra en andra generation svenska skogsbiologer.

BIOLOGISK FORSKNING VAR ALLTSÅ NYTT inom den svenska skogsnäringen och hade inget självskrivet existensberättigande. Hesselman behövde därför avgränsa en nisch visavi den forskning som dominerade skogsförsöksanstalten. Detta gjorde han på två sätt. Dels placerade han specifikt markbiologiska problemställningar högt på agendan istället för till exempel entomologiska. Dels förordade han en grundforskning som menades stå oberoende tillfälliga svårigheter och lokala improduktiva bestånd. Skogsbiologin skulle uppehållas av skogsbrukets villkor och lagar samt ”den normala skogsmarken” istället för den ”abnorma”, som han uttryckte det 1915 i en redogörelse för sin verksamhet. Positionen utgjorde ingen kritik mot anstaltens övriga verksamhet, utan formulerades för att ringa in en särskild skoglig nytta för biologin. Nämnas här ska att själva ordet grundforskning inte användes vid denna tid.

Hesselmans ståndpunkter formulerades därtill mot bakgrund av skogsundervisningens omorganisation. År 1906 tillsatte Jordbruks-

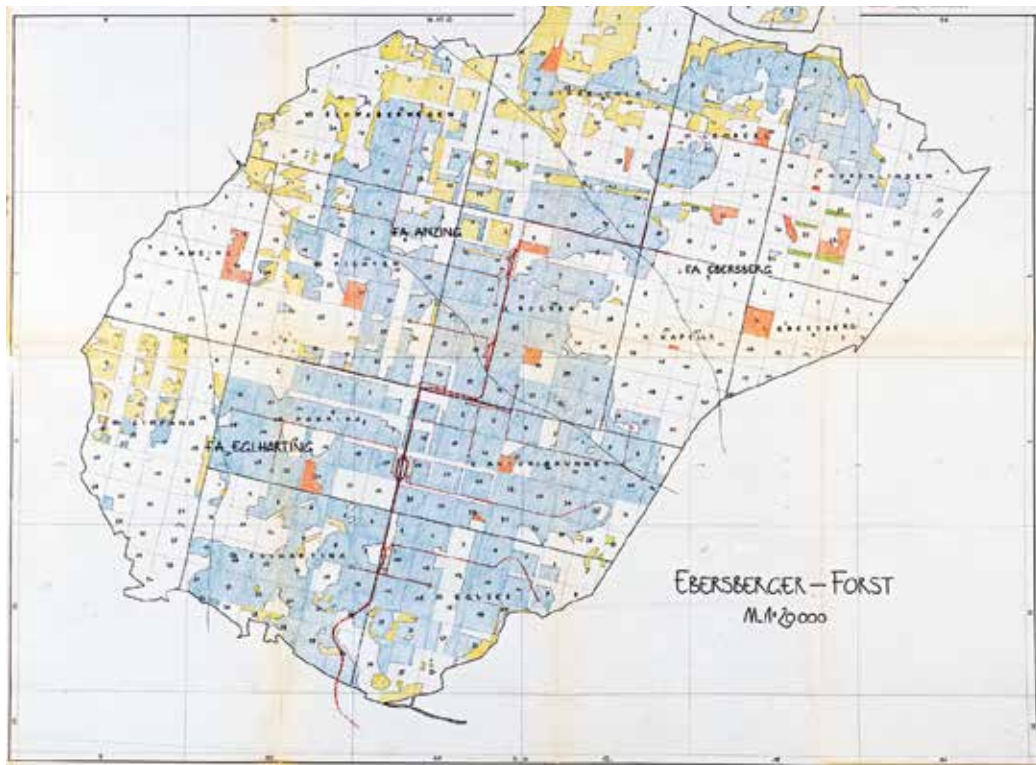
departementet en utredning av skogsundervisningen. En övergripande fråga handlade om huruvida denna skulle vara modellerad efter den akademiska världen eller bedrivas nära skogsbrukets avnämare. Frågan återkom inom de areella näringarna generellt, bland annat även när Lantbrukshögskolan bildades 1932. Utredningskommitténs reformförslag, sammanfattade 1908 i ett betänkande, blev emellertid omdebatterade. När det gällde den högre skogsundervisningen förespråkade kommittén en akademiserad verksamhet som bedrevs på en högskola och leddes av professorer. Detta istället för Skogsinstitutet som sedan 1820-talet stått för den högre skogsundervisningen. Förslagen skar sig mot delar av jägmästarkåren vilka värnade närheten till det praktiska arbetet. Denna opinion pådrogs – intressant nog – av utredningskommitténs egen ordförande, jägmästaren Uno Wallmo. I en polemisk reservation förespråkade han en praktisknära skogsundervisning där inget ”undervisningsämne drunknar i ’vetenskaplighet’”.

Hesselman passade in den skogsbiologiska grundforskningen nära utredningskommitténs synsätt. Under ett föredrag om skogsundervisning från 1918 pläderade han för teori och forskning om ”lagarna för skogens normala liv” som ”den fasta ryggrad” skogsbruket saknade. Ett ”skogsmannaöga”, menade han, skulle ”se skarpare” om det tilläts ”blicka in i de lagar, som bestämmer skogens utveckling”.

EN SKOGSHÖGSKOLA BILDADES TILL SLUT. Lärosätet sammanfördes med skogsförsöksanstalten genom en gemensam styrelse och gemensam lokalisering i Frescati hage, Djurgården. Institutionerna invigdes 1917 men hade successivt tagits i bruk ett par år tidigare. På ”nya” skogsförsöksanstalten ledde Hesselman en självständig naturvetenskaplig avdelning. Den tidigare botaniska avdelningen hade varit mer löst avgränsad. Skogshögskolan (och skogsförsöksanstalten) behöll en viss avnämningarorientering eftersom den, liksom Veterinärhögskolan och Lantbrukshögskolan, förlades under Jordbruksdepartementet. Landets övriga lärosäten låg under Ecklesiastikdepartementet.

Markforskaren Olof Tamm invid en kraftig en på ett så kallat, hyperitberg, rikt på kalk och mineraler. Olof Tamm forskade bland annat om de svenska jordmäns typerna och om vittringens kemi. År 1938 blev Tamm Skogshögskolans första professor i skoglig marklära vid och skrev som sådan den första läroboken i ämnet. Bilden är sannolikt tagen någon gång kring 1920. SLU mediabank.

Det var den här tyska skogsbruksmodellen som Hesselman vände sig mot: En normalskog ordnad efter i princip minimal diversitet. Trädslag och åldersklasser växer i rektangulära bestånd.

Kartan upprättades över skogen utanför Ebersberg i Sydtykland som åren 1889–1891 skadats svårt av nunnelarver.

Bild: Museum Forst und Umwelt, Ebersberg.

Under sin karriär fick Hesselman ett stort erkännande inom såväl skogsvetenskapen som den akademiska botaniken. När han pensionerades vid 1930-talets slut frigjordes dock ett antal konflikter. Följden blev att rekryteringen av hans efterträdare utvecklades till en segdragen kontrovers med en strid ström protester och besvärsskrifter. Eftersom professurerna vid den tiden var få var konflikter inte ovanliga vid deras tillsättning. Knäckfrågan för den "hesselmanska" professuren var forskningens förhållande till "praktikens män" och den inriktning mot grundforskning som etablerats under Hesselmans ledarskap. Regeringen förordnade slutligen Hesselmans lärjunge Carl Malmström till befattningen.

Skoglig opinionsbildning

Vid sidan av forskningen var biologerna del av de branschorganisationer som vid sekelskiftet 1900 växte fram kring skogsvård. Den kanske mest inflytelserika organisationen var Svenska skogsvårdsföreningen, bildad 1902 (som Föreningen för skogsvård). Föreningen syftade till att "främja en god skogsskötsel i landet" och därmed en industriorienterad och uthållig skogsanvändning. Syftet låg i linje med den skogsvårdsopinion som verkat för en lagstiftning och olika trädplanteringsaktioner. Däremot vände sig skogsvårdsföreningen mot bönders samtidsorienterade användning av skogen, för till exempel bete och virke, samt mot skogsbolag som avverkade utan att anlägga ny skog.

Föreningen engagerade skogsägare, jägmästare och bolagsdirektörer samt höga politiker. Exempelvis var dess första ordföranden Fredrik Wachtmeister och Arvid Lindman – båda verksamma inom skogs-näringsen och som ministrar. Föreningen engagerade därtill vetenskapsmän. Bland annat var Hesselman redaktör för dess tidskrifter *Skogs-*

vårdsföreningens tidskrift och *Skogen: Populär tidskrift*. Positionen var viktig eftersom föreningen lade stor vikt vid skriftlig opinionsbildning. Inte minst ansågs populariserad vetenskap betydelsefullt.

SKOGSVÅRDSFÖRENINGEN SÄLLADE SIG TILL en stor grupp branschorganisationer som sedan 1700-talet bevakat närings- och industriintressen, som Jernkontoret och hushållningssällskapen. Greppet med opinionsbildning och populariserad vetenskap hade praktiserats åtminstone sedan *Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar* börjat utkomma på 1730-talet. Greppet var därtill ett vanligt inslag i skogsvårdsföreningens samtid. Bland annat gav olika politiska sammanslutningar, som den liberala studentföreningen Verdandi, ut skrifter med lättillgängliga vetenskapliga rön.

Hesselman lyfte på olika sätt biologins förtjänster i skogsvårdsföreningens skrifter samt i föredrag på skogliga branschträffar. Ett återkommande tema var en kritik mot normalskogsläran, det vill säga ett preussiskt skogsskötselsystem baserat på ekonomiska, matematiska och statistiska beräkningstekniker – som även tillämpats i södra Sveriges under 1800-talet. Enligt normalskogsläran var en fördömlig så kallad normalskog ordnad efter en princip om minimal diversitet. Trädslag och åldersklasser skulle växa var för sig i rektangulära bestånd. Efterhand rutorna mognade kalavverkades och återbeskogades de, vilket skulle garantera en uthållig avkastning. Men enligt den tyske skogsbiologen Karl Gayer – en inflytelserik röst vid 1800-talets slut – räknade normalskogsläran endast med själva träden och missade jordmånens fertilitet, biologiska processer och raden andra faktorer som i praktiken påverkade skogens avkastning. Kritiken ledde Gayer till att förordade blandning och blandskog. Hesselman vände sig inte mot traktthyggsbruket men övertog Gayers och hans lärjungars holistiska synsätt, ibland klätt i organismmetaforer. "Skog och mark", fastslog han exempelvis vid en branschträff 1922, utgjorde ett "organiskt helt". Tyska skogar, menade han vidare, hade skötts efter en "matematisk-statistisk modell" där "träden stå som soldater i linjeräta rader". Mot den matematisk-statistiska modellen ställde han en "biologisk modell" som medräknade en mångfald faktorer avgörande för trädens tillväxt. Under sin karriär återkom han särskilt till solljuset, humusjorden och förnan – ett begrepp han också lanserade i Sverige.

Hesselman menade att skog och mark utgjorde ett organiskt helt. Tyska skogar hade skötts efter en matematisk-statistisk modell där "träden står som soldater i linjeräta rader". Istället förordade han en biologisk modell där många faktorer avgjorde trädens tillväxt. Bilden är hämtad ur Anders Wahlgrens bok om skogsskötsel (1914).

VÅRDA DIN SKOG

AB KARL HEDIN

DIN SKOG ÄR VÄRDEFULL

I över 100 år har vi framgångsrikt förvaltad både våra egna och lokala skogsägares skogsfastigheter. Genom våra skogliga tjänster ser vi till att ditt skogsäggande blir en trygghet och bra affär. Vi är med dig hela vägen – "från planta till planka".

AB Karl Hedin Sägverk
 Tel 010-121 90 00
www.abkarlhedin.se

#abkhravara

ETT ANNAT TEMA VAR SKOGSHISTORISKT och byggde på växtgeografi och växtsambandslära. Under 1800-talet hade växtgeografer börjat intressera sig för växtsambandslära, sammansättning, dynamik och historia. Det senare berodde på ett generellt ökat naturvetenskapligt intresse i det förflutna – genom geologi, istidsteorier och evolutionsläror – samt ett nationalistiskt intresse i fosterlandets uppkomst. I exempelvis en populärvetenskaplig skrift från 1906 beskrev Hesselman de svenska "skogssambandslära" eller "skogstypernas" historiska uppkomst och biologiska sammansättning. Med tidstypisk metaforik framställde han den svenska skogens förflutna som en evolutionär kamp där "växtsambandslära strida med hvarandra om herraväldet". Lika tidstypiskt sammanförde han sådana beskrivningar med idén om att den svenska ekonomin och det svenska "folklynnet" utmärktes av "att Sverige är ett skogarnes land". Den svenska skogsvården tillskrevs följaktligen en naturlig ställning jämfört med sådant som bondens samtidsorienterade skogsanvändning. Hesselmans skogshistoriska inlägg var förstas bildande men kunde läsas som vetenskapliga belägg för skogsvårdsrörelsens sak. Återkommande poängterade han att so mliga landskap uppstått genom bönders förstörelse av skogen. Exempelvis räknade han ljunghedar som skogstyper eftersom de skapats genom obetänksam "afverkning, skogseldar och svedjning" samt "betning". Det var, menade han därför, en angelägen uppgift för "skogskulturen i vårt land" att återställa dem till deras ursprung, skog.

Som redaktör både för Skogsvårdsföreningens tidskrift och Skogen: Populär tidskrift insåg Hesselman värdet av skriftlig opinionsbildning.

Rationell markvård

För Hesselman var den markbiologiska forskningen del av en "modern strömning" inom skogsskötseln vilken försökte "framlocka markens slumrande krafter", som han uttryckte saken i nämnda föredrag 1922. Under 1910- och 1920-talet initierade Hesselman en rad forskningsprojekt om den svenska skogsmarkens beskaffenhet och skogliga betydelse. Bland annat tilldelades Olof Tamm podsolprofiler, Lars-Gunnar Romell markens luftväxling och Carl Malmström försumpningsfaran. Det senare hade uppkommit eftersom vetenskapsmän, jägmästare och byrådirektörer vid 1900-talets början befarade att Norrlands mossar och myrar successivt expanderade, angrep den friska skogen och på sikt degenererade den till sumpskog och "kärröken". Själv fokuserade Hesselman på skogshumus. Inte minst intresserade han sig för det mikrobiologiska förhållandet mellan humusjorden, förnan och trädets tillväxt. Spörsmål som detta speglade ett världsomspännande forskningsintresse i markmikrobiologi som växt fram under 1900-talets början. Med utgångspunkt i den markforskning som bedrevs på skogsförsöksanstalten torgförde Hesselman, i en rad olika publikationer från 1910-talets slut, ett nytt budskap till svenska skogsmän. Nyckeln till förnygringsfrågan och många andra skogliga problem fanns, menade han, i humuslagrets mikroskopiska liv. För att höja markens "produktionsförmåga" och väcka dess slumrande krafter skulle skogsmännen bedriva "rationell markvård".

FÖR HESSELMAN VAR NORRLANDS SVÄRFÖRYNGRADE barrskog – skogsvårdsrörelsens huvudintresse – det viktigaste föremålet för rationell markvård (men principen gällde överallt). Han ansåg sig ha funnit en gräns

Skogsvårdsföreningens exkursion i Ammers kronopark i Jämtland år 1913. Det inte särskilt skogsmannamässigt klädda sällskapet står i en blädningslucka och inte osannolikt diskuterar man det då högaktuella ämnet "blädningsbruk eller trakthyggesbruk". SLU Mediabank.

genom Sverige, kring södra Norrland, som separerade marktypen mull från marktypen råhumus. Den utgjorde därmed även en gräns mellan löv- och barrskog samt mellan jordmånstyperna brunjord och podsol. Hesselman menade att mull och råhumus skilde sig åt i fråga om kväve. Mullens bakterieflora ombildade oftast kvävet till föreningen salpetersyra medan råhumusens kvävecykel vanligen avstannade vid ammoniak. En "nitrifikation" av humuskvävet var inte livsnödvändig för skogen men, ansåg Hesselman, förbättrade dess förnygringsvillkor markant. Träden växte helt enkelt bättre i mull än råhumus. Norrlands skogsmän skulle följaktligen, menade han i en praktiskt riktad uppsats från 1917, värdera sina skogsvårdsåtgärder utifrån effekten på humuskvävet. En "livlig nitrifikation" orsakades av sådant som risbränning, kvarlämnade multnande kvistar, hyggesplöjning samt av det solljus som släpptes in på trakthygget eller i blädningsluckan.

Idéerna var influerade av tysk skogsbiologi men för Norrlands vidkommande avvek Hesselman delvis från den kontinental linjen. Tyska skogsmän betraktade råhumus som en ”sjuk” jord uppkommen av traktthuggning. Hesselman argumenterade, främst i en uppsats från 1925, för att råhumus istället skulle ses som normal tillstånd i Norrlands barrskogar och – åtminstone i vissa regioner – bekämpas med traktthuggning. Bland många tyska skogsmän, men också svenska, fanns vid denna tid ett starkt motstånd mot traktthuggning.

Hesselman utvecklade en teknikoptimistisk hållning till Norrlandsskogens förnyring. Rationell markvård, menade han, utgjorde en enkel och billig väg mot en hög svensk skogsproduktion. Han fick snabbt gehör. Under till exempel en förnyingsdebatt arrangerad av skogsvårdsföreningen år 1924 hyllade den sedermera namnkunnige jägmästaren Joel Wretling Hesselman för att ha ”väckt skogsmännens intresse för en rationellare markvård”. Men någon bred omsättning i skoglig praktik fick rationell markvård inte. Teknikoptimism stod för övrigt generellt högt i kurs vid denna tid.

TALET OM MARKENS SLUMRANDE KRAFTER syftade inte enbart på nya sätt att föra yxan. Precis som Gayer gjort i Tyskland strävade Hesselman efter att skogens biologiska konstitution skulle betraktas som en ekonomisk variabel för skogsbrukets långa tidsperspektiv. I exempelvis en populär skrift från 1917 skrev han att även de ”förändringar i markens beskaffenhet” som inte var ”hastiga och i ögonen fallande” ändå var ”av största vikt” eftersom skogsbruket byggde på en eller flera ”skogsgenerationer” som tog ”betydande tid i anspråk för sin utveckling”. Hesselman slog sålunda vakt om en dimension som kan kallas biologisk uthållighet och tillskrev skogens liv en bemärkt roll i Sveriges ekonomiska framtid.

En biologisk vändning inom skogsvården

De ovan beskrivna händelseförloppen kan ses som delar av en biologisk vändning inom den svenska skogsvården. Med vändning avses här en markant nydaning av teorier, problemformuleringar, tekniker och målsättningar men inte en total reformering av alla led. En vändning enligt denna definition resulterar inte i konsensus. Den biologiska vändningen inom svensk skogsvård innebar att biologiska förklaringar, terminologier och metaforer kompletterade och i viss mån ersatte ekonomiska, matematiska och statistiska motsvarigheter som framarbetats under 1800-talet. Med förnyingsdiskussionen som språngbräda bidrog Hesselman, och andra biologer, till vändningen med ny kunskap men också med nya sätt att se på skogen. Dels företrädde han en teknikoptimistisk hållning, grundad i en idé om att tillämpad grundforskning medförde framgångar inom skogsbruket. Dels riktade han blicken mot vad som kallades slumrande krafter i skog och mark, det vill säga mikroskopiska sakförhållanden som kunde utnyttjas för att öka skogens produktionsförmåga. Skogens liv och komplexa biologiska konstitution framställdes som ett outnyttjat medel för att vårda de träd som utgjorde morgondagens slippers, pappersark och plywoodskivor. ■

Litteratur

Ackert, Lloyd, *Sergei Vinogradskii and the Cycle of Life: From the Thermodynamics of Life to Ecological Microbiology, 1850–1950* (Heidelberg, 2013).

Eliasson, Per, ”Skogsdikning och skogsväxt under 1900-talet”, i *Svensk mosskultur: Odling, torvanvändning och landskapets förändring 1750–2000*, red. Leif Runefelt (2007; Stockholm, 2010).

Eriksson, Gunnar, *Kartläggarna: Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige: 1870–1914* (Umeå, 1978).

Harwood, Jonathan, *Technology's Dilemma: Agricultural Colleges between Science and Practice in Germany, 1860–1934* (Wien, 2005).

Hözl, Richard, ”Historicizing Sustainability: German Scientific Forestry in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *Science as Culture* 19:4 (2010).

Jönsson, Jimmy, *Den biologiska vändningen: Biologi och skogsvård, 1900–1940* (Lund, 2019).

Lowood, Henry E., ”The Calculating Forester: Quantification, Cameral Science, and the Emergence of Scientific Forestry Management in Germany”, i *The Quantifying Spirit in the Eighteenth Century*, red. Tore Frängsmyr, John L. Heilbron & Robin E. Rider (Berkeley, 1990).

Lundin, Per, *Lantbrukshögskolan och reformerna: Från utbildningsinstitut till modernt forskningsuniversitet* (Uppsala, 2017).

Mårald, Erland, ”Framtidens skogsskolebarn: Skogsskolebarn utbildning i ett tidsövergripande perspektiv”, *Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens tidskrift* 157:5 (2018).

Mårald, Erland, Camilla Sandström & Annika Nordin et al., *Forest Governance and Management across Time: Developing a New Forest Social Contract* (Abingdon, 2017).

Mårald, Erland & Erik Westholm, ”Changing Approaches to the Future in Swedish Forestry, 1850–2010”, *Nature and Culture* 11:1 (2016).

New Perspectives on the History of Life Science and Agriculture, red. Denise Phillips & Sharon Kingsland (Heidelberg/New York/London, 2015).

Söderqvist, Thomas, *The Ecologists: From Merry Naturalists to Saviours of the Nation: A Sociologically Informed Narrative Survey of the Ecologization of Sweden 1895–1975* (Stockholm, 1986).

Sörlin, Sverker, *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm, 1988).

Vi gör din skog rikare

Hos Skogssällskapet får du en personlig skogsförvaltare som hjälper dig att nå dina mål med skogsägandet.

Boka in ett möte om målen med din skog!
skogssallskapet.se

Skogsägar- rörelsens historia

Skogsägarrörelsen har en historia fylld av dramatik, framgångsrika och djärva satsningar – men också kriser. Genom att samla en stor del av privatskogsbruket i föreningar skapades ett kraftcentrum som kom att få stor betydelse för såväl de enskilda skogsägarna som för hela den svenska skogsnäringen.

Medlemsdag vid mitten av 1900-talet. Här demonstreras praktiska handverktyg för dem som ännu inte nåtts av den just inledda mekaniseringsvägen i skogsbruket. Men lastbilen, en klassisk Volvo "Rundnos" har utrustats med en Record-kran från S.E. Petterssons Mek. Verkstad i Mora. Bild: LRF Skogsägarna.

Sven Sjunnesson, före detta VD i Skogsägarnas Riksförbund, presenterade våren 2019 tillsammans med **Ulf Österblom**, **Jan Sandström** och **Ola Persson** resultatet av ett flerårigt arbete med att kartlägga den svenska skogsägarrörelsens idag drygt hundraåriga historia. I sju rapporter ger de en närmast heltäckande bild av hur denna för den svenska skogsnäringen så viktiga rörelse växte fram. Rapporterna bygger på ingående studier av källmaterial i arkiven och är särskilt värdefulla genom att författarna också intervjuat flera tongivande personer i skogsägarrörelsen som kunnat delge dem sina egna intryck av de historiska skeendena. Sven Sjunnesson har här sammanfattat en del av innehållet i de sju rapporterna.

DEN FÖRSTA SKOGSÄGARFÖRENINGEN I SVERIGE var *Dalarnas Skogsägareförening*. Den registrerades den 3 juli 1906 och hade till ändamål ”att medelst sammanslutning af dess medlemmar främja deras intressen för fördelaktigare afsättning af deras skogsprodukter, kolved, kol och pappersved”. Medlemsförteckningen upptog 400 namn. Föreningens verksamhet pågick dock inte någon längre tid. Men den blev aldrig avregistrerad. Grunddokumentet dök senare åter upp och intressant nog är dagens Mellanskog registrerad på just detta dokument.

År 1913 bildades sedan Södra Unnaryds skogsandelsförening med ändamål ”att möjliggöra bättre skötsel av skogen och en ändamålsenligare hushållning med dess produkter”. Den följdes år 1915 av Jämtlands Leverantörsförening. Men också de här båda föreningarna blev kortlivade.

Trots dessa misslyckanden fanns idén om samverkan mellan skogsägare kvar, bland annat därför att man från officiellt håll var kritisk till hur de privata skogarna sköttes. I början av 1920-talet tog därför föreningsbildandet ny sats med det ökade intresset för skogsskötsel och behovet av information, utbildning och samverkan. Ett annat viktigt skäl, speciellt i norra Sverige, var skogsbolagens prissättning och nära samarbete om virkesinköp.

Utvecklingen gick sedan snabbt. I slutet av 1930-talet var ett trettiotal skogsägarföreningar verksamma i landet. De hade i början olika mål och ändamål. I södra Sverige dominerade rådgivning och utbildning medan man i norra Sverige var inriktad på samverkan om avsättning för medlemmarnas virke.

Redan från början diskuterades samverkan mellan föreningarna. De flesta hade begränsade resurser och det fanns ett behov av att utbyta både erfarenheter och kunskap. Man såg också ett behov av att kunna agera gemensamt i näringspolitiska frågor. Detta var dock inte självklart för alla föreningar. Det krävdes tre olika försök innan ett riksförbund kunde bildas 1932 och då var bara 11 föreningar med.

Virkeshandeln tar form

Långt in på 1930-talet rådde det i stort sett oligopol på virkesmarknaden i norra Sverige. Köparna dominerades av skogsbolag och sågverk som samarbetade och inte ville ha in en ny part som tillvaratog de enskilda skogsägarnas intressen. Skogsägarföreningarna mötte därför stora svårigheter att komma in på marknaden. De var ekonomiskt svaga och hade svårt att få lån. Många gånger fick ledamöterna i styrelserna gå i borgen för lån eller förskottera likvider till medlemmarna. Så småningom lyckades dock föreningarna etablera mer långsiktiga relationer med företag som såg fördelar i att handla med en part som representerade flera skogsägare. Föreningarna lärde sig också att sätta press på köparna, bland annat genom att leverera virke till andra delar av landet eller exportera till utlandet. Exporten av virke blev med tiden så omfattande att riksförbundet öppnade en egen exportavdelning.

Krigsårens avspärning satte tryck på energiförsörjningen. Bostäderna värmdes med meterved från svenska skogar och lastbilarna drevs med gengas från samma källa. Här har två av Sydöstra Sveriges Skogsägareföreningars lastbilar av märket Scania Vabis ställts upp inför fotografen, förmodligen för att visa att skogsägarrörelsens beredskap i dystertiderna var god. Bild: Södra.

När riksförbundet bildades 1932 stod virkesmätning högt på agendan. De virkesmättningsföreningar som fanns ägdes av köparföretagen. Riksförbundet krävde lika representation för både köpare och säljare. Staten agerade och år 1935 antog riksdagen en virkesmättningslag som innebar att ”likvärdigt inflytande tillförsäkrades virkessäljare och virkesköpare”. Lagen omfattade dock bara de 12 nordligaste länen. Först 1943 utvidgades den till att gälla hela Sverige.

UNDER KRIGSÅREN PÅ 1940-TALET VAR importen av olja, kol och koks strypt. Skogen blev räddningen. Staten inrättade snabbt en bränslekommission som fick ansvaret för vedförsörjningen. Vedkontor bildades i varje län och kvoter för olika ägarkategorier fastställdes. Auktoriserade företag och organisationer utsågs som utförare. Skogsägarnas riksförbund agerade kraftfullt och blev en av huvudaktörerna. När regleringen av bränslemarknaden upphörde efter kriget hade skogsägarna hanterat mer än 300 miljoner kubikmeter brännved. I historiskt perspektiv framstår den här perioden som oerhört viktig för skogsägarrörelsen. Man stärkte ekonomin och fick erfarenhet av att hantera stora virkesvolymmer. Det är paradoxalt att skogsägarrörelsen, som nästan alltid varit emot regleringar av virkesmarknaden, lyckades så bra då den var som mest reglerad.

Bränslekommissionen hade under krigsåren delat in Sverige i fyra prisområden med enhetliga brännvedspriser inom varje. Detta system

Skogsägarföreningarna började redan på 1930-talet sätta press på köparna genom att leverera virke till andra delar av landet eller exportera till andra länder. Exportverksamheten blev så omfattande att riksförbundet skapade en exportavdelning. Bild: LRF skogsägarna.

togs över av virkesköpare och virkessäljare när prisregleringarna upphörde. Det var ett rent kartellsystem och innebar att parterna förhandlade om de priser och andra bestämmelser som skulle gälla för virkeshandeln inom området. På basis av marknadsavtalet gjordes sedan virkesaffärerna upp mellan de enskilda företagen och föreningarna.

Det förekom stora variationer i kartellsystemet. Principen var starkast när det gällde priser och villkor för massaved, medan det förekom lokala variationer för sågtimmer. Det inträffade ibland att man inte kunde komma överens om marknadsavtal, vilket innebar att någon av parterna, oftast en skogsägarförening, då gick ut med egna priser.

Under årens lopp och efterhand som marknaden blev mer differentierad och kraven på kvalitet och leveranstider ökade, luckrades kartellerna upp. Systemet med prisområden upphörde slutgiltigt 1995 och när Sverige sökte inträde i EU och en ny konkurrenslag började gälla, förbjöds kartellerna.

Skogsbruksområdena bildas

På socialdemokraternas partikongress 1952 motionerades om att det enskilda skogsbruket skulle förstärkas. Året därpå framförde träfackets ordförande, Yngve Persson, att bolagen återigen skulle få rätt att köpa bondeskog. Den ”Sköldska motionen” i riksdagen 1956 som rynde ett förslag till en mer tvingande skogsvårdslag blev mycket omtalad. Den förordade också någon form av tvångsanslutning av enskilda småskogsbruk till större enheter.

Tankarna bakom de här motionerna var att ge staten större inflytande över det enskilda skogsbruket. Man menade att det splittrade ägandet hindrade den mekanisering i skogsbruket som då hade inletts.

Mot den bakgrunden insåg skogsägarrörelsen att man måste stärka det enskilda skogsbruket. Det födde i sin tur tankar på att bilda skogsbruksområden. År 1954 lanserade Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund idéer om att föreningarna skulle inlemma också skogsvårdsservice i verksamheten. Man gjorde en framställan om stöd för detta till regeringen. Förslaget omfattade två arbetsformer, antingen anställa arbetslag eller bilda skogsbruksområden. Man förordade det senare alternativet.

År 1955 bjöd Jämtlands Skogsägarförening in till ett möte för att diskutera en utredning som bland annat visade att de svenska skogsägarna blev allt äldre och att antalet utbor ökade. Vidare att konkurrensen på rotpostmarknaden minskade liksom också tillgången på arbetskraft och hästar. Dessutom var behovet av att förbättra ekonomin för skogsägarna stort. Resultatet av mötet blev att man bildade Hammerdals skogsbruksområde. Det blev därmed det första skogsbruksområdet i Sverige.

UTVECKLINGEN GICK SEDAN SNABBT. Skogsägarföreningarna insåg vikten av att agera. Efter tio år var i stort hela landet täckt av skogsbruksområden. Det gjorde det möjligt att göra skogsarbetet effektivare och mekanisera avverkningarna.

Organisatoriskt var skogsbruksområdena från början egna juridiska enheter med egna styrelser och årsmöten. Det var respektive skogsbruksområdes styrelse som fattade beslut om verksamhetens omfattning och

Ensam är inte alltid stark. Denna gamla sanning kan sägas vara essensen i skogsägarrörelsens filosofi.
Bild: KSLA.

Öbackasågen i Umeå förvärvades 1945 av Västerbottens Skogsägarförening *Tall och gran*.
Bild: Norra Skogsägarna.

inriktning, men man hade avtal med ”moderföreningen” om virkesleveranser och administrativt stöd. Skogsbruksområdena gick dock så småningom upp i föreningarna och blev då också basen inte enbart för verksamheten utan också för medlemsdemokratien genom de förtroendevalda.

Genom den snabba uppbyggnaden av cirka 350 skogsbruksområden tillfördes svenskt skogsbruk en kader av välutbildade tjänstemän och skogsarbetare, som bidrog till en bättre och intensivare skötsel av de privatägda skogarna. Det innebar att också småskogsbruket kunde mekaniseras och på längre sikt en ökad skogsproduktion. Hotet om ett statligt ingripande i det enskilda skogsbruket avväjdes och skogsägarrörelsen stärkte sin position. Skogsbruksområdenas betydelse för skogsstillståndet i Sverige i stort kan knappast överskattas. Det är något av det viktigaste som skogsägarrörelsen åstadkommit.

Virkesmarknaden utvecklas

Skogsbruksområdena medförde efter hand förändringar på virkesmarknaden. Traditionella rotposter började ersättas av avverkningsuppdrag

Sedan skogsägarföreningarna börjat satsa på egna sågverk 1943 gick utvecklingen snabbt. Redan efter fyra år ägde de 61 sågverk i olika delar av landet. Det här är ett av de först inköpta, Blomsholm strax utanför Strömstad. Bild: LRF Skogsägarna.

och leveransrotposter, vilket innebar säkrare volym- och kvalitetsmätning av det sålda virket.

De allt kapitalintensivare avverkningsystemen krävde jämnt utnyttjande. I kombination med att också kraven på jämna virkesflöden till de egna industrierna ökade föddes tankar om att reglera flödena med priset. Premier för tidigt tecknade avverkningskontrakt och leveranser introducerades. Men sådana här tankar sågs som mycket kontroversiella. Många medlemmar menade att det stred mot likaprisprincipen i den kooperativa ideologin. Inte minst blev det också diskussioner om prissättningen på leveransvirke kontra avverkningsuppdrag.

Riksförbundet initierade därför en utredning som blev färdig 1966, och fick namnet ”Prisdifferentiering inom skogsägarorganisationen.” På riksplanet tog man inga beslut om principer eller riktlinjer, men utredningen blev en god hjälp för de enskilda skogsägarföreningarna när de skulle hantera dessa frågor.

I dagens marknadsorienterade virkesvärld kan det kanske vara svårt att förstå hur dessa frågor kunde bli så kontroversiella, men de blev ofta de mest diskuterade på medlemsmötena.

Skogs- och näringspolitik – en paradgren för skogsägarrörelsen

Det skogs- och näringspolitiska arbetet har alltid utgjort en viktig del i skogsägarrörelsens verksamhet och inneburit både segrar och nederlag. Tidigare har nämnts arbetet med att få oberoende virkesmättningsföreningar. Införandet av skogsbruksområden kan på ett sätt också hänföras till näringspolitik eftersom det satte stopp för den socialiserings- och regleringsiver på skogsområdet som rådde under 1950- och 1960-talet.

Tankarna om statliga ingripanden och regleringar tog dock inte slut. Men att redogöra för allt det arbete som lagts ner inom skogsägarrörelsen för att hindra eller mildra konsekvenserna av mer eller mindre befogade regelverk ryms dock inte i denna sammanfattning. Skogsägarnas Riksförbund /LRF- Skogsägarna har under årens lopp varit ett av de kompetenscentra som funnits i dessa frågor. Även enskilda skogsägarföreningar har gjort viktiga och avgörande insatser, inte minst Södra. Remissarbete och bygga nätverk har varit en tung del i verksamheten på riksförbundet. Samarbetet med LRF har varit betydelsefullt i många frågor, än om uppfattningarna ibland varit olika.

Det finns några grunddrag som varit ledande i det skogs- och näringspolitiska arbetet som är värda att lyfta fram. Frihet under ansvar är ett av dem. Det innebär så lite regleringar som möjligt i skogsägandet och på virkesmarknaden, men också att skogsägaren skall ta ansvar och sköta skogen på ett ansvarsfullt sätt både på kort och lång sikt.

Mångfald i skogsbrukandet är också ett viktigt grunddrag. Under senare decennier har miljöfrågor och biologisk mångfald varit i fokus. Skogsägarrörelsen har hävdat att det enskilda skogsägandet genom mångfalden av olika brukare skapar variationsrikedom i skogsbruket.

Ett annat grunddrag har varit lönsamt skogsbruk, åtminstone på lång sikt. Inte minst har skattefrågor för enskilda skogsägare och regleringar på virkesmarknaden i detta sammanhang varit viktiga. Under senare år har de internationella frågorna tagit allt större plats. De nordiska skogsägarrörelserna har i nära samarbete spelat en viktig roll i EU genom att hävda familjeskogsbrukets intressen.

AV DE FRÅGOR SOM BEHANDLATS UNDER ÅRENS LOPP bör speciellt nämnas lagstiftningen, tolkningen och tillämpningen av skogsvårdslagen. De politiska vindarna har skiftat och påverkat regelverkens utformning. Motsvarande gäller också de alltmer politiserade miljöfrågorna och hela det regelverk som hör till.

Planlagstiftningen var i fokus under många år. Så även äganderättsfrågorna där skogsägarrörelsen tillsammans med andra organisationer lagt ner ett omfattande arbete. Slopandet av särbeskattningen i form av skogsvårdsavgiften blev en viktig seger i det näringspolitiska arbetet.

I samband med Sveriges anslutning till EU fick Sverige en ny konkurrenslag där inte minst virkeshandeln och den kooperativa idén stod på spel. Södras engagemang i frågan blev avgörande. Andra frågor som bör nämnas är jakt- och fiskefrågor där inte minst viltskadorna har stått i fokus. Den svårösta renbetesfrågan där olika markägarintressen står i konflikt med varandra har tagit mycket tid i anspråk med målet att hitta samförstånds lösningar

Sedan skogsmiljön blivit en internationell fråga i början av 1990-talet togs flera initiativ som resulterade i att certifieringssystemen FSC och PEFC etablerades. Skogsägarföreningarna valde PEFC som är bättre anpassat till det småskaliga skogsbruket än FSC.

Trots att skogsägarrörelsen under årens lopp lagt avsevärda resurser inom det skogs- och näringspolitiska området är de, sett i relation till rörelsens övriga verksamheter och investeringar endast en liten bråkdel. Men jag vill ändå hävda att de satsningarna sannolikt är de mest lönsamma investeringar man gjort sett ur de enskilda skogsägarnas perspektiv.

Information, utbildning och rådgivning – viktiga verksamhetsgrenar

Information, utbildning och rådgivning till skogsägarna har varit utomordentligt viktiga delar i skogsägarföreningarnas arbete. En viktig aspekt har varit att förbättra skogsägarnas ekonomin på både på kort och lång sikt. En annan har varit att öka deras medvetande om hur viktiga deras skogar är för landets virkesförsörjning – och därigenom motverka statliga regleringar.

Den första riktigt stora utbildningskampanj bedrevs i mitten av 1960-talet under namnet Skogsgården. Den innehöll såväl praktisk som teoretisk rådgivning. Kampanjen blev en succé och kursboken trycktes i flera upplagor. År 1973 startade utbildningen Skogsbonden som kom att pågå i nästan tjugo år. Nio olika kurser producerades. Pedagogiken i skogsbönderna kan sammanfattas i ett ord. Handgriplig. Texterna var korta och i stället fick illustrationerna berätta hur man gör rätt, eller fel. Det såg enkelt ut. Skogsbonde-serien blev en stor framgång. Varje upplaga trycktes i regel i 10 000 exemplar, och eftersom flera av titlarna kom ut i flera upplagor så var det många skogsägare som kom att få elementära kunskaper i praktiskt skogsbruk.

Skogsägarnas Riksförbund lanserade under 1990-talet den heltäckande skogsskötselhandboken Alla tiders skog som blev underlag för landsomfattande studiecirkel. Boken togs fram i samarbete med forskare och var den första studiehandbok som tydligt matchade tankarna i 1993 års skogsvårdslag med jämställda produktionsmål och miljömål.

Kraftsamling Skog var en utbildningskampanj för skogsägare som sträckte sig över åren 2007-2010. Den blev mycket framgångsrik tack vare att LRF Skogsägarna och skogsägarföreningarna gjorde rejäla insatser både finansiellt och personellt. Studiematerialet utgjordes av den nyproducerade boken Nya Tidens Skog. Totalt nådde kampanjen 73 000 skogsägare.

Skogsägarrörelsen och dess industrier

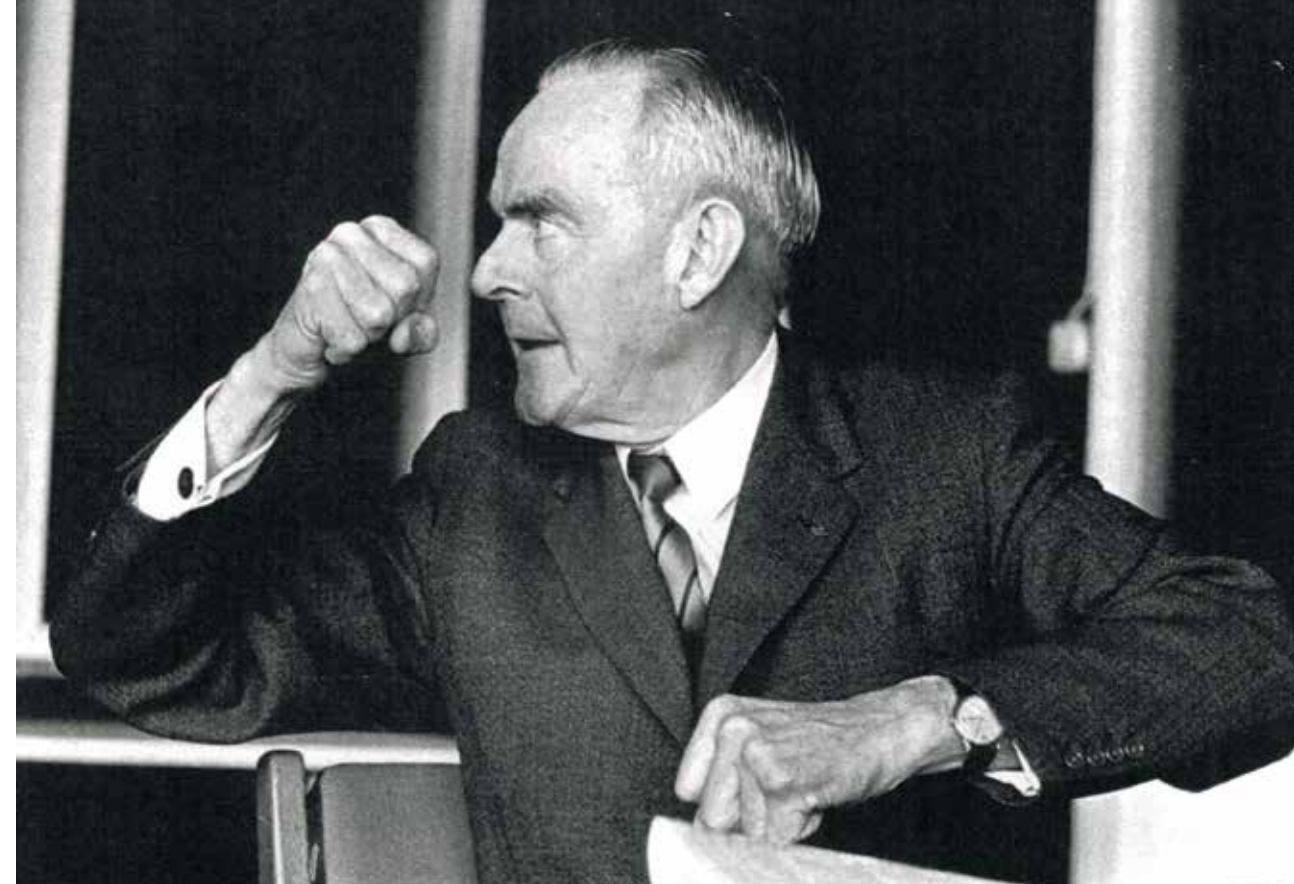
Tanken att äga egna industrier fanns med redan då rörelsen tog form. Dalarnas Skogsägarförening köpte 1938 ett markområde i Fagerviken i norra Uppland med avsikt att bygga en sulfittfabrik. Också i Värmland fanns liknande tankar. Av olika skäl, världskrigets utbrott och säkert också bristen på kapital, blev det inget av dessa intentioner. Den första ”industrin” blev istället en tjärugn i Lenhovda 1940. I denna framställdes inte bara tjära utan också terpentin som användes som drivmedel i de egna bilarna.

Det första sågverket köptes av Medelpads Skogsägarförening 1943 och sedan gick det av bara farten. Bara fyra år senare ägde föreningarna 61 sågverk. Expansionen fortsatte och som mest fanns det 84 sågverk år 1954.

Samma år tillkom också den första skogsindustrin då Sydöstra Sveriges Skogsägarföreningars Förbund köpte pappersbruket i Frida-

Utbildning och rådgivning sågs redan från början som ett sätt förbättra ekonomin för medlemmarna. På 1960-talet blev det också en strategisk fråga för att stå emot statliga regleringar. Bild: LRF Skogsägarna.

Gösta Edström var drivande då Sydöstra Sveriges Skogsägarföreningars Förbund, embryot till dagens Södra, bildades 1938. När han som ordförande lämnade Södra 1973 hade företaget vuxit till ett av Sveriges största skogsföretag. Bilden ger full rättvisa åt den dynamiske företagsledaren Gösta Edström. Bild: Södra.

Politikern och bondeförbundaren Gunnar Hedlund var under perioden 1946–1977 också ordförande i Sveriges Skogsägarföreningars Riksförbund. Folkpartiledaren Bertil Ohlin beskrev honom så här: ”På hans intresseskala kommer familjen först, sedan skogen och därefter Bondeförbundet.” Bruket i bakgrunden är Väja. Bild: NCB.

fors. Sedan fortsatte expansionen i snabb takt. Det första nybyggda och föreningsägda massa- och pappersbruket kördes igång av Skåneskog i Broby 1957. Året därpå invigdes Mönsterås massabruk, som de första åren drevs av Skogsägarnas Cellulosabolag (SCB), ett företag som ägdes av hela skogsägarrörelsen. Senare övertog Södra samtliga aktier och föreningarna i Dalarna och Norrland, bildade ett eget företag, Norrlands Skogsägars Cellulosa AB (NCB).

I Södra Sverige satsade man huvudsakligen på att bygga nya industrier, medan man i norra Sverige och i Vänerområdet istället gick in för att köpa gamla industrier, som i många fall byggdes ut eller byggdes om.

Pappersbruket i Fridafors köptes av Sydöstra Sveriges Skogsägares förbund år 1954. Det blev skogsägarrörelsens första massa- och pappersbruk. Bild: LRF Skogsägarna.

Finansieringen skedde bland annat genom att medlemmarna satsade pengar genom olika former av lån och industribevis.

Egna industrier har varit ett sätt för att stärka medlemmarnas möjligheter till bärkraftigt skogsägande. Bakom satsningarna fanns i början också erfarenheterna av hur svårt det kunde vara att avsätta virket till skäliga priser. Man ville få del av förädlingsvinsten och komma marknaden för färdiga produkter närmre. Industrierna gav också ökade möjligheter till avskrivningar som på sikt kunde gynna en bättre konsolidering av föreningen. Det fanns således både yttre orsaker till industrisatsningarna, men också ett intresse av att skapa en stark förening.

Många av de problem som skogsägareföreningarna råkat ut för i sina industrisatsningar har berott på uppenbara brister i kompetens och avsaknad av hållbara strategier. Detta ledde till flera dåliga industriförvärv och misslyckade nybyggnationer. En mycket svag kapitalbas och i vissa fall dåligt management förbättrade knappast situationen. Det har också funnits uppenbara brister i både företagsledningens och styrelsernas kompetens i industrifrågor.

Men flera av dessa faktorer har inte varit unika för skogsägareföreningarna. Det visar inte minst den stora krisen inom svensk skogsindustri och svensk basindustri åren kring 1980. Kritiska röster har också ifrågasatt riktigheten i att satsa på egna industrier, eftersom ett industriengagemang också innebär dubbla lojaliteter och dubbla målsättningar. Är det virkespriset till skogsägaren/medlemmen som skall prioriteras eller lönsamheten i industrin? Den frågan har naturligtvis varit uppe till diskussion i många föreningsstyrelser. Ett enkelt och konkret svar kan utmynna i en annan och mera retorisk fråga: Var hade skogsägareföreningarna – trots alla bakslag och motgångar – idag varit om man inte haft egna industrier och därmed inflytande på virkespriser och avsättning av virke?

Ideologi och personligheter

Skogsägarrörelsen bygger i grunden på en ideologi som sammanfattas i de kooperativa principerna: frivilligt och öppet medlemskap, demokratisk medlemskontroll, ekonomiskt deltagande, utbildning och information till medlemmarna. Plus att föreningarna skall vara självständiga och oberoende. Men dessa principer kräver också engagemang från såväl medlemmar som förtroendevalda och tjänstemän. Skogsägarrörelsen kan visa upp många färgstarka och kraftfulla personer som varit ideologiskt inriktade och utomordentligt drivande i att förverkliga sina övertygelser – på både gott och ont. Många av dem verkade i föreningarna under mycket lång tid. Några var visionärer och strateger, några stora folktalare, några blev ”bondehövdingar” som åtnjöt stort förtroende i medlemsleden. Några av dem tog själva stora ekonomiska risker när föreningarna byggdes upp och där den egna gården kunde vara insatsen. Deras engagemang lade grunden till den svenska skogsägarrörelsen som den idag ser ut. En rörelse som haft avgörande betydelse för det svenska skogsbrukets utveckling och som i många avseenden är unik i ett internationellt perspektiv. ■

Björn Johansson
Vd Moelven Skog.

Vår bästa gren är timmer.

När det gäller timmer har vi goda skäl att ligga i framkant eftersom vi själva driver lokala sågverk och förädlingsindustrier. Därför har vi skaffat oss kunskap och erfarenhet av att förvalta, avverka och förnya skog så att en så stor del av en avverkning som möjligt ska bli timmer. För dig som är skogsägare betyder det att vi kan hjälpa dig att få lite bättre betalt.

www.moelven.se

MOELVEN

Kö till exkursionsskogen. Så här såg det symboliskt ut vid ett antal av exkursionerna under 2019. Antalet deltagare kan begränsas av flera faktorer. Lokaler, transportmedel och ambitionen att erbjuda alla deltagare högsta möjliga kvalitet är vad som sätter gränserna. Rådet inför kommande säsong är att boka tidigt. Just den här bilden togs hemma hos Leif och Cecilia Öster på Dalagård i maj.

Skogshistoriska Sällskapets aktiviteter 2019

Skogshistoriska Sällskapet arrangerade under 2019 elva aktiviteter

– nio exkursioner på olika håll i landet, årsstämma i Jönköping och ett seminarium i Stockholm. Intresset för aktiviteterna var rekordstort och flera av dem blev fullbokade långt i förväg. Positivt – men förstås också negativt för dem som inte kunde beredas plats.

20 mars

Trivsamt årsstämman i Jönköping

SKOGSHISTORISKA SÄLLSKAPETS ÅRSSTÄMMA som genomfördes i Jönköping den 20 mars blev en trivsamtillställning. Kulturhistorikern **Ådel Vestbö Franzén** från Jönköpings läns museum berättade hur nya rön förändrat bilden av de många röjningsrösen som finns i de småländska skogarna. Örtugsmottagaren **Helena Lundgren Landin** gjorde en uppskattad presentation av sin bok om Lustenbåtarna på Klarälven och **Ulla Ekedahl** från Munksjö museum berättade om skogsindustriestaden Jönköping. Vård för stämman var Sydved, vars virkeschef **Thomas Agrell**, inledde med att presentera sitt företag.

Antal deltagare: 40

1 april

Skogsägarrörelsens historia

VID ETT VÄLBESÖKT SEMINARIUM i Stockholm presenterades resultatet av det fleråriga arbetet av de fyra skogsägarpilerna **Sven Sjunnesson, Jan Sandström, Ulf Österblom** och **Ola Persson** lagt ned på att dokumentera skogsägarrörelsens historia.

Seminariedeltagarna bjöds på en spännande resa från förstlingen Dalarnas skogsägarförening 1906, via 1920-talets expansion till utbildningssatsningar i modern tid av nästan folkrörelseliknande dimensioner och till slut samlingen under det gemensamma paraplyet LRF Skogsägarna. Moderator var **Marianne Eriksson** och flera i den mycket namnkunniga publiken bidrog med ytterligare intressanta aspekter.

Antal deltagare: 45

18 maj, Garpenberg/Dalagård

Skogsbruk i tider av förändring

EXKURSIONEN INLEDDES på Garpenbergs herrgård där professor emeritus **Lars Kardell** gjorde en odysse i den skogliga utbildningen genom århundradena. Därefter redogjorde professor **Sten B Nilsson**, för den omvärldsstudie som han på regeringens uppdrag gjort och som är ett viktigt underlag i det Nationella skogsprogrammets arbete med framtidsfrågor. Avslutning med vallmusik och kulning på Dalagård där dess ägare, **Leif** och **Cecilia Öster**, berättade om hur de framgångsrikt förenar traditionellt skogsbruk med hyggessfria metoder och upplevelser. **Antal deltagare: 65**

23 maj, Långhem i Västergötland

Arkiven ger besked om historien

EXKURSIONEN STARTADE PÅ TORPA STENHUS, en av Sveriges bäst bevarade medeltidsborgar, med initierad guidning av historikern **Örjan Hill**, välkänd för Sällskapetets medlemmar genom boken "Kunskap om skogens historia". Tillsammans med **Elisabeth** och **Roland Lyhagen** föreläste han sedan om hur man idag via datorn kan botanisera i de olika arkiv som gjorts tillgängliga och på så sätt få kunskaper om en gårds eller skogsfastighets historia.

Avslutning hemma hos familjen Lyhagen på fräsehemmanet Strömmen, vars historia de dokumenterade i en bok som belönades med en Örtug år 2016.

Antal deltagare: 42

4 juni, Andrarum, Skåne

Alunbruket i Andrarum och Christinehofs arkiv

UNDER CHRISTINA PIPERS LEDNING utvecklades Andrarums bruk på 1700-talet till en av Sveriges största industriverksamheter. Här bröts alunskiffer som i en komplicerad och vedslukande process förädlades till alun. Bönderna inom en radie på två mil var skyldiga att leverera allt sitt virke till bruket. **Gert Lagerstedt**, arkivarie på Christinehofs slott, förmedlade en fascinerande bild av bruket och den driftiga Christina Piper. Deltagarna hälsades välkomna av hennes ättling, **Carl Piper**, och fick ta del av dagens skogsbruk genom godsets förvaltare **Christian Holst** och dess VD **Christian Negendanck**.

Antal deltagare: 59

11 juni, Norrbyskär, Västerbotten

Storsågverket på skäret

PÅ NÅGRA KALA SKÅR UTANFÖR Västerbottenskusten skapade industrimannen Frans Kempe inte bara ett av Europas största sågverk utan också ett helt samhälle – ett idealsamhälle. Historien om Norrbyskär är fascinerande. Mellan 1895 och 1952 var sågen på Norrbyskär en av Europas största. Vid exkursionen fick deltagarna ta del av öns intressanta historia och se dess förvandling till en uppskattad sommarö och ett besöksmål av rang.

De som delade med sig av sina kunskaper var **Carl Kempe**, fram till 2018 ordförande i Kempstiftelserna, samt Skogshistoriska Sällskapetets kontaktperson i Örnsköldsvik, **Björn Andrén**. **Antal deltagare: 32**

10 augusti, Drängsmark, Västerbotten

Ångsågen i Drängsmark hundra år

PÅ 1830-TALET BYGGDES DEN FÖRSTA vattensågen i Drängsmark. År 1919 byggdes den om till ångdrift. Sedan verksamheten lagts ned på 1960-talet lämnades byggnader och all utrustning orörda. Så småningom restaurerades sågen av byborna i Drängsmark och den kan nu drivas av såväl ånga som vattenkraft. Det är Sveriges, och förmodligen också Europas, enda körbara ångsåg vilket gör den till kulturminne av rang. Varje sommar körs sågen igång och visas för allmänheten. Exkursionen var ett samarrangemang mellan Skogshistoriska Sällskapet och Drängsmarks byaförening. **Antal deltagare: Cirka 100.**

15 augusti, Noppikoski, norra Dalarna

Orsa besparingsskog och det skogsfinska arvet

VADMAL, HYGGESBRÄNNING, STORSKIFTE, skogsfinska bosättningar, storjägaren Gustaf Schröder, Sveriges första brandbevakningstorn och mycket mer. Exkursionen på Orsa besparingsskog var innehållsrik och utomordentligt väl genomförd under ledning av förre förvaltaren, **Rune Dehlén**. Dagen började med en uppskattad föreläsning om skogsfinnarna av historikern **Maud Wedin** och fortsatte med rundtur i buss. Vid Sveriges äldsta brandbevakningstorn i Pilkalampinoppi fick deltagarna en fin överblick av de vidsträckta skogar som täcker den här delen av Sverige.

Antal deltagare: 40

16 augusti, Norrbäck, södra Lappland

Från lappskatteländ till bondeskog

EXKURSIONEN GENOMFÖRDES PÅ det höglänta och skog-bevuxna Stöttingfjället, ett område som har bebotts och nyttjats av samer, nybyggare och bönder sedan 1600-talet. I byastugan i Norrbäck berättade historikern, författaren och biologen **Gudrun Norstedt** om det som kallas lappskatteländ och om den tidiga kolonisationen. **Harald Holmberg**, med rötter i nybyggartiden berättade om nybyggarnas stora kunskaper och de umbäranden som de fick utstå innan de hunnit bryta mark, börja odla och timra sig ordentliga bostäder. Exkursionen genomfördes tillsammans med Norra Skogsägarna.

Antal deltagare: 35

27 augusti, Derome, Halland

Sågad skog för välstånd

UTGÅNGSPUNKT FÖR EXKURSIONEN VAR boken "Sågad skog för välstånd" – en gedigen presentation av sågverksrörelsens utveckling i Sverige. Boken har tagits fram på initiativ av KSLA med **Ronny Petterson** som huvudredaktör och under medverkan av bland annat **Thomas Thörnqvist** och **Jan-Åke Lundén**. De tre författarna höll anföranden kring sina respektive avsnitt.

Därefter presenterades Derome-gruppen av styrelseordföranden **Karl-Erik Andersson**. **Gunnar Jakobsson**, VD på Derome Timber, redogjorde initierat för skog och virke i sydvästra Sverige. Avslutningsvis guidade eldsjälens **Erling Andersson** i det nostalgimuseum som han skapat. **Antal deltagare: 48**

23 oktober, Grums, Värmland

Industrihistoria i Värmland

UNDER ÅREN HAR DET FUNNITS hela 52 massa- och pappersbruk i Värmland, idag är de sju. **Lennart Stolpe**, med ett förflutet i Billerud, redogjorde för utvecklingen under 1800-talet då omställningen från järn till sågverk och massabruk skedde. **Hans Norrström**, ÅF, berättade om de tidiga miljöproblemen kring massabruken och som genom omfattande investeringar idag är eliminerade. **Eva Karlsson Berg**, chef marknadsområde Syd, Sveaskog, berättade om virkesanskaffningen. Exkursionen avslutades med en rundvandring i BillerudKorsnäs kartongbruk med dess nya, 350 meter långa kartongmaskin – störst i världen. **Antal deltagare: 46**

Tidigare artiklar i årsskriften

Artiklar införda i Skogshistorisk Tidskrift 1991–1999 och Skogshistoriska Sällskapets Årsskrift 2000–2018.

Ahlander, Rune Frost och emigration på agendan när skogsvårdsstyrelsen i Kronoberg drog igång	2015
von Arbin, Staffan Vättern viktig för medeltida järntransporter	2016
Astrup, Yngve Norska pionjärer vid sågverken kring Vita havet.....	2013
Adelsköld, Carl Skogsbruk i förändring. Glimtar från en skogsförvaltning åren 1947–1962	1995
Ager, Bengt Att behärska snön och isen i virkesdrivningarna	2008
Skogsarbetets rationalisering och humanisering 1900–2010	2011
Timmerhusens moderna historia	2016
Akre, Egil Skogsarbetsvandringarna från Värmland	1998
Albertsson, Rolf Pitprops – ett förfärligt farligt sortiment	1998
Flottning i minne och sinne	2005
Almén, Bror Skogliga resurser	1996
Andersson, Stig Skogsteknik förr och nu	2004
Andersson, Roy och Britt Svensson Åtvids bergslag – en gång ett betydande kopparcentrum	2017
André, Per Tjärubrännen i Skellefteå socken före 1830	1992
Åby-Owen – en ångsåg från 1813	1994
Skelleftekogen omkring 1761	1996
Degerforsheden under 200 år	1997
Jägmästaren i Skellefteå revir 1877–1906. Vad jobbade han med?	2001
Åverkan på kronoskogen inom Skellefteå 1635–1984	2005
Angelstam, Per Skogsbruk och skoglig utbildning: förr, nu och i framtiden	2010
Arnell, Sven Tankar om tid under Margareta Huitfeldts ek	1999
Sven Arnell minns	2003
Asplund, Henrik Skogsindustrins superentreprenörer	2009
Axelsson, Bo Skogspolitik i Lycksele lappmark förr och nu	1991
Backström, Bo Överjägmästaren Carl Magnus Sjögren och Finspångs bruks skogar.	2014
Bager, Ernst Ett personhistoriskt verk som ger mersmak	2002
Berg, Karl Virkesmätare Berg minns 1930-talet.....	2012
Berglund, Olle Att plöja utan plog och gödsel utan gödsel	1998
Bernhardsson, Cuno Skogen – sågen – brädfloppen	1999
Bjernulf, Arne En kocka berättar	1994
Björheden, Rolf Drivkrafterna bakom den tekniska utvecklingen i skogen.....	2014
Björse, Gisela Skogens etablering och utveckling i Sverige sedan istiden	1999
Brinck, Erik Från ismannen Ötzi i Alperna till Joel Wretling i Malå. Några ord om skohö	1995
Bruun, Gösta Mekaniseringen På 1960-talet och Iggesunds Bruks maskinförvaltning	2008
Brynte, Bengt En skogsförvaltare minns 1950-talet	1991
Specialnummer om Erik W Höjer	1993
Skogskapital och skogsekonomi i Bergslagen före 1870	2000
Busk, Martin och Oskarsson, Johan Rätten till Norrland	2008
Carleson, Gunnar Den stora stormen på Boo i januari 1954	2015
Carlsson, Arvid "Memoarer"	2002
Dehlén, Rune Skogen gjorde Orsa förmögnast i landet.....	2016
Dickson, Ida och Knutsson Udd, Lena Ett bruks historia ur kvinnligt perspektiv	2018
Edlund, Lasse Tankar kring skogshistoria och naturvård	1998
Ehrenberg, Carin Skogshistoriska sällskapets tillkomst	1998
Ekelund, Hans Fem generationer Krutzsch och deras påverkan på svenskt skogsbruk	2001
Intervju med Nils-Erik Nilsson 2002-10-24. Skogsbruk är "land use".....	2002
Ekman, Gustaf Den kyrkliga jorden i Sverige, en historisk tillbakablick	2000
Ekman, Johannes Skogen – fattigpöls, nationalresurs och frihetssymbol	2009
Ekstrand, Anders Skogens betydelse för lanthushållningen i den skånska skogsbygden	2001
O.D. Krooks donationer – en resa från fålands- planteringar till rekreation under 130 år	2003
Elfving, Björn Trakthyggesbruk och virkesproduktion i backspegeln	2018
Eliasson, Per Skattemannen – eketrädets hatare	2000
När skogsdikning var en fråga som delade Skogssverige	2015
Enander, Karl-Göran Riksdagsdebatten 1903 om vår första nationella skogsvårdsplan	2000
Framväxten av en skoglig miljöpolitik	2002
Svensk skogsforskning 100 år 1902–2002	2002
Den stora skogsrestaureringen	2003
Ekologi och skogsanvändning under Linnés århundrade	2004
Ekologi, naturskydd och skogsbruk under Darwins århundrade	2005
Skogsekologi från 1900-talets början till 2010	2010
Fredrik Ebelings skogsekologiska gärning.....	2012

Enander, Gunnar och Möller, Erland Huseby Bruks skogsbruk och dess förhistoria	2009
Enroth, Birger I Wretlinds fotspår	1996
Ericsson, Kjell-Eric Skogsbruksområdet – en frivillig samverkan mellan skogsägare	1995
Eriksson, Ingemar Skogsvårdsepoker i norr	1992
Arvet till framtiden – om restaureringen av Norrbottens skogar	2013
Ericsson, Martin "Nu är var människa galen"	2008
Ewald, Fia Skogen i de enskilda arkiven	1992
Fahlgren, Svante Skogsbruket i Kramfors bolag. Några iakt- tagelser och minnen från åren 1939–1951	1995
Falk, Eric Klubbbhus – kan det vara skogshistoria?	2001
Fiebranz, Rosemarie Skogshushållens arbete – ett forskningsprojekt om genusarbetsdelning i det norrländska skogsbuket 1920–1970	2004
Fresk, Robert Från svenska barrskogar	2004
Gren, Leif Samhället och vården av natur och kultur	2014
Grundström, Berit "Silverskogen – sydväst om månen"	2007
Gräslund Berg, Elisabeth Ortnamn – en kulturskatt i skogen att vårda och bruka	2005
Gustavsson, Ingemar I timmerskogarna på 90-talet. av Fräs Erik Andersson	2002
Hagberg, Johnny Rovdjursjakt i Västergötland	2013
Hamilton, Henning Skogen med de flygande skeppen	2000
Vår första skogshushållare	2009
Jägmästarens möten	2010
Diktaren på Däres	2014
Provinsialläkarens resa	2018
Hannerz, Mats Jägmästarna och julgranarna	2017
Hansson, Fredrik Svenska skogsträds medicinska egenskaper – i folktron och verkligheten	2002
Hansson, Lars Skogen vår framtid	2009
Hedberg, Jan Fascinationen av de största träden på jorden!	2009
Hedén, Elis Handbok för skogshushållare	1999
Hedin, Arne Fibrer från Afrika	2007
Hedman, Börje "Granfröet" – ett skogsminnesmärke i Sollefteå	1997
Hermansson, Ola Bilder från livet i skogen för hundra år sedan	2018
Hildingsson, Lennart Den skogshistoriska utvecklingen i södra Sverige under 1900-talet. Några exempel	1991
Fulltofta – från 1700-talets enefälader och surskogar till dagens rekreativa storskog	1994
Hildingsson, Hans-Jöran Skogssällskapet 100 år	2011
Hill, Örjan Anmälan om en ny skogshistorisk handbok	2002
von Hofsten, Erland "Då man har gagn af skogen, bör man ock verka för dess vård". Om Norrlands Skogsvårdsförbund	1997
Höjer, Inge Margareta Huitfeldt, Bohusläns mäktiga jordägare och donator	2000
Isacsson, Maths Träkol – bergsbrukets oundgängliga och konfliktfyllda energiresurs	2018
Jansson, Ulf Från "grannekäpp" till skogvaktare – händelser under 1600-talet i Vartoftas samfälliga skogar	2005
Jacobsson, Ove och Nilsson, Nils Skogsägarna Norrskog 1990–2008	2008
Johansson, Arne C Byråkrattens Höga Visa	2006
Johansson, Bengt Vägen mot ett rationellt och hållbart skogsbuket i Norrland	2006
Johansson, Rolf Stocksågen – värd att minnas	2011
Johansson, Rune Bara en skogsarbetare	1991
Jonheimer, Stefan Vägar till den äldre svenska skogslitteraturen. En kommenterad bibliografi om bibliografier	1994
Josefsson, Torbjörn Förekomst av långskägglav i förhållande till tidigare och nutida skogsstruktur	2005
Jönsson, Gösta och Långström, Valter De drog till skogs	1998
Kardell, Lars Är naturvärden betjänt av skogshistorisk kunskap?	1991
Skogshistoriska notiser ur Gotlands dombok 1836	1991
Västkusten i ett skogshistoriskt perspektiv	1992
Länsjägmästare Ragnar Lybeck och hans klippböcker från åren 1907–1928	1992
Skogsskötselutredning vid Sveriges första skogsvaktarmöte i Stockholm år 1895	2006
Edwin Ohlsson, Skogssällskapet och Kronobergs länsallmänning i Vrå	2012
Giganternas kamp	2015
Lärde vi oss något av våra gallringsförsök	2017
Mad- och myrslätter i historien och litteraturen	2018
Kardell, Lars och Karlsson, Christer Försöksytan med Sveriges grövsta tallar	2014
Kardell, Lars och Klingström, Lars Kanalen som öppnade Kindabygdens skogar	2017

Kardell, Lars och Nordquist, Sten Försöksverksamhet och äventyrlig kott- plockning i boxholmsskogarna	2013
Kardell, Lars och Rehn, Sixten Skoghall – Sveriges äldsta skogsskola	1992
Kardell, Örjan och Sténs (Lindkvist), Anna Skogsgödslingen i storskogsbrukets backspegel	2010
Karlman, Margareta När contortan kom till Sverige	2016
Karlsson, Christer och Kardell, Lars Försöksytan med Sveriges grövsta tallar	2014
Karlsson, Ingvar Från Hallabro till Mönsterås	2009
Karlsson, Kristin Kolonisationen av Orsa Finnmark	1999
Kiellander, Carl Ludvig Om Vimmerbyallens ursprung	2012
Kihlblom, Dag Råslätts skogvaktarskola – åter på Jönköpings- och Sverigekartorna	1999
Skogsvårdsstyrelsen i Jönköpings län 1905–1996 – om frö, plantor, återväxter, skogsvård och utbildning	2002
Pärlälvsdalen – dess liv och natur	2008
Åter till Pärlälvsdalen	2010
Klingström, Lars Robertsfors Bruks historia	2015
Timmerfronten	2018
Klingström, Lars och Kardell, Lars Kanalen som öppnade Kindabygdens skogar	2017
Knutsson Udd, Lena och Dickson, Ida Ett bruks historia ur kvinnligt perspektiv	2018
Korsfeldt, Ola Svedjebruk i centrala Småland	2011
Krogh, Arne Stormfällningen 1954 – ett 40-årsminne	1995
Kullman, Leif Nya blad i svensk skogshistoria	1997
Kuylentstierna, Falk Hyggesbränning på 1940-talet	2016
Lavsund, Sten Jägaren – fiskaren – samlaren – från istiden till 7000 år före nutid	2006
Lind, Helmer Görkotiin (grankådetiden)	1996
Ljung, Tomas Ekon från en ödebygd	2008
Lindeberg, Johan Hotbilder inom svenskt skogsbruk under 300 år	1998
Linné, Ingemar Gotländsk skogshistoria	1997
Lorén, Dan En skogsarbetarkojas beaktelser – om arkeologisk metod vid undersökning av yngre kulturlämningar	2000
Lovén, Ulla Häradssällningarna	2017
Lundmark, Hanna Trakthyggesbruk vanligt i norra Sverige redan vid förra sekelskiftet	2013
Lundqvist, Eric Svensk skogspionjär i Indonesien	2007
Lundquist, Lars Uno Wallmo - stridbar debattör men ingen blädare	2013
Lundström, Henrik Stämplingsarbete i skogsbestånd med storlag i seklets början	1996
Långström, Valter och Jönsson, Gösta De drog till skogs	1998
Löfgren, Gustaf "Statens Starekär" eller "fria jordbrukare"?	2007
Löfving, Rune Fisket, en betydelsefull del av Bohusläns skogshistoria	1999
Magnusson, Lars Stockabanan i Svartnäskogen – ett tekniskt snedspång	1992
Kåda	1996
En historik över en historik	2001

Allt som görs av fossila material kan göras av skog

Vi förädlar skogens råvara till hållbara, återvinningsbara och fossilfria produkter. För en förnybar framtid.

THE RENEWABLE MATERIALS COMPANY

storaenso

Myrdal-Runebjer, Eva Såg & Historia: Ett inventeringsprojekt om skogliga kulturminnen	2000
Mårald, Erland Skogshistorien påverkar synen på framtiden	2016
Möller, Erland och Enander, Gunnar Huseby Bruks skogsbruk och dess förhistoria	2009
Niklasson, Mats Stubbar berättar – om dendrokronologi och skogshistoria	1999
Nilsson, John Rissjökanalen – en intressant flottled i Åseletrakten	1992
Nilsson, Nils och Jacobsson, Ove Skogsägarna Norrskog 1990–2008	2008
Nilsson, Ola Bidrag till kunskap om milkolningens ålder	2005
Nilsson, Per Olov Rökstugan så mycket bättre än sitt rykte	2013
Nordquist, Sten och Kardell, Lars Försöksverksamhet och äventyrlig kott-plockning i boxholmsskogarna	2013
Nordström, Eva-Maria Människan i urskogen – vegetationshistoria i Hamra nationalpark under 2500 år	2003
Norén, Sten När Sverige var en skoglig bidragsgivare av rang ...	2015
Norstedt, Gudrun Lappskatteländans historia	2014
Nordström, Gunilla Statlig skogsförvaltning intill 1883	1992
Nordström, Leif Skogs ordförande minns: In på 60-talet var vi "okontrollerbar arbetskraft"	2002
Norrby, Johannes Svenska jägmästare, porträttgalleri med biografier 1928	2001
Oskarsson, Johan och Busk, Martin Rätten till Norrland	2008
Otterstedt, Petter Bai Bang, ett kontroversiellt projekt?	2007
Paulsrud, Olle Kronojägeri på 1800-talet	2003
Paulsson, Anders Norrbysskär: sågverks- och skogshistoria som blir allt mera levande	2003
Persson, Reidar Skogsförstörelsen. Från Adam till Clinton	1998
Pettersson, Ronny Virkesmätning i omvandling	2011
Pettersson, Åke Mina 50 år i skogens hägn	2003
Prytz, Cristina En port till Tiveden	2006
Quarnström, Elin Samiskt växtutnyttjande från 1600-talet fram till ca 1950	2007
Rasmusson, Björn Gimtar ur Brasiliens spännande skogshistoria	2014
Rehn, Sixten och Kardell, Lars Skoghall – Sveriges äldsta skogsskola	1992
Roberntz, Orwar Skogens småländske hövding	2006
Rosendal, Karl Gustav Häradsallmänningar – ett arv från hedenhös	1998
Rydström, Gunhild Några notiser om bark som föda	2001
Rådman, Sten Särilingen	1996
Jakten i inlandet	1997
Arvidsjauras allmänningsskog	1998
Sandell, Sven Skogsbruket i Jönköpings län 1950–2000	2009
Sandström, Henrik När nybyggarna blev storskogsägare	2016
Schmidt, Günter De svenska lantmäterikartorna 1692–1968. (Översättning av Bengt Brynte)	1997
Schmidt Wikborg Emelie Inspirationen till sagan om Tuvstarr	2014
von Segebaden, Gustaf Riksskogstaxeringen 75 år – utvecklingen 1923–1998 i korthet	1999
Segerdahl, Tord Från ett långt liv i sågverksindustrins tjänst	2009
Simonsson, Per Så växte dagens miljöanpassade skogsbruk fram	2015
Sivertsson, Kristoffer Till synes orörd skog – naturvärden och kulturhistoria i en fjällnära skog	2006
Sievert, Rolf Perestrojkan öppnade för direktkontakter med det lettiska skogsbruket	2015
Sjörövar'n på Tvertorp	2017
Sjunnesson, Sven Skogshistoriska reflexioner	2003
Sjöberg, Mats Barnen, skogen och skolan	2012
Sjödin, Anna Bolagsexpansion i nordvästra Hälsingland mellan 1811 och 1862	2004
Skogvall, Gösta Skogsdikningens historia i Kronobergs län	1996
Säfsjöströms bruk – järn- och skogsbruk under 350 år	2001
Sprängare, Björn Skogsindustrins framväxt i södra Sverige	2010
von Stedingk, Henrik Kockan – en viktig och uppskattad medlem i huggarlaget	2013
Stenerås, Bengt Några skogshistoriska glimtar från Brevikshults häradsallmänning	2005
Sténs (Lindkvist), Anna och Kardell, Örjan Skogsgödslingen i storskogsbrukets backspegel	2010
Sténs, Anna och Sandström, Camilla Konflikten kring bärplockning är av gammalt datum	2012
Stenström, Gunnar Flottarminnen från Åbyälven 1963	2017

St-Jean, Eva Martin I Harvered – en skogsarbetares brev från Kanada berättar	2001
af Ström, Israel Utbildningsmål för jägmästarutbildning 1802	1999
Sundberg, Kerstin "Björkaskogen en omistlig herlighet" – om skogsbrukets framväxt på de skånska godsen	2001
Sundberg, Ulf Skog, järn, energi. Om välfärd och makt	1997
Sunesson, Evert Från länskogvaktare till skogsvårdskonsulent	2002
Svensson, Britt och Andersson, Roy Åtvids bergslag – en gång ett betydande kopparcentrum	2017
Säfström, Nils Dalabönderna och kopparberget	2017
Söderlund, Anders Skeppsvirke på gammalt sätt i modern tid	2012
Söderström, Göran Skogsbruket under 160 år på Kronoparken Halle- Hunneberg	1992
Bondens skog i Älvsborgs län – om försvinnande och återkomst	2004
Djurens konung och svenskarnas Kronojägare mördad	2006
2008	2008
Skogsjärnvägen på Hunneberg	2011
Thoresson, Owe Resan mot en okänd kust	2006
Thorstensson, Jan-Olof Så trädde Östragårdens historia fram ur arkiven	2018
Thunander, Hans Ekeberga I: I Stom	2000
Wallenius, Rudolf Motorsågen kom – och försvann	1994
Bärplockarhistoria	1997
Wallsten, Elisabet Markanvändning i nordvästra Blekinge och byn Gäråöl	2003
Valeur, Christian Skogsindustrin – en berättelse om Norrlands viktigaste näring	2013
Björken – älskad hatad och älskad igen	2014
Valinger, Erik Skogsforskningen för 100 år sedan 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017	
Vanberg, Erik Ljusnan-Dellen, en bortglömd flottled	1991
Vestling, Per Högfura eller kärgran i timrade hus	2000
Willén, Paul Stormen 1954 på Korsnäs marker	2004
Witte, Arne Erfarenheter som skogsförvaltare vid AB Klippans finpappersbruk 1951–1980	1995
Ångman, Gustav Minnen från skog och koja	2018
Åsling, Nils G. Kommentarer till Stig Österbergs historieskrivning	2008
Österberg, Stig Till minne av en hästkörare i Åseletrakten från slutet av 1920 till början av 1950	2004
Min tid som anställd inom skogsägarrörelsen	2008

SKOGSFÄSTIGHETER SÖKES I HELA SVERIGE.

SKÅNEGÅRDAR

LUND - KRISTIANSTAD - JÖNKÖPING - UDDEVALLA

www.skanegardar.se - 046-19 04 40

Aktiviteter 1990–2018

2018	Värd	Plats	Tema
13/2	SHS/KSLA	Stockholm	Boksamtal
21/3	SHS/SLU	Umeå	Årsstämma
17/5	SHS/Skabersjö gods	Skabersjö	Skabersjös och Torups slottsskogar
29/5	SHS/Brevens Bruk	Brevens bruk	Riksintressant kulturmiljö
4/6	SHS	Sandslån	Flottningsepoken norra Sverige
15/6	SHS	Mattila	Finnskogen och skogsfinnarna
11/8	SHS/Kolarbyn	Skinnskatteberg	Träkolets historiska betydelse
28/8	SHS/Ire Natur & Kulturskola	Ire	Det gamla odlingslandskapet
13/9	SHS	Norra Kvill	Skogen i nationalparken
26/9	SHS/KSLA	Stockholm	Mårten Sjöbeck – botaniker och fotograf
25/10	SHS/ÖSA historiska förening	Alfta	Maskintillverkaren ÖSA:s historia
2017	Värd	Plats	Tema
11/5	SHS	Åtvidaberg	Historiska kartor
18/5	SHS/Ekolsunds slott	Ekolsund	Det gestaltade landskapet
29/5	SHS/Billerud Korsnäs	Malung	Utsjö järnväg och kvarnstensbrottet
10/6	SHS	Norra Renbergsvattnet	I tjärans spår
16/6	SHS/Skogsstyrelsen	Ysane	Bokskogen på Ryssberget
8/8	SHS/Skogssällskapet	Bäckefors	Dalsland och järnbruksepoken
15/8	SHS/SCA Skog	Sundsvall	”De gröna lögnerna”
31/8	SHS/Fam. Thorstenson	Runtorp	Bondeskogsbruk i elva generationer
8–29/9	SHS	USA och Kanada	I svenska utvandrares spår
31/10	SHS/KSLA	Stockholm	Sveriges skogliga bistånd
2016	Värd	Plats	Tema
13/5	SHS/Skogsstyrelsen	Röstånga	Bokskogslagen
1/6	SHS/Holmen Skog	Robertsfors	Ett bruk med spännande historia
9/6	SHS/SLU	Tönnersjöheden	Skoglig försöksverksamhet
16/6	SHS	Rimforsa	Markanvändning under 300 år
26/8	SHS/Anna Stjärnström	Sikås	Industrialiseringen i Jämtland
31/8–4/9	Skogsmuseet Lusto	Rovaniemi	Nordisk Skogshistorisk Konferens
7/9	SHS/Nordens Ark	Hunnebostrand	Skogshistoria i Bohuslän
22/9	SHS/Stora Enso	Kvarnsveden	Skogsindustriklustret Gävle-Dala
4/10	SHS/Djurgårdsförvaltningen	Stockholm	Träden på Kungliga Djurgården
2015	Värd	Plats	Tema
27/4	SHS/Regionmuseet Kristianstad	Sydvästra Skåne	Skånska alléer
21/5	SHS/SCA	Timrå	Norrländsk skogshistoria
2/6	SHS/Skogsstyrelsen	Stöllet	Barkborrekatastrofen
8/6	SHS/CMB	Östhammar	Bondeskogens naturvärden
25–29/7	SHS	Lettland	Skogs- och kulturhistorisk resa
13/8	SHS	Hamra	Hamra nationalpark
20/8	SHS	Vindeln	Efter flottningen
22/8	SHS	Grovar, Västergötland	Lär dig söka skogens historia
26–30/8	Norsk Skogsmuseum	Elverum	Nordisk Skogshistorisk Konferens
27/8	SHS/Jägareförbundet	Öster-Malma	Viltet och jaktens historia
15/9	SHS	Tvååker	Medeltida skogsbruk
5/10	SHS/Södra	Växjö	Gösta Edström – skogshövdingen

2014	Värd	Plats	Tema
20/5	SHS och SCA Skog	Österström, Medelpad	Personer i skoglig brytningstid
22/5	SHS och Rappe- von Schmitterlöwska stiftelsen	Tagels gård, Rydaholm	Tagel – en gård med historia
3/6	SHS, Kungajaktmuseet	Hunneberg	Kungajaktmuseum och ekopark
10/6	SHS	Stockholm	Skogsarbetets humanisering
20–24/8	Nordiskt samarbete	Lycksele	Nordisk Skogshistorisk Konferens
26–27/8	SHS	Mora, Orsa	Skogen i ljud och toner
16/9	SHS och Holmen	Finspång	En bruksskogs historia
19/9	SHS och Karlshamns museum	Jämshög	Blekingeeken
4/11	SHS och Skogforsk	Uppsala	Skogstekniska innovationer
2013	Värd	Plats	Tema
14/5	SHS	Mölnadal	Den vedbaserade industrins vagga
23/5	Siljansforsmuseet/SLU	Siljansfors, Dalarna	Skogsmuseum och försökspark
28/5	SHS	Bäckebo, Småland	Myrmalm och järnframställning
4/6	Boxholms Skogar AB	Boxholm, Östergötland	Tidig skogsträdförädling
15–16/8	Tärna-Stensele Allmänningsskog	Umnäs, Västerbotten	Hundra år med Tärna-Stensele Allmänningsskog
21/8	Skogssällskapet	Vrå, Småland	Ljunghedarna och Skogssällskapet
22/8	SHS	Storbrohyttan, Värmland	Skog och bergshantering 1800-talet
29/8	BillerudKorsnäs	Alftabygden, Hälsingland	Skogshistoriska nedslag i finnskogen
11–14/9	Skögrækt rikisins	Reyjavik, Island	Nordisk Skogshistorisk Konferens
2012	Värd	Plats	Tema
15/5	Skogforsk	Ekebo, Svalöv, Skåne	Skogsträdförädling
30/5	Ulleråkers häradsallmänning	Lumkil, Uppland	Skogsbetet nästan försvunnet
7–8/5	Sveaskog och SKS	Luleå-Jokkmokk	I ”Kniven” Ebelings spår
17/5	Werner Andersson	Bleckåsen, Jämtland	En släktgårds historia
10/9	Sydved och Sveaskog	Tiveden	Skogsbruk och natur i Tiveden
20–23/9	Dansk Skovhistorisk Selskab	Norra Själland, Danmark	Nordisk Skogshistorisk Konferens
28/9	Länsmuseet Jönköping, m fl	Margretholm, Västergötland	Skoglig kulturmiljö och vindkraft
14/11	Nordiska Museet	Nordiska Museet, Stockholm	Rovdjurskriget genom tiderna
2011	Värd	Plats	Tema
26/5	Gunnar Dahlberg m.fl.	Ljusdal, Hälsingland	Motlutsflottning
14/6	Norbergs kommun, Bergvik	Norberg, Västmanland	En av Europas äldsta industrimiljöer
18/6	SLU, Norra Skogsägarna	Vindeln, Västerbotten	Vindelns försökspark
17/8	Skogssällskapet	Ljungs-kile, Bohuslän	Människor och natur på Bredfjället
27/8	Gustafsborgs Säteri	Perstorp, Skåne	Från karp till gran – unik landskapshistoria
15–18/9	SHS, Finland	Punkaharju, ryska Karelen	Nordisk Skogshistorisk Konferens
2010	Värd	Plats	Tema
27/5	Bo-Göte Jordansson m.fl.	Stjärnsfors, Värmland	Uddeholmsbolagets vagga
12/6	SLU	Skinnskatteberg	Hållbara skogslandskap förr och nu
17/6	SCA	Galtström, Medelpad	Medelpads sista järnbruk
4/9	Sveaskog m.fl.	Jämshög, Blekinge	Martinsons och Edvin Saljes skog
14/9	SHS	Omberg, Östergötland	Nordisk Skogshistorisk Konferens
22/9	Uppsala kommun	Uppsala	Närhistoria om friluftsliv och skogsbruk

2009	Värd	Plats	Tema
27/9	Nils Nyqvist	Salem, Botkyrka, Sörmland	Markanvändning förr och nu
13/6	Sveaskog	Böda ekopark, Öland	Unika natur- och kulturvärden
21–22/8	Dag Kihlbom m.fl.	Pärälvsdalen, Jokkmokk	Pärälvsdalen – dess liv och natur
27/8	Nordens Ark m.fl.	Åby säteri, Bohuslän	Skogshistoria i Bohuslän
5/9	Skogssällskapet m.fl.	Biskopstorp, Kvibille, Halland	Skogshistoria och naturvård
25–27/9	Nordiskt samarbete	Mosjön, Norge	Nordisk Skogshistorisk Konferens
2008	Värd	Plats	Tema
7/6	Orwar Roberntz	Värnamo, Småland	Nationalparken Store Mosse
13/6	Ragunda kommun m. f.l	Bispgården, Jämtland	Skogs- och kulturhistoria i Vildhussens land
21/6	Skogssällskapet m.fl.	Remningstorp, Västergötland	Från herresäte till skogsjobb
20–24/8	Dansk Skoghist. Selskab	Danmark	Kongernes Nordsjælland
23/8	SLU	Arvidsjaur, Norrbotten	Från trashuggna bestånd till skogar på 2000-talet
2007	Värd	Plats	Tema
18–23/5	Henning Hamilton	Polen (Mazurien)	Polens skogsbruk, historia mm.
29/5	Tomas Ljung m.fl.	Idre-Foskros osv, Dalarna	Ödebygden – glömskans landskap
14/6	Skogssällskapet m.fl.	Nissans dalgång, Småland	Nissans betydelse för industrin
21/8	Sten Lavsund m.fl.	Furudal, Dalarna	Älgen, skogen, järnet och kulturen
22–25/8	Skógraekt Ríkisins	Island	Skog och kultur på Island
13/9	Region Skåne	Klippan/Söderåsen, Skåne	Skogsbruk – kan det löna sig?
2006	Värd	Plats	Tema
13/5	Södra	Krokshult, Småland	Skogsbruk och naturvård
20/5	Hargs Bruk	Harg, Uppland	Från järnbruk till markförädling
15/6	Brevikshults allmänn. m. f.l	Brevikshult, Västergötland	Skogsbruk och historik från 1800-talet
17–19/6	Nordiskt samarb.	Punkaharju, Finland	Nordisk Skogshistorisk Konferens
23/8	Skogssällskapet m.fl.	Elmtaryd, Småland	Gudrun och fornlämningarna
11/9	Baroniet Adelswärd	Åtvidaberg, Östergötland	Industriell utveckling och skog
2005	Värd	Plats	Tema
10/5	Skogssällskapet m.fl.	Almare Stäket, Uppland	Skogsbruk och landskapsvård
24/5	Sveaskog	Omberg, Östergötland	Historia och skogsbruk
16/8	Norrskog	Vilhelmina, Västerbotten	Samer, nybyggare och skog
23/8	Holmen	Kolmården, Östergötland	Kulturarv och skogsbruk
15–16/9	SHS	Lycksele, Västerbotten	Nordisk Skogshistorisk Konferens
2004	Värd	Plats	Tema
8/6	Skogssällskapet	Eriksberg, Blekinge	Mångbruk i skärgårdsnatur
11/8	Södra	Bosgården, Västergötland	Släktgård i Sjuhäradsbygden
19/8	SCA	Graninge-Ådalen, Medelpad	Skogs- och järnbrukshistoria
14–15/10	Norsk Skogmuseum	Elverum, Norge	Norsk Skogmuseum 50 år
2003	Värd	Plats	Tema
6/5	Björn Sprängare m.fl.	Kungliga slottet, Stockholm	Träet i kungliga slottet
27/5	Skogssällskapet m.fl.	Hemlinge, Glimåkra, Skåne	Kulturlämningar i skogen
12/6	Dansk Skovhistorisk Selskab	Hörsholm, Danmark	50 års-jubileum
14/8	Holmen	Hedvigsfors, Hälsingland	Arvid Lindman – skogsamiralen
6/9	Skogssällskapet	Fenneslunda, Västergötland	Kunskap om skogens historia

2002	Värd	Plats	Tema
30/5	Sveaskog	Tivede	Järnbruk, torp, bruk och skog
18/6	Skogssällskapet	Åryd, Växjö, Småland	Skogsprofilen Edwin Ohlsson
20–21/8	Tärna-Stensele allm.skog	Tärna/Stensele, Västerbotten	Skogsbruk i fjällkanten
20/9	SKS/Länstyrelsen Gotland	Gotland	Gotländskt skogsbruk
6–7/9	SHS, Finland	Estland	Skogshistoria i Estland
2001	Värd	Plats	Tema
17/5	Henning Hamilton	Tyresta, Sörmland	Efter den stora branden 1999
7/8	Stora Enso m.fl.	Gammelkroppa, Värmland	Skogsskolans historia och framtid
23–24/8	Holmen m.fl.	Lycksele, Västerbotten	Skogs- och kulturhistoria
31/8	Skogssällskapet m.fl.	Mullsjö, Västergötland	Ryfors Bruk – skog och bruk
5/10	SKS och Södra	Växjö, Småland	Skogsbruk – Kulturmiljö
28/11	Skogssällskapet	Göteborg, Västergötland	Terra Nova och Landsarkivet
2000	Värd	Plats	Tema
15/3	Skogshistoriska Sällskapet	KSLA, Stockholm	Skogshistoriska Sällskapet, 10 år
23/5	Rolf Skärby	Gullringen, Småland	Då skogen tog tåget
16/6	Stora Enso	Borgvik, Värmland	Bruken och i västra Värmland
24/8	Skogssällskapet	Kullaskogen, Sibbhult, Skåne	Skog och snapphanebygd
29–30/8	SVS m.fl.	Vilhelmina, mm. Västerbotten	Sameland – nybyggjarland
10/11	SVS, Munksjö m.fl.	Jönköping, Småland	Skogsindustriestaden Jönköping
1999	Värd	Plats	Tema
26/5	Björn Sprängare	Djurgården, Stockholm	Gamla skogsinstitutet, m.m.
9/6	Björn Hyltén-Cavallius	Sunnanvik, Småland	Järn och kol och gamla ekar
20/8	SKS m.fl.	Orust, Tjörn, Bohuslän	Den stora sillfiskeperioden
16–17/8	SKS, AssiDomän	Nedre Piteälven, Norrbotten	Från gröna lögner till skog
3–4/9	Orsa Besparingsskog	Orsa, Dalarna	Historik och utveckling
1998	Värd	Plats	Tema
6/5	Jan Lannér	Hallands Väderö, Skåne	Rest av ädellövbärande utmark
26/5	Korsnäs AB	Gimo, Uppland	Bergsbruk/järnhantering, skogsbruk och jordbruk
28/5	SKS och Skogssällskapet	Visingsö, Småland	Ekskogarna på Visingsö
2–3/6	SKS, Virå Bruk m.fl.	Virå, Sörmland	Bland rövare och nunnor
13–14/6	SCA	Hoting/Dorotea, Jämtland	Skogsbruk och skogshistoria

Annonsörer i årsskriften 2019

Bergs Timber	Mellanskog	Skogsmuseet i Lycksele
Derome Skog	Moelven	Skogssällskapet
Föreningen Skogen	Nordic Paper	Skånegårdar
Gränfors Bruk	Norra Skogsägarna	Stora Enso
Karl Hedin Sägverk	Norrskog	Svenska
KSLA (Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien)	Rottneros	Jägareförbundet
Landshypotek Bank	SCA	Sydved
	SEB	Vida Skog

Skogshistoriska Sällskapet tackar årets annonsörer för värdefullt stöd.

1997	Värd	Plats	Tema
21/5	Per Angelstam	Grimsö, Närke	Skogshistorien i den skogliga landskapsplaneringen
26/5	Stora Skog, SVS m.fl.	Södra Viken, Värmland	I svedjefinnars spår i Värmland
11/8	Lars Östlund	Skyttmon, Jämtland	Skogen och böderna i Skyttmon
3/9	Skogssällskapet. m.fl.	Remningstorp, Västergötland	50 år av skogsforskning
4/10	Bengt Brynte	Näs, Flinsberget, Dalarna	Kronoparken Flinsberget
1996	Värd	Plats	Tema
6/5	Östad säteri m.fl.	Östad, Västergötland	Risvedens historia
10/5	Rolf Skärby, Sydved m.fl.	Gullringen, Småland	Hur skogen fick sitt värde
11/5	Dansk Skovhistorisk Selskab	Nordsjälland, Danmark	Nordisk Skovhistorisk Møde
22/8	AssiDomän	Lycksele/Malå, Västerbotten	I Joel Wretlinds fotspår
28/8	Skogssällskapet m.fl.	Lärkesholm, Skåne	Reiserska Stiftelsen – en donationsfond med 1 800 ha mark
1995	Värd	Plats	Tema
18/5	Per Gräslund	Östgotakusten, Östergötland	Skärgårdens mångfald
16/6	Korsnäs AB	Ljusdal, Hälsingland	Skogsmannaliv i Hälsingland
26/9	SCA m.fl.	Mörsil-Huså, Jämtland	Skogsindustri i Västjämtland
1994	Värd	Plats	Tema
18/5	Johannishus	Johannishus, Blekinge	Godset och kulturlandskapets utveckling
3/6	Egil Akre	Sången, Hällefors, Närke	Sångens Hyttelags skogar
10/9	Bengt Brynte	Bjurfors, Dalarna	Skogshistoria kring Bjurfors skogsskola
1993	Värd	Plats	Tema
11/5	Skogssällskapet	Fulltofta, Skåne	Från enefälader till dagens rekreativa storskog
10/8	Södra	Häcksvik, Västergötland	Hundra år i en skogsgård
2–3/9	MoDo	Alfredshem, Ångermanland	Urskogen vid Klocken
25–26/9	Skogshistoriska Sällskapet	Huseby, Småland	Med Dansk Skovhistorisk Selskab genom Småland
1992	Värd	Plats	Tema
23/5	Bengt Brynte	Garpenberg, Dalarna	Skogskartorna berättar
30/5	Familjen von Stockenström	Ånhammar, Sörmland	Ånhammars skogshistoria
19/8	SVS	Luleå, Norrbotten	Landhöjningens betydelse
7/9	Domänverket	Halle-Hunneberg	Skogshistorien på bergen
1991	Värd	Plats	Tema
14/5	SVS, Södra m.fl.	Växjötrakten, Småland	Den småländska skogshistorien
16/8	Skogssällskapet m.fl.	Näås, Västergötland	100 års aktiv skogsvård
18/9	Domänverket m.fl.	Mora-Älvdalen, Dalarna	Myrjänsframställning
23–24/9	Västerbottens skogsclubb	Robertsfors, Västerbotten	Skogs- och industrihistoria.
1990	Värd	Plats	Tema
17/8	SVS, Lycksele	Lycksele med omnejd	Reservat, skogsmuseum m.m.

Fotograf: Bengt Ek

NÄSTA STEG I KARRIÄREN?

Är det dags att ta nästa steg i karriären? Eller behöver du nya miljöer och nya arbetskollegor? SKOGEN kan branschen sedan 1914 och vi hjälper dig vidare att ladda upp batterierna!

På skogjobb.se hittar du jobben som tar dig vidare med nya utmaningar och energi. Oavsett om du är skogsförvaltare, forskare, vikesköpare, maskinförare eller naturvårdsspecialist.

Hitta ditt nya jobb tillsammans med oss!

www.skogjobb.se

SKOGEN
DEN OBEROENDE SKOGSTIDNINGEN

Skogshistoriska Sällskapet belöning Örtugen 2019

Helena Lundgren-Landin och Amanda Löfdahl heter årets Örtugsmottagare. Helena tilldelades Örtug nr 54 för boken *Lustenbåtarna på Klarälven*. Amanda tilldelades Örtug nr 55 för sin studie om kockorna i skogsbruket.

HELENA LUNDGREN-LANDIN från Skoghall har på ett mycket inspirerande sätt skildrat den långa epoken av flottning på Klarälven i Värmland. Bokens titel kommer från namnet på de flottningsbåtar som drog virkesbuntarna till de mottagande industrierna. För värmlänningar i gemen och Karlstadsbor i synnerhet är Lustenbåtarna ett kärt begrepp. De var en ljudlig del av stadsbilden och det blev ett folknöje av rang att beskåda hur de skickliga båtförarna lotsade de långa "dragen" på Klarälven förbi bron mellan teatern och stadshotellet.

Helena hyllar inte bara dem som arbetade med själva flottningen och transporten av virke utan också alla de skogsarbetare, kockor och mekaniker som lade grunden till Värmlands idag världsledande position inom massa- och kartongindustrin. Hon lyfter också fram de kvinnor som tog hand om hem och barn när deras män befann sig i skogen eller vid och på älven under långa perioder.

JÄGMÄSTARSTUDENTEN AMANDA LÖFDAHL, Umeå, har gjort ett mycket gediget examensarbete om kockorna i skogsbruket som bygger på intervjuer med kockor som arbetade i skogsarbetarkojor under åren 1936 och 1960. Efter larmrapporter om de usla förhållandena för huggare och körare började det i slutet på 1930-talet bli vanligare med kockor i kojor och baracker.

Amanda beskriver mycket grundligt hur kockornas arbets- och levnadsförhållanden kunde se ut. Deras viktigaste syssla var att ansvara för mathållningen men också att hålla kojan så ren och fräsch som det bara var möjligt. Kockorna hade långa arbetsdagar som inleddes redan vid fyratiden på morgnarna. Sedan hade de sysselsättning ända tills kvällsdiskens var avklarad framåt klockan nio på kvällen. I sin studie belyser Amanda också hur kockornas mathållning bidrog till skogsarbetarnas hälsa och välbefinnande och noterar hur uppskattade deras insatser var av dem. Ofta var det unga flickor som tog anställning som kocka och på så sätt kunde tjäna sina första egna pengar och samtidigt skaffa sig värdefulla erfarenheter för framtiden.

– Avslutningsvis konstaterar hon att historien om kockorna och deras arbete i norra Sveriges skogar är mycket ofullständigt dokumenterad. De verkade under ett av de mest dramatiska skedena i Sveriges skogliga historia och det finns mängder av berättelser om hårda villkor, respekt för kvinnligt arbete och spännande människoöden som förtjänar att lyftas fram.

Tidigare Örtugar

Skogshistoriska Sällskapet delar varje år ut Örtugar till personer som gjort skogshistoriska insatser under lång tid. Örtugar kan också ges till unga, lovande forskare. Hittills har 55 Örtugar delats ut.

2018

Sylvia Samuelsson

2017

Daniel Persson, Umeå
Ulla Lovén, Danderyd
Bosse Johansson, Kalix

2016

Elisabeth och Roland
Lyhagen, Svalöf
Sandra Laestander, Arjeplog
Daretorpsbygdens
Intresseförening, Daretorp

2015

Rolf Sievert, Rejmyre
Emil Öhman, Umeå

2014

Anna Hallmén, Umeå
Bo Backström, Finspång

2013

Felicia Olsson, Ronneby
Bengt Stjernlöf, Forshaga

2012

Hanna Lundin, Umeå
Anna Stjernström, Sikås

2011

Anna-Maria Rautio, Umeå
Arnold Ahlbäck, Huskvarna
och Rolf Albertsson,
Jönköping

2010

Örjan Kardell, Uppsala
Ingvar Karlsson, Växjö

2009

Tord Segerdahl, Skoghall
Johannes Ekman, Stockholm

2008

Tomas Ljung, Falun
Martin Ericsson, Malmö

2007

Gustaf Löfgren, Umeå
Elin Qvarnström, Umeå

2006

Yngve Ryd, Jokkmokk
Kristoffer Sivertsson, Umeå

2005

Torbjörn Josefsson, Umeå
Jan- Eric Karlström, Linköping

2004

Karl-Erik Andersson, Alingsås
och Bo Björklund, Älvängen
Bengt Johansson, Falun
Anna Sjödin, Bergsjö

2003

Eva-Maria Nordström, Umeå
Dag Kihlblom, Jönköping

2002

Egil Akre, Karlstad
Fredrik Hansson, Karlstad

2001

Henning Hamilton, Täby
Karl-Göran Enander, Jönköping

2000

Rolf Skärby, Kisa
Per Vestling, Umeå

1999

Cuno Bernhardsson, Umeå
Kristin Karlsson, Umeå
Bertil Thalín, Östervåla

1998

Johan Lindeberg, Umeå
Bengt Brynte, Hedemora

1997

Örjan Hill, Varnum

1996

Lars Magnusson, Falun
Lennart Hildingsson, Lerum
Åke Bengtsson, Hedemora
Per André, Skellefteå

1995

Lars Kardell, Uppsala
Erland von Hofsten, Falun
Gunnar Larsson, Möklinta

Örtugen

SKOGSHISTORISKA SÄLLSKAPETS ÖRTUG är en utmärkelse som tilldelas personer som gjort värdefulla skogshistoriska insatser under lång tid. Örtugar kan också ges unga, lovande studenter och forskare. Högst tre Örtugar per år delas ut.

ÖRTUGARNA BESTÅR AV ett diplom och en penningssumma, som för närvarande uppgår till 5 000 kronor.

ÖRTUG var ett silvermynt som fanns i Sverige från 1300-talet till mitten av 1700-talet. Det gick tre örtugar på ett öre.

Skogshistoriska Sällskapet

Ett sällskap i tiden

Skogshistoriska Sällskapet har varit verksamt i mer än ett kvarts sekel. Under 2019 genomfördes 11 aktiviteter. Medlemstidningen Tidender kom ut med 4 nummer. Antalet medlemmar närmar sig nu 1 500.

Skogshistoriska Sällskapet bildades 1990 på initiativ av Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien. Skogsbranschen och företrädare för forskningen uttalade sitt fulla stöd. Verksamheten drogs igång med syfte att "främja skogshistorisk forskning i vid bemärkelse och underlätta att forskningsresultat når ut till en bred allmänhet samt verka för att skogshistoriska värden tas tillvara".

Sedan dess har fler än 200 skogshistoriska artiklar publicerats i Sällskapets årsskrift. Samtliga dessa artiklar är sedan 2018 också tillgängliga och sökbara på Sällskapets webbsida skogshistoria.se. Tillsammans utgör de något av en skogshistorisk guldgruva och spänner över ett brett spektrum av ämnen – från vetenskapliga artiklar till personliga minnen. Dessutom har mer än 150 exkursioner på skogshistoriskt intressanta platser genomförts runt om i landet. Fler än 50 Örtugar har delats ut till amatörforskare och unga, lovande studenter som gjort skogshistoriska insatser.

Skogshistoriska Sällskapet har en uppgift. Samhället har blivit allt mer historielöst. Perspektiven till dagens skeenden får inte plats när den viktiga tiden för reflektion och eftertanke reducerats till ett minimum. Skogen har idag en viktig roll i arbetet med att bemästra det allt varmare klimatet. Att ge historiska perspektiv på skog och skogsbruk kan bidra till att minska de motsättningar som i mer än ett halvt sekel präglat relationerna mellan brukande- och bevarandeintressen i skogen.

Välljudande avslutning. Exkursionen i Garpenberg avslutades hemma hos Leif och Cecilia Öster på Dalagård med kulning av Jennie Tiderman-Österberg och Kerstin Sonnbäck som hördes vida över nejden.

Skogshistoriska Tidender.

En medlemstidning som kommer fyra gånger per år med skogshistoriska artiklar, reportage, intervjuer, minnen och litteraturanmälningar.

Webbsidan och Facebook.

Aktuellt om Skogshistoriska Sällskapet och om kommande och genomförda exkursioner. Här kan man också lära sig huvuddragen i den svenska skogshistorien. Byggs ut fortlöpande. skogshistoria.se

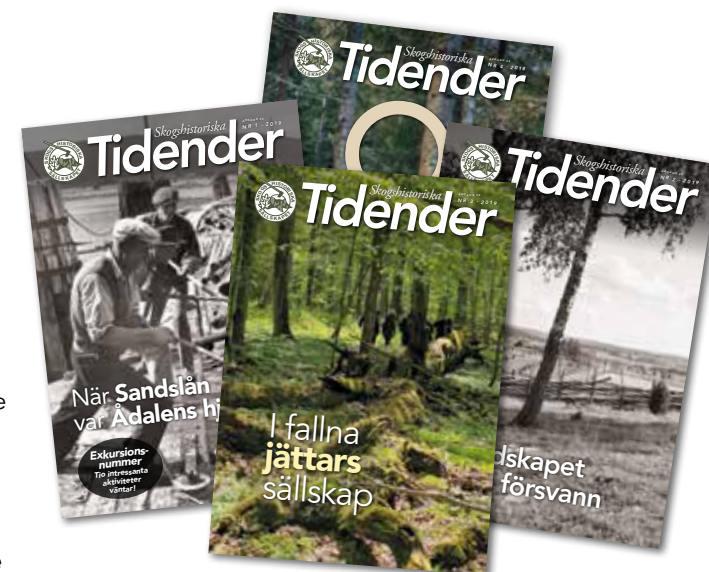
Årsskriften. Här publiceras lite längre artiklar skrivna av såväl professionella historiker som skogshistoriskt intresserade privatpersoner.

Exkursioner. Skogshistoriska Sällskapet arrangerar varje år skogshistoriska exkursioner på olika platser i landet. Vissa år arrangeras också resor till andra länder i både när och fjärran.

Örtugar. Varje år delas en till tre Örtugar ut till personer som gjort extraordinära skogshistoriska insatser. Örtugar kan också tilldelas organisationer och unga, lovande forskare.

Intresserad av att bli medlem?

Anmäl dig via hemsidan. Eller kontakta Skogshistoriska Sällskapets kassör Rose-Marie Högberg via e-post: skogshistoriska@gmail.com eller telefon 070-639 06 12

Fascinerande framställningsprocess. Gert Lagerstedt, arkivarie på Christinehofs slott, berättade initierat om tillverkningen av alun i Andrarum och vilken påverkan på skogen i stora delar av Skåne den hade.

Skogshistoriska Sällskapet

Styrelseledamöter 2019

Hans-Jöran Hildingsson, ordförande
hans-joran.hildingsson@skogssallskapet.se
073-070 10 87
Beatelundvägen 6
443 32 LERUM

Erik Valinger, vice ordförande
erik.valinger@slu.se
073-066 99 83
Porfyrvägen 5
907 42 UMEÅ

Rose-Marie Högberg, kassör
skogshistoriska@gmail.com
070-639 06 12
Björnstigen 1
165 71 HÄSSELBY

Mats Hannerz, sekreterare
mats.hannerz@silvinformation.se
070-528 85 54
Bergauddsvägen 22 B
393 59 KALMAR

Lars Klingström, redaktör
lars@klingstrom.net
070-523 51 70
Vallby Brogård
599 94 ÖDESHÖG

Irène Gustafson, ledamot
irene@visuellen.se
070-603 80 39
Fågelsångsvägen 7
907 54 UMEÅ

Karin Tormalm, ledamot
karin.tormalm@gmail.com
070-382 79 56
Staffansvägen 11
741 42 KNIVSTA

Jan Fryk, ledamot
jan.fryk@bakpasset.se
070-516 95 51
Ingemunds väg 9
193 40 SIGTUNA

Regionala kontaktpersoner 2019

Eje Andersson	Luleå	070-688 10 01	eje.andersson47@gmail.com
Johan Renström	Skellefteå	070-693 84 34	johanrenstrom@home.se
Gunnar Andersson	Umeå	070-594 42 61	ann-britt.andersson@mariehem.net
Björn Andrén	Örnsköldsvik	070-602 77 11	bjorn.andren@telia.com
Karl-Erik Jonsson	Alfta	070-379 93 40	karl-erik.jonsson@helsingenet.com
Rune Dehlén	Orsa	073-077 00 23	rune.dehlen@telia.com
Lars-Olof Österström	Mora	070-634 34 63	lars-olof@finngarden.se
Bengt Algotsson	Sunne	070-322 65 40	bengt.algotsson@telia.com
Ulf Didrik	Åkersberga	073-844 54 54	ulf.didrik@gmail.com
Rolf Thorén	Örebro	070-241 98 00	rolf.thoren1@comhem.se
Bertil Lundahl	Ed	0530-184 72	bertil.lundahl02@gmail.com
Anders Söderlund	Ljungskile	070-314 16 44	anfasterodgard@telia.com
Britta Färdig Bergström	Jönköping	070-692 86 15	britta.fg@telia.com
Lennart Rudqvist	Kinna	076-781 00 16	lennart.rudqvist@gmail.com
Carl-Gustaf Liderfelt	Eksjö	070-293 03 76	cg.liderfelt@gmail.com
Peter Danielsson	Mörbylånga	070-672 94 03	peter.danielsson@kalmarlansmuseum.se
Helene Reiter	Ronneby	070-820 74 08	helene.reiter@grenverket.se
Jan Linder	Kristianstad	072-588 20 51	linder.jan@telia.com

Din skog. Dina val.

Oavsett hur dina behov ser ut så gör vi det enkelt att äga skog. Hur mycket tid du kan avsätta, hur mycket du själv kan eller hur långt ifrån fastigheten du bor är inte avgörande – tillsammans hittar vi det som är bäst för din skog.

Kontakta din skogsinspektor
så berättar vi mer.

mellanskog.se

 MELLANSKOG